శ్రీరస్తు.

శృంగారలహరి.

అనునామాంతరముగల

ఆంధ్రవాసవదత్త.

ఇది

అనంతపురముజిల్లా - పెనుగొండపురనివాసియగు.

రొద్దము - హనుమంతరావుచే

ప్రత్యక్షరశ్లేషకావ్యంబని జగత్ప్రసిద్ధినొందిన

సంస్కృతవాసవదత్తను స్వేచ్ఛానురీతి ననుసరించి

గద్యపద్యాత్మకంబుగ నాంధ్రమున రచియింపంబడి.

చెన్నపురి: క్రిస్టియన్ కాలేజి సంస్కృత ప్రథమపండితులగు.

బ్రహ్మశ్రీ, మహారాజరాజశ్రీ,

వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రిగారిచే

సకలదోషరాహిత్యంబుగఁ బరిష్కరింపంబడి.

—:o:—

చెన్నపురి:

శ్రీ "వైజయంతీ" ముద్రాక్షరశాలన్

ముద్రితము.

౧౮౯౯.

శ్రీరస్తు

శృంగారలహరి.

పూర్వభాగము.

ఉ॥ శ్రీకరమున్విశిష్టపరిసృష్ట్యవనప్రళయాదిభేదకా।
ర్యాకరముఁ జిదాత్మకమహామహిమంబునిజాప్రమేయమా।
యాకలితంబునిత్తలనిరంజననిర్గుణనిర్వికల్పభా।
వాకలనంబునై వెలుఁగునాపరతత్త్వమునాశ్రయించెదన్॥ ౧.

క॥ శ్రీభూతరుణీముఖకమ । లాభంబగునాంధ్రభూమియం
దమితయశః । ప్రాభవమురత్ననగరము । శోభిల్లులలాటకాభి
శోభితమగుచున్॥ ౨.

క॥ ఆపురముజయశ్రీలతి । కాపురకాపురమురత్నకాంచన
కుంభో । ద్దీపితశిఖరాస్ఫోటిత । గోపురగోపురమునగుచుఁగొమ
రారురహిన్॥ 3.

టిప్పణము.

జయశ్రీలతికాపుర = జయలక్ష్మియనెడు లతాంగి. గోపురము = స్వర్ణ
పట్టణము—మేడ.

క॥ ఎంతయుననంతవిజయది । గంతరవిశ్రాంతకీర్తినమరుచు
నచటన్ । సంతతబుధచింతామణి । చింతామణియనఁగనృపతి
శేఖరుఁడలరున్॥ ౪.

సీ॥ (1) కృతహేమకశిపుసుక్షేత్రదానక్రియారంభప్రకృతి
నారసింహుండనంగ । (2) సౌకర్యగతిసమాసాదితక్ష్మాచక్రవిక్ర
మంబుననాదివిష్ణుండనంగ । (3) వరయశోదానంద వైభవాస్పద
సుప్రభావవైఖరివాసుదేవుండనంగ । దినదినకృతవసుదేవతర్పణ
జాతకీర్తివిస్ఫూర్తిశ్రీకృష్ణుండనంగ । (5) నామహానంతభోగిచూడా
మణిప్ర । భావిరాజితనిజపాదపద్మయుక్తి । సంతతంబునుసాగర
శాయియనంగ । నెందుఁబెంపొందునాభూపురందరుండు॥ ౫.

టిప్పణము.

(1) హేమ = బంగారు-కశిపు = అన్నవస్త్రములు—"అస్త్రీకశిపుశయ్యా
యాం వస్త్రేన్నే తద్వయేపిచ॥ నా." హేమకశిపు = హిరణ్యకశిపుండను రాక్ష
సుఁడు. క్షేత్ర = శరీరము-పరిమడి; దాన = ఈవి—ఛేదనము.

తా॥ రాజుపరమునందు - బంగారు-అన్నము - వస్త్రము - భూమి-వీనిని
దానమిచ్చువాఁడనియును- నృసింహునిపరమునందు- హిరణ్యకశిపుని వక్షమును
ఛేదించినవాఁడనియును గ్రహింపవలయును.

(2) సౌకర్యగతి = సూకరభావము = వరాహావతారము. సుకరము = శోభన
కరమగుహస్తము- లేక- కప్పము—తద్భావము = సౌఖ్యకరము.

తా॥ విష్ణుపరమునందు వరాహరూపముచే భూమండలమును భరించిన
వాఁడనియు రాజుపరమునందు - శోభనకరమగు హస్తముచేత భూచక్రమును
భరించినవాఁడని - కాని - సులభములగు కప్పములను దీసికొనుటచేత రాష్ట్ర
ములను రక్షించువాఁడనికాని, గ్రహింపవలయును.

(3) వాసుదేవునిపరమునందు- తలిదండ్రులగు యశోదానందనుల వైభవమున
కాకరమగుప్రభావవైఖరియనియు—రాజుపరమునందు—యశఃప్రదమగునానంద
వైభవమున కాస్పదమగు మాహాత్మ్యవైఖరియనియు గ్రహింపవలయును.

(4) వసువులు=అష్టవసువులు—ధనము. వసుదేవుఁడు=కృష్ణునితండ్రి.

తా॥ కృష్ణునిపరమునందుఁ దండ్రియగు వసుదేవునిదృష్టినొందించిన వాఁడనియు రాజుపరమునందు - వసువులను దేవతలను దృష్టినొందించినవాఁడనియుఁ జెప్పనగును.

(5) అనంతభోగి=ఆదిశేషుఁడు—అనేకులగు భోగవంతులు—అనఁగా—రాజులు. చూడామణి=శిరోమణి—శ్రేష్ఠుఁడు.

క॥ పరమాత్మ్యతమాధరణీ । భరణుండుబృహన్నళానుభావుండయ్యుక్ । ధరనఖిలవిబుధులంత । స్సరళుండసనలరునధిక చాతుర్యమునక్॥ ౬.

టిప్పణము.

ఇందు విరోధాభాసాలంకారమును గ్రహింపవలయును.

(1) బృహన్నళ యనఁగా నపుంసకరూపియగు నర్జునుఁడు = నపుంసకుఁడు; సరళుఁడనఁగా ననేకస్త్రీసాంగత్యముగల దక్షిణనాయకుఁడు; నపుంసకుఁడు దక్షిణుఁడగుట విరోధము.

(2) నళ = తృణవిశేషము = కనుపగడ్డి; సరళ=దేవదారువృక్షము; తృణము వృక్షమగుట విరోధము.

(3) ఆరాజు నలమహారాజువంటి ప్రభావము కలవాఁడనియును- పరకార్య నిర్వాహకమగు బుద్ధి నిశ్చయము కలవాఁడనియును దాత్పర్యము.

(4) నలఃపోటగళేరాజ విశేషకపినాయకే (నా.)

పీతద్రుస్సరళః పూతికాష్ఠంచ ;
దక్షిణేసరళోదారౌ— } అమరము.

బృహత్ = గొప్పదియగు; అంత = సమీపస్థమగు; అనుభావము = ప్రభావము.

సీ॥ (1) వ్యాకృతప్రథితకావ్యాధరుండాఘనుఁడానకదుందుభి
నతిశయించు । (2) దక్షిణాశాప్రసాధకుఁడామహారాజు సదమలా
గస్త్యప్రశస్తిఁగాంచు । (3) నసదృశసమరసాహసుఁడామహాభాగుఁ
డాతతవిజయవిఖ్యాతినెంచు । (4) సంతతాశాంతరక్షణదక్షుఁడా
ధరాభరణుండువరుణవైభవమునెంచు। (4) నహహారాజన్యమా
త్రుఁడేయతఁడుసతత । కనకవర్షప్రహృష్టార్థిజననికాయ । చాత
కుఁడుకృష్ణపదజలజాతచింత । నాతిదూరీకృతాఖిలపాతకుండు॥

టిప్పణము.

---

(1) వ్యాకృత=విస్తరింపఁబడిన; ప్రథిత=ప్రసిద్ధినొందిన; కావ్య = ఈ పేరు గల రాక్షసియును - కావ్యమును; ఆదరము = విశ్వాసము; దరము=భయము; ఆనకదుందుభి = వసుదేవుఁడు.

తా॥ కావ్యయను రాక్షసికి భయమును విస్తరింపఁజేసినవాఁడు వసుదేవుఁడు—కావ్యములయందు విశ్వాసమును విస్తరింపఁజేసినవాఁడు రాజు.

(2) దక్షిణ=పండితుఁడు—దక్షిణదిక్కు. ఆశా=కోరికె—దిక్కు. ప్రసాధకుఁడు=అలంకరించువాఁడు- నెఱవేర్చువాఁడు.

తా॥ దక్షిణదిక్కునలంకరించినవాఁడగస్త్యుఁడు; విద్వాంసులకోరికెలను నెఱవేర్చువాఁడు రాజు.

(3) సమర = యుద్ధము; సాహస = పరాక్రమము; సమరస = శృంగారము; ఆహస = విలాసము—క్రీడ; (ఆహసోవిజయక్రీడా— అమరము.)

తా॥ యుద్ధమున ననన్యసామాన్యసాహసము కలవాఁడర్జునుఁడు; అసదృశశృంగారవిలాసము కలవాఁడు రాజు.

(4) ఆశాంత = పశ్చిమదిక్కు—కోరికెల వినాశము.

తా॥ పశ్చిమదిక్కును రక్షించుటయందు సమర్థుఁడు. వరుణుఁడు—కోరికెల నెఱవేర్చి వానిని నశింపఁజేయువాఁడు రాజు.

క॥ ఘోరతరవారిధారా । దారితబహురాజహంసదర్పోజ్జ్వ
లునా । భూరమణుఘనుఁడుఘనుఁడని । ధీరులునుతియింతురట్టి
తెఱఁగొప్పఁగదా॥ ౭.

టిప్పణము.

---

(1) ఘోరతర = మిగులభయంకరమగు—వారిధార = జలధార - అనఁగా వర్షము. రాజహంస = రాయంచలు; ఘనుఁడు = మేఘుఁడు; ధీరులు = పండితులు.

(2) ఘోర = భయంకరమైన—తరవారి = ఖడ్గము; ధార = అంచు; రాజహంస = రాజశ్రేష్ఠులు; ఘనుఁడు = గొప్పవాఁడు—ధీరులు = శూరులు.

తా॥ మిగులభయంకరములగు జలధారలచేత (ననఁగా వర్షము గురియుటచేత) భయపెట్టఁబడిన రాయంచలుకలది మేఘమనియు—భయంకరమగు ఖడ్గధారచేత విదళింపఁబడిన రాజశ్రేష్ఠులను గలవాఁడు రాజనియును- గ్రహింపవలయును.

సీ॥ (1) అతరళుఁడయ్యునంతతమహానాయకప్రఖ్యాతిఁగని
ధాత్రిఁబ్రబలునతఁడు । (2) విద్యాధరుండయ్యు విలసితసుమనఃప్ర
ధానసమావిర్భ్యాతిఁదనరునతఁడు । (3) ధృతరాష్ట్రుఁడయ్యునంచిత
గుణప్రియభావవిలసనామలమతి వెలయునతఁడు । (4) మహిషీభ
వుండయ్యు బహుజనాహితవృషోత్పాదివానిరతంబుఁబరఁగునతఁ
డు । (5) బంధుజనబృందములకు సుబంధుఁడనఁగ । బంధురత
నొప్పియునుసుబంధుఁడతఁడు । భూతలంబునఁగవిపారిజాతుఁ
డనఁగ । ఖ్యాతిమనఁగాంచియునపారిజాతుఁడతఁడు॥ ౮.

టిప్పణము.

---

(1) తరళము = చలించునది—నాయకమణి. అతరళుఁడు = చలించని-అనఁగా భయములేనివాఁడు—నాయకమణిలేనివాఁడు. మహానాయకుఁడు = గొప్పరాజు—గొప్పనాయకమణి కలవాఁడు.

తా॥ నాయకమణి కానివాఁడు మహానాయకమణి యనుట విరుద్ధము-భయరహితుఁడనియును—గొప్పరాజనియును బరిహారము.

అభిప్రాయసూచిక — ఈపద్యమున నితరస్థలములయందును నిదేరీతిగా విరోధాభాసమును గ్రహింపవలయును.

(2) విద్యాధరుఁడు = దేవతలలో నొక తెగవాఁడు—పండితుఁడు. సుమనుఁడు = దేవతలలో మఱియొక తెగవాఁడు—మంచిహృదయము కలవాఁడు. ప్రథా=ఖ్యాతి.

(3) ధృతరాష్ట్రుఁడు = కురురాజు—రాష్ట్రమును భరించినవాఁడు. గుణప్రియుఁడు= భీమునకు హితుఁడు—సుగుణప్రియుఁడు.

(4) మహిషీభవుఁడు=ఎనుమునకుఁ బుట్టినవాఁడు—పట్టపుదేవికిఁ బుట్టినవాఁడు. వృషోత్పాది=ఎద్దునుబుట్టించువాఁడు—ధర్మములను గలిగించువాఁడు

(5) సుబంధుఁడు = మంచిచుట్టము; అసుబంధువు = చెడుచుట్టము—ప్రాణబంధువు. కవిపారిజాతము = కవులకుఁగల్పవృక్షమువంటివాఁడు. అపారిజాతుఁడు=శత్రువులులేనివాఁడు.

క॥ సకలకళాకులశోభితుఁ । డుకుముదవనముఖ్యబంధుఁడుక్
షణదానం । దకరుండతఁడుతమోభం । జకుఁడునతారాతిబలుఁడు
చంద్రుండునగుర్ ॥ ౧౦.

టిప్పణము.

ఇందు రాజుపరమొకయర్థమును—చంద్రునిపరమొకయర్థమును గ్రహింపవలయును.

(1) సకలకళాకులశోభితుఁడు = సమస్తవిద్యలచేఁ బ్రకాశించువాఁడు—షోడశకళలచేఁ బ్రకాశించువాఁడు.

(2) కుముదవనముఖ్యబంధుఁడు = కు = భూమియొక్క - అనఁగా—భూజనులయొక్క - ముత్ = సంతోషమును—అవన = రక్షణమునకు - ముఖ్యబంధుఁడు—కుముదవన = కలువవనములకు ముఖ్యబంధుఁడు.

(3) క్షణదానందకరుఁడు = ప్రతిక్షణమందును దానముచేయు హస్తము కలవాఁడు—రాత్రియందు హర్షము కలుగఁజేయువాఁడు.

(4) తమోభంజకుఁడు = పాపధ్వంసకుఁడు—అంధకారవిరోధి.

(5) నతారాతిబలుఁడు = వంచఁబడిన—అనఁగా—జయింపఁబడిన శత్రుబలముకలవాఁడు.

తారా = నక్షత్రములచేత— న + అతి = నాతి=అతిక్రమింపఁబడని—బలుఁడు = ప్రకాశము కలవాఁడు.

(6) చంద్రుఁడు = ఆహ్లాదకుఁడు—జాబిల్లి.

గీ॥ ఆసదాగతిపావకాగ్రేసరుండు। నుతమహాబలుఁడునుసుమనోహరుండు । రహినభోగోత్సుకుఁడుజగత్ప్రాణుఁడౌవ । భూతకాంతారుఁడనమహాఖ్యాతినలరు॥ ౧౧.

టిప్పణము.

ఇందు రాజుపరముగాను—వాయువుదేవునిపరముగాను రెండర్థములు గ్రహింపవలయును.

(1) సదాగతి=సత్=సత్పురుషులయొక్క—ఆగతి=ఆగమనముకలవాఁడు = సత్పురుషులతనియొద్దకు వచ్చుచుండుదురనుట. వాయువు.

(2) పావకాగ్రేసరుఁడు = పావక = పవిత్రులయందు, అగ్రేసరుఁడు=శ్రేష్ఠుఁడు. వాయువు. మహాబలుఁడు=అధికసామర్థ్యము కలవాఁడు—వాయువు.

(4) సుమనోహరుఁడు=మిగులమనోరంజకుఁడు —పుష్పములనుహరించు వాయువు.

(5) నభోగోత్సుకుఁడు = భోగములయం దిచ్ఛలేనివాఁడు—ఆకాశగమనోత్సుకుఁడు = వాయువు.

(6) జగత్ప్రాణుఁడు = ప్రపంచమునకుఁ బ్రాణప్రాయమగువాఁడు—వాయువు.

(7) ఆవిధూతకాంతారుఁడు=పోఁగొట్టఁబడిన దుర్భిక్షములు గలవాఁడు—ఎగరఁగొట్టఁబడిన వనములుకలవాడు=వాయువు.

సీ॥(1) సమకరోదారప్రచారుండువాహినీశత నాయకుండునై జలధిఁ దెగడు । (2) నిర్జితమారుఁడున్నిద్రసాహసమహాసేనానుగతుఁడునైశివునిఁ దెగడు । (3) విబుధాలయంబును విశ్వకర్మాశ్రయ స్థితియునునైమేరుశిఖరిఁ దెగడు । (4) రతిసుఖప్రదుఁడునురహిజనితానిరుద్ధాతివైభవుఁడునైయతనుఁ దెగడు । (5) మఱియుక్షణదానహితుఁడుసన్మార్గవర్తి । యగుచునామేటిరవిమహాఖ్యాతిఁ దెగడుఁ । గాననారాజవరునకుఁగలయనెందు । నరసిపరికింపధరఁ బెర దొరలుదొరలె॥ ౧౨.

టిప్పణము.

---

(1) ఇది రాజుపరమును—సముద్రముపరమును.

సమ=లక్ష్మీయుక్తమగు—కర=హస్తముయొక్క—ఉదారప్రచారుఁడు = త్యాగప్రచారము కలవాఁడు = రాజు; మొసళ్లయొక్క విశేషసంచారముచేఁ గూడినవాఁడు సముద్రుఁడు.

వాహినీశతనాయకుఁడు = అనేకసేనలకునాయకుఁడు = రాజు; అనేక నదులకు నాయకుఁడు=సముద్రుఁడు.

(2) ఇది రాజపరమును—శివునిపరమును.

నిర్జితమారుఁడు = శత్రువులనుజయించువాఁడు = రాజు; మన్మథుని జయించినవాఁడు = శివుఁడు.

మహాసేనానుగతుఁడు = అధికసేనాసహితుఁడు = రాజు; షణ్ముఖసహితుఁడు = శివుఁడు.

(3) విబుధాలయము = పండితులకుశరణము = రాజు; దేవతలకు వాసస్థానము = మేరువు.

విశ్వకర్మాశ్రయస్థితి=విశ్వకర్ముఁడను దేవశిల్పికి నాశ్రయము మేరువు—ప్రపంచముయొక్క శుభాశుభకర్మలకు నాధారభూతుఁడు = రాజు.

(4) రతిసుఖప్రదుఁడు = రతీదేవికి సుఖమునిచ్చువాఁడు = మన్మథుఁడు—ప్రీతిచే జనులకు సుఖమునిచ్చువాఁడు = రాజు.

జనితానిరుద్ధాతివైభవుఁడు = అనిరుద్ధుఁడను పుత్రసంపత్తిఁగలవాఁడు= మన్మథుఁడు. అప్రతిహతవిభవముఁ గలవాఁడు = రాజు.

(5) క్షణదానహితుఁడు — క్షణ = పర్వకాలములయందలి—దాన = దానములచేత—హితుఁడు = సర్వజనులకుఁ బ్రియుఁడు = రాజు, రాత్రికివిరోధి = సూర్యుఁడు.

సన్మార్గవర్తి = నక్షత్రమార్గవర్తి = సూర్యుఁడు, మంచిమార్గమున సంచరించువాఁడు రాజు.

పెరదొరలు = ఇతరరాజులు;

దొరలె = సమానులా? కారనుట.

తే-గీ॥ అతనిరిపులుసదాపార్థులైయభార । తరణయోగ్యులు భీష్ములైతగనశాంత । నవులుమఱిసానుచరులయ్యు నలినగోత్ర । భూషితులుదూషితులుగా రెపుడమినహహా॥ ౧౩.

టిప్పణము.

సదాపార్థులు = సదా = ఎల్లప్పుడు—పార్థులు = అర్జునులు, సదా = ఎల్లప్పుడు—అపార్థులు = ధనరహితులు.

అభారతరణయోగ్యులు = భారత, రణయోగ్యులు కారు; కార్యభారమును వహించుటకు యోగ్యతలేనివారు.

భీష్ములు = దేవవ్రతులు—భయంకరులు.

అశాంతనవులు = భీష్ములుకానివారు — శాంతిరహితుల స్తోత్రము గలవారు.

సానుచరులు=పర్వతసానువులఁ జరించువారు. అనుచరులతోఁ గూడినవారు.

అగోత్రభూషితులు = గోత్రభూ = పర్వతప్రదేశమందు—అషితులు = లేనివారు—వంశభూషితులు కానివారు.

ఇందు విరోధాభాసమును గ్రహింపనగును.

ఆ-వె॥ అతఁడలత్రిశంకుఁడయ్యునాక్షత్రప । థచ్యుతుండుగాఁడుధరణిశంక। ప్రభావుఁడయ్యురహివిషాదియుఁగాఁడు। చిత్రమతనివిహితశీలమెపుడు॥ ౧౮.

టిప్పణము.

త్రిశంకుఁడు = ఇక్ష్వాకువంశపురాజు; శంకు = శక్తి—త్రిశంకుఁడు= శక్తిత్రయసమన్వితుఁడు; త్రి = త్రికాలములయందును—శం = సుఖముతోఁగూడిన—కు—భూమినిగలవాఁడు.

నాక్షత్రపథచ్యుతుఁడు — నక్షత్రసంబంధమైనది = నాక్షత్రము — నాక్షత్రపథమనఁగా నాకాశము—దానినుండి త్రోయఁబడినవాఁడు. ఆ = ప్రసిద్ధమగు—క్షత్రపథ = రాజమార్గమునుండి—చ్యుతుఁడు = భ్రష్టుఁడగువాఁడు — కాఁడు.

శంకరప్రభావుఁడు = ఈశ్వరునివంటి ప్రభావముఁగలవాఁడు—సుఖకర మహిమఁగలవాఁడు.

విషాది = విషభక్షకుఁడు—దుఃఖముగలవాఁడు.

ఉ॥ అంబురుహాస్త తేజుఁడతఁడర్థిలి నేలుధరిత్రి రాజవై । రంబు సరోజముఁ దదితరంబగునంచితసార్వభౌమయో । గంబలదిగ్గజంబుబహుకంటకయోగముయోగముఁ శర । వ్యంబులుగాఁగఁ జేకొనికనంబడవన్యములందునెల్లెడఁ॥ ౧౫.

టిప్పణము.

రాజవైరము = రాజునందలి విరోధము—చంద్రవైరము.

సార్వభౌమయోగము = చక్రవర్తిత్వము—సార్వభౌమనామక దిగ్గజత్వము.

కంటకయోగము = క్షుద్రశత్రుయోగము—రోమాంచయోగము. యోగము = యోగవిద్య—మిథునభావము.

క॥ ఛలనిగ్రహప్రయోగం । బులునిరతమున్యాయశాస్త్ర ములమఱియుననా । ఖలసంప్రయోగమెల్లనుఁ । గలమంబుల సూచిభేదగతిమణివితతిన్॥ ౧౬.

టిప్పణము.

ఛలనిగ్రహము = కపటనిగ్రహము—న్యాయశాస్త్రప్రసిద్ధములగు ఛలాది నిగ్రహములు.

ఖలసంప్రయోగము = దుర్జనసాంగత్యము—కల్లమున వేయఁబడుట—

కలమము = వరిపైరు.

సూచిభేదగతి—సూచి = కొండెగాండ్రచేఁ గల్పింపఁబడిన—భేదగతి = శత్రుత్వము, సూదులచే ఛేదింపఁబడి రంధ్రములు వేయఁబడుట.

క॥ ఏదెసనారసినఁబరీ। వాదము వీణాళి; శూలభంగము ప్రస
నా। పాదనమున; మఱియుఁగర। చ్ఛేదముకుసుమాపహరణ
సీమంతినులక్॥ ౧౭.

టిప్పణము.

పరీవాదము = అపవాదము—వీణోపకరణవిశేషము.

శూలభంగము = దుష్టులను శూలమునకు వేసి శిక్షించుట—శూలరోగ భంగము ;

కరచ్ఛేదము=కరమును ఖండించుట—లేక—కప్పముల నియ్యకుండుట; కరములచేఁ బుష్పములఁ గోయుట.

క॥ పాటితనాస్తికమతిగత। పాటవచార్వాకవితతిఁబటుతరనే
త్రో। త్పాటనముతపోధనముని। కోటిద్విజిహ్వాప్తియురగకుల
మునను దగుక్॥ ౧౮.

టిప్పణము.

నాస్తికమతి = దేవుఁడు లేఁడనువాదము. నేత్రోత్పాటనము = కను గ్రుడ్లు పీకించుట - కనులు తెఱచుట.

ద్విజిహ్వాప్తి = రెండునాలుకలు కలిగియుండుట—అనృతమాడుట.

పైమూఁడుపద్యములకును —తగుక్—అను నొకక్రియ కలిగియుండుం టంజేసి - యీమూటిని నొకటేవాక్యముగా భావింపవలయును. ఇట్టివాక్యము నకు విశేషకమనిపేరు. శ్లో॥ ద్వాభ్యాంయుగ్మమితిప్రోక్తం। త్రిభిశ్లోకైర్విశేషకం। కాలాపకంచతుర్భిస్స్యాత్। తదూర్ధ్వంకులకస్మృతం॥

సీ॥ (1) గోత్రోద్ధరణవృత్తిఁ గొమరారఁ గాంచియు గోత్రోద్ద
ళనవృత్తిఁ గొఱలఁడేని । (2) జనకభూత్యాగసంసక్తుఁడై మించి
యు జనకభూరాగియై జరుగఁడేని । (3) రామదర్శితభక్తిఁ రాజితుం
డయ్యు రాజ్యవిరామయుక్తిఁ దానలరఁడేని । (4) భీమభూభోగసం
ప్రీతుఁడయ్యును బునర్భూపరిగ్రహాకాంక్షఁ బొదలఁడేని । గీ॥ రమణ
నాదివరాహుని రామభద్రు । భరతు నిషధావనీనాథుఁ బ్రతియ
నంగ । వచ్చునల మేటి ధారుణీవాసవునక । నిందితామందగుణ
బృందసుందరునకు॥ ౧౯.

టిప్పణము.

---

(1) గోత్రోద్ధరణము = వంశపరిపాలనము—భూమిని నుద్ధరించుట.

గోత్రోద్దళనము = వంశనాశనము—తుంగముస్తలకుఁగాను భూమిని బెకలించుట.

(2) జనకభూత్యాగసంసక్తుఁడు = జన్మభూమిని విడుచుటయం దాసక్తిగల వాఁడు—సీతను విడుచుటయం దాసక్తిగలవాఁడు.

(3) రామదర్శితభక్తి = రామునియందగుపరచఁబడిన భక్తి—రాజ్యవిరామ యుక్తి—రాజ్యమున రాముఁడు లేకుండుట—రాజ్యమందలి విరక్తి.

(4) భీమభూ = దమయంతి—పునర్భూ = రెండవవివాహము చేసికొన్న విధవ.

క॥ అతనిబహుమణీఘృణిసం । గతకటకచరన్మదాంధగంధర్వా
నిద । ర్శితకనదభంగశృంగో । న్నతి నచలునిఁ బర్వతుండ నంజన దె
మహీశ॥ ౨౦.

టిప్పణము.

కటక = రాజధాని—పర్వతనితంబము.
గంధర్వ = గుఱ్ఱము—దేవగాయకుఁడు.
శృంగము = ప్రభుత్వము—శిఖరము.
పర్వతుఁడు = శైలము—ఉచ్ఛ్రవములు గలవాఁడు.

ఇచట మత్వర్థమునఁ దత్ప్రత్యయము.

సీ॥ (1) రాహువునాద్విజరాజమిత్రాధికోన్మేషాపహరణాభిలాషిగాఁడు । (2) నళుఁడునానక్షకాంక్షాపరత్వానుసంగతకలివిజితవిగ్రహుఁడుగాఁడు । (3) యముఁడునాభువిసంతతమునకస్మాదపహృతజీవనఖ్యాతియుతుఁడుగాఁడు । (4) చక్రినాబహుపుణ్యజనసదాహితసృగాలప్రవర్ధనసముల్లాసిగాఁడు । (5) గీ॥ శక్రుఁడనశతమన్యుప్రసక్తిమనఁడు । శుక్రుఁడనధాత్రిఁగవితావిశుద్ధిఁగనఁడు । శంభుఁడనమఖవిధ్వంససరణిఁజనఁడు । ధరనతుల్యుఁడుగాఁడెయాధరణిధవుఁడు॥ ౨౧.

టిప్పణము.

(1) ద్విజరాజ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు—చంద్రుఁడు. మిత్ర = స్నేహితుఁడు—సూర్యుఁడు. ఉన్మేష = ఆధిక్యము—నా = అనుటకు.

(2) అక్ష = పాచికలు—ఇంద్రియములు, కలి = యుద్ధము—కలియుగము.

(3) జీవనము = వృత్తి—ప్రాణము.

(4) పుణ్యజన = పుణ్యవంతులు—రాక్షసులు. సదాహిత — దీనికొకయర్థమున - సదా + హిత - అనియు, మఱియొకయర్థమున - సదా + అహిత -

యనియు, గ్రహింపవలయును. ప్రవర్ధిత = వృద్ధినొందింపఁబడిన—సంహరింపఁబడిన, సృగాల = నక్క—రాక్షసుఁడు.

(5) మన్యు = వ్యసనము; కవితా = జలపక్షిత్వము.

తే,గీ॥ పావకుఁడుగానిమహిఁగృష్ణవర్త్మగాఁడు । దహనుఁడును గాఁడుమఱిగంధవహసఖుండు । గాఁడుదగవిప్రభంజనఖ్యాతి గాఁడు । గాఁడుగాఁడాశ్రయాశుండుఘనుఁడతండు॥ ౨౨.

టిప్పణము.

ఇందుఁగల నామములన్నియు నగ్నిదేవునకుఁ జెల్లునైనను, పావకేతరము లీ రాజున కర్హములు గావని చెప్పంబడినది—ఎందుకనఁగా:—

కృష్ణవర్త్మ = మలినమార్గముగలవాఁడు = దుర్మార్గుఁడు. దహనుఁడు = దహించువాఁడు = తాపకారి. గంధవహసఖుఁడు=గర్వగ్రంధులకు మిత్రుఁడు. విప్రభంజనఖ్యాతి = బ్రాహ్మణులను హింసించువాఁడు. ఆశ్రయాశుఁడు = తన్నాశ్రయించినవారిని భక్షించువాఁడు.

అని యీ తీరున దుష్టార్థద్యోతకములుగా నుండుటచే నా రాజునకు నివి యనర్హములనియు - పవిత్రుఁడని యర్థమిచ్చు—పావక—శబ్దముమాత్రము తగు ననియును దాత్పర్యము.

సీ॥ (1) విఘటితపటుసంధివిగ్రహుండారాజసింధురండల జరాసంధునెనయు । (2) సుగుసుమిత్రాసుమంత్రోపేతుఁడాసత్య రాజితుండాధశరథునిఁదొరయు । (3) నుత్తమకుశలవయోగసౌ భాగ్యుఁడాఘనుఁడురామావనీకాంతుఁబోరయు । (4) రక్షితహిత గోసుదక్షిణాన్వితుఁడాప్రతాపదీపితుఁడుదిలీపునోలయు । (5) గీ॥ సమధికసదానభోగప్రశస్తిమహిమఁ । గాంచియామేటిభార్గవఖ్యాతి

వెలయు । నతఁడురిపువర్యభీకరాహార్యధైర్య । బంధురుండార్య కార్యధురంధరుండు॥ ౨౩.

టిప్పణము.

---

(1) ఘటింపఁబడిన, సంధి విగ్రహములను సుపాయములుగలవాఁడు — జర యను రాక్షసిచేఁ గూర్పఁబడిన శరీరముగలవాఁడు.

(2) సుమిత్రయనుభార్య - సుమంత్రుఁడనుమంత్రి - కలవాఁడు— స్నేహితుల యొక్క మిగుల సమీచీనములగు నాలోచనలతోఁ గూడినవాఁడు.

(3) కుశల = క్షేమము—వయః = యౌవనము—వీనిని—గ=పొందిన సుఖ ముగలవాఁడు—కుశ — లవ — నామకులగు పుత్రులతోఁ గూడిన సౌఖ్యముగల వాఁడు.

(4) గో = నందినీనామధేనువును — సుదక్షిణా — సుదక్షిణాదేవియను భా ర్యను—కూడినవాఁడు. గో=భూమిని—సుదక్షిణా=మంచిపండితులను రక్షించిన వాఁడు.

(5) దానభోగములుగలమహిమ—ఆకాశగమనమహిమ.

సీ॥ హేలాజితాఖిలాభీలాహితానీపాలాతతశ్రీప్రభాయుతుం డు । దానాగతానేకదీనావనదయానిదానామలానూనమానసుం డు । రామాజనమనోభిరామాతిశయధామధామాసమానసుంద రతనుండు । ధీరాభినుతసత్కళారాజియుతసూక్ష్మధీరాజితాతినీ తిక్రముండు । గీ॥ రాజమాత్రుండెరాజాధిరాజమకుట । కోటి పాటితపటురత్నకూటఝూటి । శాణగణనిర్మలీకృతచరణనఖర । మండలుండగునాధరాఖండలుండు॥ ౨౪.

టిప్పణము.

హేలా = క్రీడ; ధామ = ఉనికిపట్టు—కాంతి; ధీర = పండితులు—శూరులు; ధీ = బుద్ధి; ఝాట = సమూహము; శాణ = సాన;

క॥ ఆతనికిలఁగలఁడొకతను। జాతుఁడుకందర్పకేతుసమధిక
సంజ్ఞో। పేతుఁడురవికేతుఁడుజయ। కేతుఁడుశాత్రవశశాంక
కేతుఁడునగుచున్॥ ౨౫.

టిప్పణము.

కేతు = ప్రకాశము—ధ్వజము—రాహువు.
(పతాకాయాంధ్వజేకేతుర్గ్రహోత్పాతాపిలక్ష్మసు—అనిరుద్ధుఁడు.)

ఉ॥ ఆతఁడుపారిజాతమహిమాశ్రయుఁడాశ్రితనందనైకవిఖ్యాతి
వహించి; మందరవికాసిసమావృతభోగిభోగజా। తాతిశయంబు
గాంచి; శరదభ్రుఁడువిష్ణుపదావలంబనా। యాతసదావదాతహృ
దయస్థితిమించి; సమంచితోన్నతిన్॥ ౨౬.

టిప్పణము.

ఆశ్రితనందన=ఆశ్రయింపఁబడిన నందనవనముకల—ఆశ్రయించినవారిని
సంతోషపెట్టు.

భోగిభోగ = రాజభోగము—వాసుకిశరీరము. విష్ణుపద=విష్ణువుయొక్క
పాదము—ఆకాశము. అవదాత = నిష్కల్మషమగు—శుభ్రమైన.

వ॥ మఱియు నారాజకుమారకంఠీరవుండు. ౨౭.

ఆ.వె॥ సుముఖనందనుఁడై తార్క్ష్యసౌబగు నెంచు । జనితశివుఁ
డనఁదగి హిమాచలుని నొంచు। మఱి సుశర్మాభిశోభియై మహిం గలం
చుఁ । గౌరవవ్యూహసన్నాహ గౌరవంబు॥ ౨౮.

టిప్పణము.

సుముఖనందనుఁడు = సుముఖుఁడను నందనుఁడు కలవాఁడు—లేక—(నందనుఁడగు) సుముఖుని సంతోషపెట్టువాఁడు.

జనితశివుఁడు = తనయందు జన్మించినపార్వతి కలవాఁడు, కలిగినకల్యాణములు కలవాఁడు.

సుశర్మ = మంచిసుఖము కలవాఁడు—త్రిగర్తదేశాధిపతియగు రాజు

సీ॥ (1) వరమహేశ్వరనిరంతరసమ్యగుపభుక్తకోటియై కైలాస
వాటిఁ దెగడు । (2) సంధ్యోచ్చలితనిత్యశశ్వత్ప్రభావుఁడై శాంకర
భూతిసంచయముఁ దెగడు । (3) క్రోడీకృతాత్మయకోమలసుతనుఁ
డై పురుషోత్తమామోఘభూతిఁ దెగడు । (4) నీడితకువలయాపీడ
భూషణుఁడై ప్రదీపించి కంసదైతేయుఁ దెగడు । గీ॥ స్వవశకాలధర్మ
సంశోభియై సదా । శాంతనవయశోభిసరణిఁ దెగడు । (6) దిన
దినోల్లసితరతిప్రియుం డై యల। రాజసుతుఁడు రాగరాజుఁ దెగడు॥

టిప్పణము.

---

(1) మహేశ్వర = శంకరుఁడు—గొప్పరాజు. ఉపభుక్త=అనుభూతమైన—సేవింపఁబడిన. కోటి = శిఖరము—ప్రకర్షము. (అత్యుత్కర్షాశ్రయః కోటిః—అమరము.)

(2) సాయంసమయమున నటించు — సంధియను సుపాయమందు—ఆ = విశేషించి—ఉచ్చలిత = ఉద్యుక్తమగు.

(3) క్రోడీకృత=ఆలింగితులగు—సుతను—కాంతలుగలవాఁడు;—వరాహీ—కృతమగు—సుతను మంచిశరీరము కలవాఁడు.

(4) కువలయ = కలువల—ఆపీడ = శేఖరము (శిఖాస్వాపీడశేఖరౌ—అమరము.) కువలయాపీడమగు గజము.

(5) కాలధర్మ = కాలమును—ధర్మమును—మరణము.

(6) రతి = క్రీడ—రతీదేవి.

క॥ సుందరుఁడతఁడువసంతుఁడ। నందగుననయంబనూననానారామా। నందకరుఁడగుటవిచల। స్పందరుఁడగుముఖరభువనమాన్యుండగుటన్॥ ౩౦.

టిప్పణము.

అనేకులగుస్త్రీలకానందకరుఁడు రాజు. అనేకారామములకానందకరుఁడు వసంతుఁడు. ముఖర = మ్రోయుచున్న—భువనజనములు; స్తుతించుచున్న—జగములు.

సీ॥ (1) సతతంబుసమదృష్టిసహితుఁడైతనరియునిరుపముఁడగుమహేశ్వరుఁడతండు। (2) భూరిముక్తామయహారియైయలరియునురుతరాతరళమధ్యుండతండు।(3) ఘనవంశదీపసంకాశుఁడైయొనరియుదీప్యదష్టదశాధికుఁడతండు। (4) సాహసోత్సాహసుబాహుఁడైయెసఁగియుధరణిరామానందకరుఁడతండు।గీ॥ (5) సరసచతురాస్యుఁడయ్యుశంకరుఁడతండు। (6) చంద్రుఁడయ్యునుబుధుఁడనఁజనునతండు। (7) ధర్మరాజయ్యుమదినుమోధనుఁడతండు। చిత్రమాతనిదివ్యచారిత్రమహిమ॥ ౩౧.

టిప్పణము.

---

(1) సమదృష్టి=రెండుకన్నులుగలవాఁడు—నిష్పక్షపాతి. మహేశ్వరుఁడు= త్ర్యంబకుఁడు = గొప్పరాజు.

(2) ముక్తామయహారి = విడువఁబడినరోగములచే — అనగా—ఆరోగ్యముచే నొప్పువాఁడు—ముత్తెపుసరముగలవాఁడు; అతరళమధ్యుఁడు = చలింపనిహృదయము, లేక న్యాయముకలవాఁడు—నడుమ నాయకమణిలేనివాఁడు.

(3) కులమునకు దీపప్రాయుఁడు—వెదురుబొంగుమీఁది దీపము.
అక్షతదశ = చ్యుతిలేనిస్థితి—నశింపనివృత్తి.

(4) సుబాహుఁడు=మంచిబాహువులుకలవాఁడు—ఆపేరుకలరాక్షసుఁడు. రామానందకరుఁడు = శ్రీరామునకానందకరుఁడు—స్త్రీలకానందకరుఁడు.

(5) చతురాస్యుఁడు = బ్రహ్మ—చతురమైన వాక్కుకలవాఁడు.

(6) చంద్రుఁడు = ఆహ్లాదకుఁడు — జాబిల్లి. బుధుఁడు = పండితుఁడు — బుధగ్రహము.

(7) ధర్మరాజు = యుధిష్ఠిరుఁడు—ధర్మపరిపాలకుఁడు.
సుయోధనుఁడు = దుర్యోధనుఁడు—మంచియోధ.

క॥ ఘనతమహిమాలయస్థితిఁ । దనరునుమాయాహితుండు దారుఁడుమఱియున్ । గననావశ్యాయోగ్రుఁడు । కనదమలిన సుగుణరత్నఖనియునునగుచున్॥ ౩౨.

టిప్పణము.

ఇందు రాజుపరముగాను — హిమాలయ పరముగాను
నర్థద్వయము గ్రహింపవలయును

రాజుపరము॥ ఘనతమహి = గౌరవస్థానము; మాలయస్థితిఁదనరున్ = లక్ష్మికి వాసస్థానమగు స్థితిచేనొప్పును; మాయాహితుండు = మోసమునకు

శత్రువు; ఉదారుఁడు=దానశీలుఁడు; నావశ్యాయోగ్రుఁడు=గర్వముచే భయంకరుఁడు కానివాఁడు—(న + అవశ్యాయ + ఉగ్రుఁడు) సుగుణరత్నఖని=సుగుణములను రత్నములకాకరము.

హిమాచలపరము॥ ఘనతమ = మహోన్నతమగు—హిమాలయస్థితి = హిమాచలస్థితి; ఉమాయాహితుండు—ఉమా = పార్వతీదేవికి—యా = వాహనములగు సింహములకు—హితుఁడు = వాసయోగ్యుఁడు—లేక—ఉమాయా = పార్వతీదేవికి—హితుఁడు—జనకుఁడగుటచేఁ బ్రియుఁడు—అనియలుక్సమాసముగా గ్రహింపవచ్చును; ఉదారుఁడు = గొప్పవాఁడు; అవశ్యాయోగ్రుఁడు = అవశ్యాయమనఁగా హిమము—తత్సంబంధము కలవాఁడగుట భయంకరుఁడు; సుగుణరత్నఖని = మంచిలక్షణములుగల రత్నముల గనులుగలవాఁడు.

సీ॥ భండనాగ్రమునఁగోదండమూనకమున్న ఘోరమైఘనశరాసారమడరు। ఘనశరాసారంబుగవిసిమూఁగకమున్న వితతారిబహుశిరస్తతులుదొరలు। వితతారిబహుశిరస్తతులుగూలకమున్న మహిఁబూర్వనాయకస్మరణమొదవు। మహిఁబూర్వనాయకస్మరణమూరకమున్న వరకీర్తికకుబంతసరణిఁబొదలుఁ। గీ॥ గీర్తికకుబంతసరణిఁ రాగిలకమున్న। రహిఁతుణతుణమాశ్చర్యరసముపొసఁగు। నహహయామేటిపటుధాటినహితమహిప। కోటిచాటించినిలిచిపైకొనినయపుఁడు॥ 33.

చ॥ అతనిముహాదయస్ఫురణనార్యులువర్ధితకైరవుఁబ్రసాధితనిఖిలాశుఁజంద్రువరదివ్యకళాలయుసత్పథున్నివా। రితతముఁగాంచిమించినసరిత్పతిఁబోలిప్రసన్నసత్వాలా। యుతబహుజీవనోల్లసితులావృతగోత్రులునైరిధారుణిన్॥ 34.

టిప్పణము.

ఉదయ = ఉన్నతి పుట్టుక.

వర్ధితకైరవుఁడు = క్షీణింపఁజేయంబడిన దుష్టులుకలవాఁడు—వృద్ధినొం దింపఁబడిన కుముదములు కలవాఁడు. (కైరవంకుముదేపిస్యాత్స్త్రీతు నేతుపుమాన యం. అమరము.)

ప్రసాధితనిఖిలాశు=సాధింపంబడిన సమస్తములగు కోరికెలుకలవాఁడు—అలంకరింపఁబడిన దిక్కులుకలవాఁడు.

చంద్రుఁడు = ఆహ్లాదకరు—జాబిల్లిని.

కళాలయు = విద్యలకునికిపట్టు—కళలకుస్థానము.

సత్పథు = సన్మార్గముకలవాఁడు—నక్షత్రమార్గసంచారి.

నివారితతము = నిరసింపఁబడిన పాపములుకలవాఁడు = పోఁగొట్టఁబడిన చీఁకటిగలవాఁడు.

ప్రసన్నసత్త్వలు = నిర్మలచిత్తులు—సంతోషించిన జలజంతువులుకల.

జీవన = వృత్తి—జలము.

ఆవృతగోత్రులు = ఆవరింపఁబడిన భూములనఁగా నగ్రహారాదులు కలవారు—ఆవరింపఁబడిన పర్వతములుకలవి.

సీ॥ చండనారాచజర్జరితమాతంగకుంభస్థముక్తావళీపరిసరం బు। ఉరురక్తవారిసముడ్డీయమానద్విరదపదకచ్ఛపరంజితంబు। అ మరనారీసమాగమమహాహ్లాద్భటభటభాషణభీషణ ఘోషణం బు। బహుసమాకులతరత్పత్రరథోత్పలపుండరీకకబంధపుంజితం బు। గీ॥ నగుసమగ్రోగ్రపటువిగ్రహాగ్రమునను । దగ్రవిగ్రహ పటుమండలాగ్రసక్త । రక్తమలరారుజయరమారాజితాంఘ్రి। సమధికాలక్తకారుణచ్ఛాయయనఁగ॥ 3౫.

టిప్పణము.

పత్ర = అశ్వము—పలం = మాంసము - పుండరీక = గుండెకాయ—కబంధ = మొండెము—అలక్తక = లత్తుక.

శా॥ ఆహావిస్మయమామహామహునిబాహాసాహసోత్సాహస, న్నాహోగ్రాహవభూహతారివిలపన్నారీసమూహంబుము|క్తా హారంబయిశోకమోహభయమగ్నాంగంబుగాముక్తము। క్తాహారంబయితత్కుచాళితనటున్నాథానుతాపోన్నతిన్॥ ౩౬.

సీ॥ సతతదక్షిణసదాగతిహితవిభవుండువిస్తృతకనకాభివిశ్రు తుండు। లాలితకోకిలాలాపసంకలితుండుసమధికాతిక్రాంతదమన కుండు। రమ్యకాంతారతరంగాభిరాముండుసురభిళత్సుమనోభి శోభితుండు। ప్రాకటపల్లవప్రకరసంసేవ్యుండుచక్షుశ్రశ్రవానంద సాధకుండు। గీ॥ నగునతనిఁగాంచిమాధవునలరఁగాంచు। ఘనల తలగతినుత్కలికాసహస్ర। సంకులలుభ్రమరావళీసంగతలుప్ర। వాళహారలునైచెలుల్వలతురహహ॥ ౩౭.

టిప్పణము.

దక్షిణ = దక్షిణదిక్కు—పండితుఁడు—సదాగతి = సత్పురుష సమాగమము—వాయువు—కనక = సంపెఁగ—బంగారు—దమనక = శత్రువు—దవనము — కాంతారతరంగ = వనతరంగములు — కాంతా = స్త్రీల—రత = సంగమమందు—రంగ = రక్తి—సురభిళత్ = పరిమళించు—పల్లవ = చిగురు—యౌవనపురుషుఁడు—చక్షుశ్రశ్రవానంద = కన్నులకు—చెవులకు—ఆనందము—పాములకానందము—మాధవుఁడు = వసంతుఁడు—ఉత్కలిక = ఉత్కంఠత—

మొగ్గ—భ్రమర = భృంగము—కాముకుఁడు—ప్రవాళ = చిగురు—జడ—హారలు = ఒప్పువారు—హారములు కలవారు.

మ॥ అలరాజన్యకుమారుఁడొక్క మధుమాసాస్తోకరాకానిశిన్ । గలితానూనమనోహరానిలలతాగారాంతరోదారని । ర్మలశోభామలనూత్నరత్నమయపర్యంకస్థలిం జేరియ । ర్మిలినిద్రారతినుండెసంతసము పేర్మిన్దత్ప్రభాతంబునన్॥ 3౮.

సీ॥ ప్రత్యూషకాలక్షపణకకల్పితదధిస్ఫీతాతిధవళాన్నపిండ మనఁగ । మేనకాకరనఖానూనమార్జనఘనస్ఫటికశిలాస్నిగ్ధశకల మనఁగ । యామినీయమునాసమాలోలధళధళత్కాంతిభాగ్డిండీరఖండమనఁగ । వారుణాశావధూభూరినీలమణీవిశాలరాజతమధుచషకమనఁగ । గీ॥ చరమశైలోపధాననిషణ్ణనిజశి । రోవిరాజితరాత్రివధూవినూత్న । చారుతరహీరతాటంకచక్రమనఁగఁ । జంద్రుఁడలరారెఁగాంతినిస్తంద్రుఁడగుచు॥ 3౯.

టిప్పణము.

క్షపణక = పాషండుఁడు—డిండీరము = సముద్రపు నురుగు—రాజత= వెండిచేఁ జేయఁబడిన—చషక = గిన్నె—ఉపధాన = తలదిండు—తాటంక= చెవికమ్మ.

సీ॥ఆకులాయివిగావుకోకస్తనీహస్తవిస్తారమృదుతాప్రశస్తిగాని। పోకలాయివిగావుఫుల్లాబ్జనయనావికాసభాసురకుచాగ్రములుగాని । సున్నమాయిదిగాదుసుందరీకుచకుంభరంజితకర్పూరరజము గాని । కపురమాయిదిగాదుకాంతామణీమందహాసకందళముల

వాసిగాని । గీ॥ కుసుమమాలికలివిగావుప్రసవతల్ప । సత్తుపరిరంభ
యగుప్రాణదయితబాహు । లతలనుచునెంచివెతనించిమతిభ్ర
మించి । వేఁగువెన్నెలనస్టైవియోగియొకఁడు॥ ౮౦

సీ॥ (1) హిమకర్దమితనవ్యకుసుమదరజోబద్ధచరణషట్చరణ
నిస్వనయుతంబు । (2) వితతప్రలాపచోదితసుఖసుప్తాభిసారికసా
రికాసంకులంబు । (4) వేదవేదాంగశాస్త్రాదికాధ్యయనకర్మఠమఠ
పటలాభిమండితంబు । (4) పరహాసరాగముఖరకార్పటికకావ్య
కథ్యాళిరథ్యాప్రకాశితంబు । గీ॥ (5) ప్రియసమన్వేషణస్పృహో
ద్రేకకోక । ప్రియతమారుతమారుతప్రియతమంబు । పూతసం
ధ్యాద్యనుష్ఠానభూషితాగ్రజాతజాతంబుతనరెఁబ్రభాతమప్పుడు॥

టిప్పణము.

---

(1) కర్దమిత = బురదగాఁ జేయఁబడిన.

(2) అభిసారిక = ధూర్తస్త్రీ.

(3) కర్మఠుఁడు = కర్మదీక్షితుఁడు.

(4) హాస = శీఘ్రయానమునందు — రాగ — ఆసక్తికలిగి—ముఖర = మ్రోయుచున్న—కార్పటిక = నిత్యయాత్రాశీలురయొక్క—కావ్య = శుక్రసంబంధమగు—అనగా—ఉదయసంబంధమగు—కథ్యా = కథలు. (హాసోహాసస్య రసే శీఘ్రగమనానందయోరపి॥ నిత్యయాత్రః కార్పటికః—అమరము.)

(5) ప్రియ = ప్రియుఁడగు మొగపక్షిని—ప్రియతమా = మిగులప్రేమకుఁ బాత్రమగు నాడుపక్షి = కోకి—రుత = ఏడ్పు, ధ్వని.

(6) పూఁత = పవిత్రమైన—అగ్రజాత = బ్రాహ్మణులు—జాత = సమూహము.

సీ॥ మిక్కుటంబుగ శేయిఁద్రిమ్మింగినతమమెల్లఁగజ్జలచ్ఛలమునఁ
గ్రక్కునవియు । నిక్కపల్మరురతిఁజొక్కువారలఁజూచిచూచి
ఫయలమటఁద్రుక్కునవియు । మఱుఁగుఁజొచ్చినచిఱుమబ్బులఁ
దమతోడిసీడలగతిఁద్రోచిసెగడునవియుఁ । దమతేజములుగొ
నుఁదపనుఁడన్వయమునఁబోలెవెల్వెలనయిపొగులునవియు । గీ॥
బఱువిరాళినిమరుబారిఁబడికరంబు । తారుజారలమీఁఱునిట్టూరు
పులకుఁ । దలకివడవడవడఁకుచుఁదొలఁగునవియుఁ । గాఁగ వేకువ
గృహదీపకళికలమరె॥ ౪౨.

టిప్పణము.

కజ్జలము = కాటుక—ఛలము = సాకు—విరాళి = మోహము—కళిక = మొగ్గ.

సీ॥ (1) మర్జనోక్తులువ్రాలెఁదోఁచెదగ్ధస్నేహసముపాత్తమదం
భావములుగొన్ని । (2) యతివృద్ధమానవస్థితిఁదోఁచెబహుకా
ర్శ్యసముదాత్తతనుదశాంతములుగొన్ని । (3) యాపన్నసత్వపు
షాభంబులైతోఁచెసముపేతపాత్రమాత్రములుగొన్ని । (4) య
స్తాద్రిశిఖరప్రశస్తంబులైతోఁచె సమతఁబతత్పతంగములుగొన్ని ।
గీ॥ కనుఁగొనఁగమఱిదానవులనఁగఁదోఁచె । రహినిశాంతగతప్ర
చారములుగొన్ని । ధూమకేతువులనఁదగితోఁచెఁగొన్ని । దీప
ములుమందమందప్రదీప్తములుగ॥ ౪౩.

టిప్పణము.

---

(1) దగ్ధస్నేహా = కాలిననూనెగల—మైత్రిలేని.

(2) దశాంతములు = వత్తికొనవఱకుఁ గాలినవి—వార్ధిక్యమునుబొందిన—

(3) ఆపన్న = ఆపదనొందిన—పాత్రపాత్రములు = నూనె లేని ప్రమిద మాత్రముకలవి—సత్పురుషుఁడను పేరుమాత్రముకల.

(4) పతత్పతంగములు = అస్తమించుచున్న సూర్యుఁడుకలవి—పడుచున్న శలభములుకలవి.

శా॥ వాసాగారసుమోపహారములుశశ్వద్వ్యాపతత్సన్మధూ। ళీసంధానవిధానపానకలనాలీలావిలోలాళిపా। ళీసామోదవినోద ఝుంకృతిసమాలీఢంబులామ్లానశో । భాసంక్రాంతములైకడుం బొలిచెఁదత్ప్రత్యూషకాలంబునన్॥ ౭౮.

టిప్పణము.

వాసాగార = కేళీగృహము. ఉపహార = కానుకలు. మధూళీ = మక రందము. సమాలీఢ = కూడిన. ఆమ్లాన = వాడిన.

చ॥ తనరెఁబునారతాంతపరితాంతలుకాంతలమంజుకంకణ। స్వనములునాలలామకనికాయగళత్కుసుమంబులుం బ్రియ। ప్ర ణయమెలర్పఁదద్విరహభావముకామినులోర్వరామినే। చినతమి వారికావెతలుసెప్పుచునశ్రులురాల్చిరోయనన్॥ ౭౯.

టిప్పణము.

పరిశ్రాంతలు = అలసినవారు. లలామకము = పూలదండ. ప్రణయ = స్నేహము

శా॥ ఆలోకాంచితనూత్నరత్నమయపర్యంకాగ్రపుంభావకే। ళీలోలాబ్జముఖీనిదాఘజలపాళీదస్మహామాధవీ। మాలామోద విలుబ్ధమాధుకరసమ్యగ్ఝంక్రియాంచద్గరు। జ్జాలాశీతలవాతపోతములుచంచల్లీలఁబాపెన్రహిన్॥ ౨౮.

టిప్పణము.

ఆలోక = కాంతి. పర్యంక = పాన్పు. పుంభావ = పురుషాయితము. మాధవీమాలా = వసంతమల్లికాకుసుమముల దండ. ఆమోద = వాసన. మాధుకర = తుమ్మెదలు. గరుత్ = ఱెక్కలు. వాతపోతములు = పిల్లవాయువులు.

క॥ చనువిటుని మఱల నిటూర। మ్మనలజ్జమునుం గుముగుద కపుడుపునర్ద। ర్శనపృచ్ఛావిధురసఖీ। జనవాక్యములాత్మసంతసం బొనరించెన్॥ ౨౯.

టిప్పణము.

విధుర = ఆతుర. సఖీ = చెలికత్తియ.

ఉ॥ అత్యధికానురాగభరితాంచితనైశరతిప్రరూఢవై। యా త్యవచోనుజల్పకగృహోద్ధృతకీరభవత్ప్రభావరా। న్నత్యముదాడి

మభ్రమఁగ నన్మణిముద్రికఁ గొల్పితత్ప్రిలా। పాత్యయమున్ఘటింపుచు
రయంబునఁ జాపెను బ్రౌఢధీరతన్॥ ౪౭.

టిప్పణము.

నైశ = రాత్రి సంబంధమగు. వైయాత్య = ధార్ష్ట్యము — శంక లేని.
జల్పక = వచించు. గృహోద్ధృత = ఇంటసాఁకిన. అత్యయము = అత్యము.
ధీరతన్ = చాతుర్యము చేత.

శా॥ క్రీడామందిరమల్ల నైశతిమిరాకీర్ణంబుగా నుండన। వ్రీడా
మంథరచేష్ట ప్రౌఢకుమనః ప్రీతిప్రదం బయ్యె వి। భ్రాడాత్మప్రియకల్పి
తోరునఖసంబాధానుసీత్కారవే। ళాడోలాయితదంతధాళధళి
వెల్లచ్చంద్రికాసాంద్రమై॥ ౪౮.

టిప్పణము.

అవ్రీడామంథరచేష్ట = సిగ్గుచేత మందముకాని చేష్టగలది — ఇచ్ఛాను
గుణమైన చేష్టగలది యనుట.

విభ్రాట్ = అలంకృతుఁడగు.

సీత్కారము = షీషీయను ధ్వని.

సీ॥ (1) పద్మినీలతలన భ్రమరకచక్ర సంవృత పద్మముఖరుచి వెల
యువారు। (2) వాసంతవనముల వైఖరి నవసముత్కలికాసహస్రా
ప్తిఁ గ్రాలువారు। (3) సరసుల కరణిహంసకవలదూర్మికాభూరికం
కణభూతిఁ బొలుచువారు। (4) శారదదినముల సరణి నఖాలంకృ
తపయోధరాయతిఁ దనరువారు। (5) పరవశత్వంబు ముంపసంప్రాప్త

మరణ। లనఁగఁదగిజీవితేశపురాభిముఖత। నలరువారును నైరికాం
తలునిమోహ। జృంభితప్రియపరిరంభగుంభనముల॥ ౫౦.

టిప్పణము.

---

(1) భ్రమరక = భృంగము—ముంగురులు. చక్ర = చక్రవాకము—సమూహము. పద్మముఖ = ముఖమువంటి పద్మమనియు, పద్మమువంటి ముఖమనియు గ్రహింపవలయును.

(2) ఉత్కలికా = మొగ్గలు—రోమాంచాదిభావములు.

(3) హంసక = మంజీరము—హంస. ఊర్మిక = తరంగము—ఉంగరము. భూరి = గొప్ప—బంగారము. కంకణ = జలబిందువు—కడియము.

(4) నఖాలంకృత = నఖసంబధములగు గాయములచే నలంకృతమగు—ఆకాశమునలంకరించని = ఆకాశమందులేని—పయోధర= కుచము—మేఘము.

(5) పరవశత్వము = వివశత్వము. జీవితేశ = యముఁడు—ప్రాణనాథుఁడు. పురం—పట్టణము—శరీరము—పరిరంభము = ఆలింగనము.

సీ॥ (1) పరిభూతకుసుమకేసరకేసరవ్యాస్ఫురద్రజోరాజివిరాజి
తంబు। (2) పుంభావరణితనూపురమణీరమణీవిలాసలీలాలాపలా
లితంబు। (3) కవికలరవముదాకరకుముదాకరశీకరోత్కరశైత్య
సేవితంబు। (4) విహితప్రియాళీవిరహితాసురహితాసువాహమాంస
వాశ్వాసవాసితంబు। గీ॥ (5) అధికమోహమదనసమర్పకదర్ప। దర్ప
సూచనాప్రదర్శితంబు। విసరెనపుడుసురతవిసృమరాయాసాభి।
వారణంబువరసమీరణంబు॥ ౫౧.

టిప్పణము.

---

(1) కేస = కేశము = కొప్పు. ఇట శసలకభేదము,

(2) పుంభావ = పురుషాయితరతి,

(3) కవి = జలపక్షి, కుముదాకర = సరస్సు,

(4) ఆళీ = చెలికత్తె, విహితప్రియాళీ = విహితులును, ప్రియులును నగు, ఆళి = చెలికత్తెలచేత—విరహిత = విడువఁబడినట్టియు—రహితాసు—ప్రాణములు విడిచినట్టియు—ఆసు=మిగులమంచివారగు—వామా=స్త్రీలయొక్క—ఆసవ = మద్యసంబంధముగల—ఆశ్వాస = నిట్టూర్పుచేత—వాసితంబు = పరిమళముగలదిగా చేయఁబడినది.

(5) దర్పక=మ్మన్మథుఁడు, విసృమర=అంతటనువ్యాపించిన. సమీరణము = వాయువు.

ఉ॥ ఆయెడనానృపాలసుతుఁడాతతరాజ్యవిభూతిగాఢని। ద్రాయతినుండిస్వప్నమునఁదద్భుతమొప్పఁగఁగాంచెనంచితా । మేయవయోవిలాసరుచిమేదురసుందరగాత్రనొక్కయ। బ్జాయతనేత్రఁజెప్పిననయంబునశక్యముదానివైఖరుల్॥ ౫౨.

టిప్పణము.

అమేయ = చెప్పశక్యముగాని, మేదుర పట్టమైన.

సీ॥ చాంపేయసుమహారచారుతోరణయుతమారవిమోహనాగారమనఁగఁ। గాంచనప్రాకారకలితమన్మథమహానిధిసమంచితకోశనిలయమనఁగఁ। బోషితరుచిపరివేషభూషితసుధాడంబరరాకాబ్జబింబమనఁగ । భాసితాయతపరిఘాసమావృతలోకహృదయబందీజనసదనమనఁగ । దీప్రకనకశలాకాగుణప్రశస్తి । ఘనజగల్లోచనాడజగ్రహణకరణ । వాసలాసకమనగనావామనయన । స్వర్ణమణిమేఖలామోఘజఘనమలరు॥ ౫౩.

టిప్పణము.

విమోహనాగారము = విలాసమందిరము, కోశనిలయము = బొక్క-
సము, పరివేషితము = పరిధి, (Halo.) బందీజనసదనము = కారాగృహము,
శలాకాగుణము = కట్టుత్రాడు, కరణము = సాధనము,
వాసలాసకము = పక్షులనుబట్టుటకు నిర్మింపఁబడు యంత్రవిశేషము.

ఉ॥ లాలితనూత్న యౌవనవిలాసవికాసవిభాసమానరో। మా
లిలతాలవాలవలయంబావిశిష్టవిలాసినీజయో। ద్వేలయశోనిరూ
ప సముదీర్ణసువర్ణసువర్ణపత్రమో।నాలలినొప్పునొప్పులలనామణి
కాంచనకాంచియెంచఁగ౯॥ ౫౪.

టిప్పణము.

ఆలవాలము = పాది, సువర్ణ = మంచివన్నెగల, కాంచి = డాబు.

సీ॥ తతకుచౌన్నత్యాంతరితదివ్యముఖచంద్రదర్శనాభావాను
తాపముననొ । పటుకటీతటఘటోద్భటనిరుద్ధోభయపార్శ్వపీడా
యాసభారముననొ । వరశిరఃస్థితగురుతరపయోధరసుధాభాండ
పాతనభయభావముననొ। పద్మసంభవహస్తపాశపీడనజనితశ్రమా
కులతావిధానముననొ। గీ॥ అధిగృహీతైకగురుకళత్రానుశయవి।
శిష్టసంతతచింతావిశేషముననొ । కడుఁగృశీభూతమైయలకలికి
మధ్య। మలరునిలనస్తినాస్తితాకలననెపుడు॥ ౫౫

సీ॥ చూచుకముద్రాభిశోభిభూర్యనురాగరసరత్నపరువకభ్రా
జితములు । ప్రబలకందర్పదర్పకశిలాచూర్ణపూర్ణసువర్ణకలశవి
రాజితములు। మేఖలావాలసమేధిరోమాళీశుభలతాకుహాళీశోవి

భితములు । ప్రాకటహృదయతటాకసంభవనవ్యభవ్యాబ్జముకుళ
ప్రభాసితములు । గీ॥ అంగజాంగరాగసంగతశృంగార । చాతు
రికవిలాససంశ్రయములు । గాఁగనలరునావికాసినినూత్నప్ర ।
శస్తవృత్తనిస్తులస్తనములు॥ ౫౬.

టిప్పణము.

రత్నపరువకము = మణులచే నిర్మింపఁబడిన పబ్బి. దర్పకశిల = మదకరశిల. కుహాళి = గుచ్ఛము. ముకుళము = మొగ్గ. అంగరాగము = విలేపనగంధ విశేషము. చాతురికము = చీనా మంటిసీసా. నిస్తుల = సమానరహితమైన.

సీ॥ లోలహారలతామృణాళలోభనిలీనచక్రవాకయుగప్రశస్తి
దనరఁ । ద్రిజగతీవిజయపరిశ్రమాఖిన్నహృచ్ఛయవిశ్రమావాస
సరణియమర । హారరోమాళిగంగారవిజాసంగమప్రయోగతటా
తిమహిమయొనర । సకలంక సకలావయవవినిర్మితిశేషలావణ్యపుం
జవిలాసమలర । గీ॥ వితతగురుపరిణాహతాపతనభయవి । రించి
కీలితగిరిసారకాంచదురుశ । లాకికాభ్రమచూచుకాస్తోకరుచిర ।
ఘనకుచాకుచలికుచముల్ గ్రాలు నెపుడు॥ ౫౭.

టిప్పణము.

నిలీన = చేరిన. హృచ్ఛయ = మన్మథుఁడు. రవిజా = యమున. వినిర్మితి = సృష్టి. లావణ్యపుంజము = సౌందర్యరాశి. పరిణాహతా = బలుపు. గిరిసారక = ఇనుము. ఘనకుచ = స్త్రీ. కుచలికుచములు = గజనిమ్మపండ్లవంటి స్తనములు.

చ॥ తరుణిసదారుణాధికసుధామధురాధరమొప్పురాగసా । గరజనితప్రవాళమణిఖండమొ ఫాలతలార్ధచంద్రసుం । దరతర తారకాభికలితప్రకటస్ఫుటసాంధ్యరాగమో । నిరవధినిర్గతాంతరవినిర్భరరాగమొనావిచిత్రమై॥ ౫౮.

టిప్పణము.

ప్రవాళమణిఖండము = పగడపుతునుక. తారకా = కనుగ్రుడ్డు—నక్షత్రము. నిరవధి = నిరంతర.

క॥ రదనవరహీరరత్నా । స్పదమగుసిందూరముద్రపగిదినలరునా । మదవతిమోవిజగజ్జన । హృదయశుకాకర్షణాభిహితబింబరుచిన్॥ ౫౯.

టిప్పణము.

సిందూరముద్ర = చెందిరపు మొహరు. బింబ = దొండపండు.

సీ॥ హృదయవాసావాసహృచ్ఛయభోగిగవాక్షశంకావహావైభవములు । స్వైకగతిక్రమనిరోధకకర్ణకృతరోషరసవిభ్రమాపాంగరక్తిమములు । మల్లికోత్పలసుమమాలాహసద్విభాసురసితాసితదృగ్విశోభితములు । నవనవకమలకాననసనాథీకృతపరిసరభూపరిభ్రాజితములు । గీ॥ తరుణకైతకసుమదళద్రాఘిమములు । లోలపక్ష్మలపటుచటులాలసములు । ధళధళితధవళప్రభాదంతురములు । లోకమోహనములుదానిలోచనములు॥ ౬౦.

టిప్పణము.

హృచ్ఛయభోగి = మన్మథుఁడను రాజు. సనాథీకృతము = కూర్పఁబడినది. కైతకదళీము = మొగలి రేకు. ద్రాఘిమము = నిడివిగలది. పక్ష్మలము = కను రెప్ప. దంతురము = మేదురము—నిండినది—దట్టమైనది.

ఆ. వె॥ రదనరత్నతులాఖండరంజితంబు । రహివయోమద నేభపరండకంబు । బంధురాలోకనామృతసింధుసేతు । బంధనంబ ననాసికబరఁగుసతికి॥ ౬౧.

టిప్పణము.

తులాఖండము = త్రాసుముల్లు—పరండకము = ఆలానము = ఏనుఁగను గట్టివేయు గూటము.

ఉ॥ అంబుజగంధిభ్రూలతలుయౌవననర్తకలాసికాభిరామం బులుసన్ముఖాబ్జభవమందిరతోరణమాలికావికా । సంబులులోచనాంబురుహసంగతమత్తమధువ్రతాళికాం । తంబులురాగసాగరనదప్రతిమంబులుచిత్రవైఖరిన్॥ ౬౨.

టిప్పణము.

లాసిక = నర్తకి. మధువ్రత = భృంగము.

సీ॥ (1) ఉల్లసద్ధారపయోధరమైఘనాఘనసమయాంకాశకాం తిఁదెగడు । (2) ప్రస్ఫుటీకృతబలిభంగమైవిక్రమాభీలవామనమ హాలీలఁదెగడు । (3) సముధికకర్ణవిశ్రాంతలోచనమైసుయోధ

నాయతధృతియెరవుఁదెగడు । (4) నలినతిక్రాంతకన్యాతులయై
వృశ్చికస్థితార్కప్రభాగరిమఁదెగడు । (5) గీ॥ మొగిఁదులాకోటి
దీపితమూర్తియైవి । జయసముచితావనిపదానసరణిఁదెగడు । న
హాహహాయూనాతిసదభిజాత్యాభిరూప్య। వైభవములెన్నఁదరమెయె
వ్వారికైన॥ ౮౩.

టిప్పణము.

---

(1) ఉల్లసద్ధార = ప్రకాశించుహారములుగల—అధిక వారిధారలుగల. పయోధరము = మేఘము—కుచము—ఘనాఘనసముచ్చయము—వర్షించు మేఘములుగలకాలము = వర్షాకాలము.

(2) వలిభంగము = వబలకభేదము గనుక - బలిభంగమనగా - మహాబలిచక్రవర్తియొక్క భంగదశ—వలి = త్రివళీసంబంధమైన—భంగ = రేఖలు.

(3) కర్ణవిశ్రాంతలోచన = చెవులవఱకు వ్యాపించిననేత్రములు గలది—కర్ణునియొక్క జాగరూకమగు జ్ఞానముతోఁగూడినవాఁడు.

(4) అతిక్రాంత = అతిక్రమించిన—కన్యా = కన్యకలయొక్క—తుల = సమానముగలది—ఇతరకన్యలీకన్యకు సమానలుగారనుట. కన్యాతులారాసులను అతిక్రమించినది.

(5) తులాకోటిదీపితమూర్తి = పాదకటకములచేఁ బ్రకాశించునాకారము. తులా = త్రాసుయొక్క—కోటి = అగ్రమునందు—దీపిత = ప్రకాశించు—మూర్తి = శరీరముగలవాఁడు.

క॥ శచియనఁగనందనేషుణ । రుచియైవింధ్యాటవీనిరూఢత
శశ్వ । ద్రుచిరావిచలశ్యామల । కుచయైయొప్పారుఁగుటిలకుంతల
యెపుడున్॥ ౮౪.

టిప్పణము.

నందనేక్షణరుచి = నందనవనమును జూడవలెనను కాంక్ష—హర్షప్రదమగు చూపులకాంతి. ఉత్తుంగశ్యామలకుచ—ఉత్ = ఉన్నతములగు—తుంగ = పున్నాగవృక్షములచేతను—శ్యామ = తమాలవృక్షములచేతను—లకుచ = గజనిమ్మచెట్లచేతనుకూడినది వింధ్యాటవి. ఉత్తుంగ = ఉన్నతమైనట్టియు—శ్యామల = శ్యామలవర్ణ యుక్తములైనట్టియు—కుచ = కుచములుగలది కన్య.

(1) పున్నాగేపురుషస్తుంగః—అని అమరకోశము.

(2) తమాలశ్యామలఃకాలః— డిటో

(3) లకుచోలికుచోడహుః— డిటో

క॥ ఆవామనయనవరసు। గ్రీవాంగదశోభియైప్రకీర్తింపఁగసం। భావితవానరసైన్యమ। హావిభవసమగ్రతాప్తినలరుధరిత్రిన్॥

టిప్పణము.

సుగ్రీవాంగదశోభి = మంచికంఠముచేతను—అంగద = బాహుపురియనునాభరణముచేతను—శోభి=ప్రకాశించునది— సుగ్రీవుఁడు—అంగదుఁడు—అనుకపిశ్రేష్ఠులచేత ప్రకాశించునది.

సీ॥ (1) భాస్వదలంకారభాసమానాంగక స్వేతరోచిఃస్ఫురత్స్మితయుతాస్య। (2) సురుచిరలోహితాధరవికాసవిశేషవరసౌమ్యదర్శనావయవవిభవ। (3) కోమలోన్నతవృత్తగురునితంబాభోగఘనసితహారసంకలితవక్ష। (4) సంతతాతనుశనైశ్చరపాదవిభ్రమసమధికవికచలోచనవిలాస। (5) గీ॥ లోకమోహనకరచక్రవాకవిజయ। కేతువైభవకనదుగోజాతయుగళ। యై

విచిత్రాభిరూప్యవిఖ్యాతినలరు । నావరాకోహగ్రహమయియగు
టయరుదె॥ ౬౬.

టిప్పణము.

---

(1) భాస్వత్ = ప్రకాశించు—సూర్యుఁడు. శ్వేతరోచిః = ధవళకాంతి—
చంద్రుఁడు.

(2) లోహిత=ఎఱ్ఱని—అంగారకుఁడు. సౌమ్య=సుందరమైన—బుధుఁడు.

(3) గురు = గొప్ప—బృహస్పతి. సిత = తెల్లని—శుక్రుఁడు.

(4) శనైశ్చర = మందగమనముగల—శని. వికచ = వికసించిన—రాహు.

(5) కేతు = ధ్వజము—కేతువు. గ్రహమయి = నవగ్రహరూపిణీ.

చ॥ అతులపరాక్రమక్రమవిహారుఁడుమారునిజైత్రయాత్ర
ను । ధ్ధతమయిక్రాలునాజయపతాకయొతన్మహనీయశౌర్యసం ।
గతరణరంగభూమియొతగంధ్ధదమోఘువిమోహకృన్మహా ।
న్నతవరమంత్రశక్తియొయనంగమలాననయొప్పునెప్పుడున్॥ ౬౭.

క॥ వనితామణిమఱియునుసం । జనితోద్యమమన్మథేంద్రజా
లకధృతభూ । జనవిజయదృగ్వినిర్భం । ధనదివ్యౌషధమొనాగఁ
దనరుధరిత్రిన్॥ ౬౮.

సీ॥ వరనూత్న రుచిరయౌవనరసాయనసిద్ధికాంతశృంగారసం
కల్పవృత్తి । చారుసౌందర్యవిహారనిష్కుటసీమలలితసౌభాగ్యవి
లాసభూమి । సమధికలావణ్యసంకేతరంగమస్తోకసాద్గుణ్యరత్నా
కరంబు । ఘనపితామహజగజ్జనవిలోభనసృష్టిచిత్తకౌతుకనిధా
నొత్తమంబు । గీ॥ సారెత్రైలోక్యరంగసంసారభిత్తి । చిత్రలేఖా

విశేషంబుచెలువచెలువు । గానవాచానవర్ణింపఁగాఁగవీంద్ర ।
కోటులకునైనవాచామగోచరంబు॥ ౬౯.

టిప్పణము.

నిష్కుటసీమ = గృహారామవీథి. విలోభన = ఆశగొలుపు.

మ॥ కలనేత్రాద్భుతరూపయౌవనగుణాకల్యాంగిఁదన్వంగిరా ।
జలలాముండటుగాంచితత్కుచతటీసంసక్తచిత్తాబ్జని । స్తులితా
నూనమనోనురాగజనితాసూయాతిరేకంబునం । బలెనిద్రాస్థిర
సౌఖ్యమున్వదలివిభ్రాంతాత్ముఁడై యెంతయున్॥ ౭౦.

సీ॥ రాజబింబముబింబరాజంబునుహసించుసన్ముఖాధరవికా
సంబుతోడ । మృగమదంబునుమదమృగమును నిరసించుసౌర
భాలోకనోత్సవముతోడ । ఘనసారమునుసారఘనమునునగు
దంతకాంతికచప్రభాగరిమతోడ । గంధనాగమునాగగంధము
విదళించుగమనరోమాళివిభ్రమముతోడ । గీ॥ గోత్రచక్రచక్రగో
త్రాహితస్ఫూర్తిఁ । గనునితంబకుచయుగములతోడ । లలిత
నవ్యదివ్యలావణ్యరుచితోడ । నబలమ్రోలనిలిచినట్లుదోఁప॥౭౧.

టిప్పణము.

రాజబింబము = చంద్రమండలము. బింబరాజము = శ్రేష్ఠమగు దొండ
పండు. మృగమదము = కస్తూరి. మదమృగము = మదించినలేడి. ఘనసారము=
పచ్చకర్పూరము. సారఘనము = నీలమేఘము. గంధనాగము = మదగజము.
నాగగంధము = సర్పముయొక్కగర్వము. గోత్రచక్రము = పర్వతసమూహము.
చక్రగోత్రము = చక్రవాకపక్షులవంశము.

సీ॥ కలికినీముఖకంఠముల కాంతిధగద్ధగల్ రుచిరాబ్జరుచిరాబ్జ రుచులనణఁచు । లలననీగురుకుచాలకభారచకచకల్ సారంగసారంగసారమణఁచు । రమణినీదృక్ప్రదానసమదీప్తిమిసమిసల్ రాజీవరాజీవరాజినణఁచు । తరుణినీవరకరాధరరుచినిగనిగల్ లలిప్రవాళప్రవాళములనణఁచు । గీ॥ చెలువనీదంతనఖదళంధళలుధరణిఁ । దవిలితారాళితారాళిదర్పమణఁచు । మగువనీవేణినాభులజగజగలుని । జమునిజంబుగనాగనాగములనణఁచు॥ ౭౨.

టిప్పణము.

అబ్జము = చంద్రుఁడు—కమలము. సారంగము = చక్రవాకము—భృంగము. రాజీవము = మత్స్యము—కమలము. ప్రవాళము = చిగురు—పగడము. తారాళి = ముత్తెములు—నక్షత్రములు. నాగము = పాము—సురపొన్నపుష్పము.

ఉ॥ నీమహితాభిరూప్యమునునీనవయౌవనకోమలత్వముం । నీమృదుసౌకుమార్యమునునీమహనీయకళావిలాసముం । నీమధురోక్తినైపుణియునీరుచిరాభినవానుభావముం। నామదినాటెమారుఁడునునాటెసుమాస్త్రముహుఃపరంపరల్॥ ౭౩.

సీ॥ నిత్యంబులోచనౌన్నత్యంబుమనమునఁగమలజాతస్మృతి గరిమఁబెనుప । ననిశంబుముఖమంజులాభిరూప్యంబాత్మసంపూర్ణఘనవిధుస్మరణమునుప । నిరతంబుఁగుచవినిర్భరపాటవముమదివరగిరీశానుభావంబుఁజొనుప। సతతంబునధరసౌష్ఠవమువృత్తిప్పటమునరహిసువర్ణజపానురక్తినునుప । గబరినారదభావసంకలన

ననుప । మధురవాక్తతిశుకమహామహిమవినుప। గమనమలసర్వ హంసవిభ్రమముఁబనుపఁ । దరుణిసీవిలమత్పుణ్యధరణితలఁప॥

టిప్పణము.

కమలజాత = బ్రహ్మ—కమలసమూహము. విధు = విష్ణువు—చంద్రుఁడు—గిరీశ = ఈశ్వరుఁడు—పర్వతశ్రేష్ఠము. సువర్ణజపానురక్తి = మంచిస్తోత్రముల చింతనాసక్తి—మంచిరంగుగల యెఱ్ఱదాసానిపువ్వు. నారద = నారదుఁడు—మేఘము. శుక = శుకమహర్షి—చిలుక. హంస = యతి—రాజహంస. పుణ్యధరణి = పుణ్యక్షేత్రము.

సీ॥ తుంగాగ్రహర్మ్యాంతరంగాత్తసురతప్రసంగాంగసంశ్లేష సంభ్రమముల । లీలాగృహావేలడోలాసమాలోలవేళానుకూలానులాలనముల । వామాసమారామసీమావిహారాభిరామావిరామనర్మక్రమముల।నానానునయవాగ్విధానానుతమనోనపీనానురాగాతివిభ్రమముల । గీ॥ చంద్రికాద్యోతకేళికాచంక్రమముల । శారికాకీరవచనశిక్షావిధముల । భావగుంభితపరిహాసభాషణముల । నేలుమీఁకఁజాలనేతాళఁజాలననుచు॥ ౭౫.

సీ॥ వామాభిరూప్యలావణ్యామృతముఁగ్రోలుకరణివిస్తృతనేత్రకమలుఁడగుచు । శ్యామాతనూలతాసంశ్లేషమొనరించుకరణినుద్ధృతబాహుకాండుఁడగుచు । భామాసమాహ్వానభాషణంబులువల్కుకరణినాగచ్ఛమాగచ్ఛయనుచు । రామవియోగవిభ్రమవిస్మృతుండగుకరణినిశ్చలదేహకలితుఁడగుచు । గీ॥ పరివృతాఖిలమోదసంభరితఖేద। చిత్తదత్తకవాటనిషిద్ధసకల। పరిజనుం

డయియానాఁటిపగలుగడపె। బహువిచిత్రప్రచారముల్బయలు
వడఁగ॥ ౭౬.

క॥ కలమఱలఁగలికిఁగనుఁగొనఁ। గలననునడియాసరాత్రిఁ
గడపియుదంచ। త్కలరవశుకపికముఖఖగ। కలరవముల మేలు
కనినఁగాంచిరినీతిన్॥ ౭౭.

టిప్పణము.

అడియాస = వట్టికోరికె. కలరవ = పావురము—అవ్యక్తధ్వని.

క॥ మకరందుఁడుమధురవచో। మకరందుండనఁగనొప్పుమ
హీపునిసఖుఁడ। త్యకలంకతనతనిమనో। వికలత్వముమాన్పనె
డముచేచివెరవునన్॥ ౭౮.

ఉ॥ ఆపృథివీశుఁగాంచివినయంబునయంబుఁబ్రియంబుమీఱ
నా। లాపవశంబునంహృదయలగ్నవినిర్భరతద్వియోగచిం। తా
పరతంత్రతాయతియుఁదజ్జనకంబగుస్వప్నదృష్టక। న్యాపరమ్నా
భిరూప్యవిభవాతిశయంబునెఱింగియిట్లనున్॥ ౭౯.

క॥ దీనికినైసంతాపముఁ। బూనుటతగవగునెయిట్లుభూపాల
నము। న్మానుటఁగనివగచెభవ। న్మానితబుధమిత్రమంత్రిమండ
లమెల్లన్॥ ౮౦.

సీ॥ రాకాసుధాకరాలోకనామోదప్రవర్ధితాయతదుగ్ధవార్ధి
యనఁగ। మండితమార్తాండమండలోదయవిభాస్తోకహర్షితకో
కలోకమనఁగ। ఘనఘనాఘనసమాగమభావితానందసారపూ

రమయూరవారమనఁగ । సంతతవాసంతసమయసమ్ముదితవాచా
లలాలితపికజాలమనఁగ । గీ॥ నిరుపమానమహారత్న పురవరాభి।
రామమహనీయతరయావరాజ్యవిభవ । మహితునినుఁగనియల
రుచుమనుప్రజాళి । యధిపనీవిట్టులుండినడలకున్నె॥ ౧౧.

శా॥ అంభోరాశిగభీరరాజ్యరమసత్యంబారనీదోఃపరీ । రం
భంబుంగననాదికూర్మపతిమారామాసమాశ్లేషసం । రంభోరస్థ
లుఁడయ్యె శేషుఁడునురారాజద్వధూగానవి । స్రంభోదారవిహా
రుఁడయ్యెఁజిరభారశ్రాంతివోఁగాంచుచున్॥ ౧౨.

ఉ॥ నిత్యకళప్రతాపములునీవువహించిధరన్భరింపఁగా । స
త్యముసత్యముర్విఁగలసర్వతమంబులడంగెదృష్టిసా । హిత్యఖిల
ద్విజావనసమృద్ధిజెలంగెఁదొలంగెరాజహం । సాత్యధికప్రభావ
ముమహాద్భుతమంచుజనుల్నుతింపఁగన్॥ ౧౩

టిప్పణము.

నిత్య = ఎడతెగని. ప్రతాపము = శౌర్యము—వేడిమి. తమము = పాపము—చీఁకటి. దృష్టి = చూపు—జ్ఞానము. సాహితి = పాండిత్యము. ద్విజ = బ్రాహ్మణులు—పక్షులు. రాజ = చంద్రుఁడు—రాజు. హంస = సూర్యుఁడు—శ్రేష్ఠుఁడు.

తా॥ చంద్రునకు రాత్రియందును, సూర్యునకుఁ బగటియందునుమాత్రమె కళాప్రతాపములుగలిగియుండుటచే నవి యెడతెగనివి కావనియు, నొకచోట వెలుతురు గలిగియుండఁగా మఱియొకచోటఁ జీఁకటి గలిగియుండును గాన సమస్తతమమును నేకకాలమునఁ బోఁగొట్టు సామర్థ్యము చంద్రసూర్యులకు లేదనియు, చకోరచక్రవాకములకు రాత్రిపగళ్లయందు దృష్టిపాటవము లేకయుండుననియు, చంద్రసూర్యులు చకోరచక్రవాకములనుమాత్రమె రక్షించు

వాను గాన వారికి సమస్తద్విజములనఁగాఁ బక్షులరక్షణాశక్తిచాలదనియును, రాజు నిత్యకళాప్రతాపములు గలవాఁడై సర్వతమములననఁగా పాపములను బోఁగొట్టఁజాలి, సమస్తద్విజావనదక్షుఁడుగా నుండుటచేఁ జంద్రసూర్యుల కన్నను శ్రేష్ఠుఁడను నర్థము స్ఫురించుచున్నది.

ఉ॥ ఎందుభవద్గుణాభినుతియెందుభవన్మహిమానువర్ణనం। బెం దుభవత్ప్రపాలితమహీజనహర్షసమాహితోక్తియెం। దెందుభవ న్మహోజయసమిద్ధవిచిత్రకథాప్రసంగమా। నందమొనర్చుధారు ణిఘనంబగుఁదత్సుఖసూచకస్థితిన్॥ ౮౪.

క॥ తావకరాజ్యవిరామద। శావశతననాథగతిరసాతలమతి దుః। ఖావిలమగురిపుచోరఖ। లావళినానాభయావహస్థితిఁగను టన్॥ ౮౫.

క॥ దుష్టులదుర్గుణములుఁవి। స్పష్టంబుగఁదెలిసిపలుకస్రష్టను నుఁగడున్। గష్టమగువారుసుపథ। భ్రష్టదశాపాదిపాపభాజ నులగుటన్॥ ౮౬.

సీ॥ అత్యంతహైన్యసమాక్రాంతఘనపాపమూర్తులుఖలచక్ర వర్తులరయ। నతిశయసుజనరంధ్రాన్వేషణేచ్ఛాప్రపూర్తులుఖల చక్రవర్తులరయ। నతివేలపరదూషణార్జితనీచాపకీర్తులుఖలచక్ర వర్తులరయ। నతిమాత్రమిత్రసౌఖ్యాసహనాశయస్ఫూర్తులుఖ లచక్రవర్తులరయ। గీ॥ నతిసముచితానుచితహితాహితవివేచ। నావిహీనావినీతనానావిధప్ర। వర్తులెంతయుఖలచక్రవర్తులరయ। వారికెడమియ్యఁదగునెయెవ్వారికైన॥ ౮౭.

టిప్పణము.

ఖలచక్రవర్తులు = ఖలుఁడనఁగా దుష్టుఁడు. దుష్టులకు—చక్రవర్తులను. బహువచనరూపమగు శ్లేషవాచకమును చేయ్యుటచే స్తుతిరూపమగు నిందగా నుండును.

చక్రమనగా మోసముగానఁ జక్రవర్తియనఁగా మోసపు నడవడిగల వాఁడు. ఖలచక్రవర్తియనఁగా మోసగాఁడగు ఖలుఁడు.

వివేచన = యుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానము. ఎడము = ఆస్పదము.

చ॥ అతికటుకస్వభావుఁడయి యాతఁడు సూపుమహారసంబు
సం । తతమునుభీముఁడయ్యునుసదానబకాహితలీలఁజూపునా ।
తతముగనాశ్రయాశుఁడయియాతఁడుసూపునుమాతరిశ్వతా ।
యతిసతతంబుదుష్టజనుఁడాతనిసామ్యమగమ్యమేరికిౕ॥ రా. రా.

టిప్పణము.

---

(1) కటుకస్వభావుఁడు = మత్సరగుణముగలవాఁడు, తిక్తస్వభావుఁడు = (కారముగానుండువాఁడనుట)

(2) మహారసము = మధురము—అతినీరసము. భీముఁడు=భయంకరుఁడు—కుంతీపుత్రుఁడు.

(3) నబకాహితలీల—నబలకభేదము గనుక నబకమనఁగా నవకము=సౌమ్య చిత్తము—తద్విరోధరీతి అనఁగా దుష్టచిత్తత్వము, నవస్తు నూతనే సౌమ్య ఇతి కోశః. బకుఁడను రాక్షసునకు ద్వేషిగానివాఁడు = సఖుఁడు.

(4) ఆశ్రయాశుఁడు = అగ్ని = ఆశ్రయించినవారిని భక్షించువాఁడు.

మాతరిశ్వుఁడు = వాయువు. మాతరి = తల్లియందు, శ్వ = కుక్కవలెఁ వర్తించువాఁడు. కుక్కవలెఁ దల్లితోనురమించువాఁడనుట. అలుక్సమాసము.

ఈ పద్యమున విరోధాభాసాలంకారములు.

ఉ॥ స్నేహమెలర్పఁగాఁగరముఁజేర్చిశిరంబునఁదార్చిపేర్చియు।
త్స్నేహముమీఱలాలనముసల్పిననల్పుఁడనల్పసర్షప । స్నేహము
భాతినెంతయునిసీతనకాటవపాటవంపున । స్నేహముమానునో
పునెఘనంబగుసహ్యగుణంబుఁజూపునే॥ ౮౯.

టిప్పణము.

స్నేహము = మిత్రత్వము—సర్షపస్నేహము = ఆవాలనూనె. కాటవపాటవము = తిక్తస్వభావము—కారపుగుణము—(ఘాటు) సహ్యగుణము = ఇంపగు గుణము.

క॥ ఆపాతమధురమునునం । తాపాదితవిరసగుణమయంబు
నుఁదిక్త । వ్యాపారమునగుఁదాలఘ । లోపమమైదుష్టసఖ్యముర్వీఁ
దనర్చున్॥ ౯౦.

టిప్పణము.

ఆపాతము = ఉపక్రమము = ప్రారంభము. ఆపాత స్స్యాదుపక్రమ ఇతి కోశః. తిక్త = వగరు.

క॥ అవధూతమయ్యుఁబాయక । తవిలిశిరస్థలిఁగషాయి
తంబొనరింపన్ । దివ్రుసుపటుపాదరజమన । భువిఖలభావంబుగలు
షభూయిష్ఠమగున్॥ ౯౧.

టిప్పణము.

అవధూతము = ఎగరఁగొట్టఁబడినది. కషాయితము = కలుషితము = ధూళిచె నెఱ్ఱగా నొనర్పఁబడినది.

క॥ సత్యమువిషతరుసుమనాం। గత్యముగతిదుర్జనానుగతిసుజనులకుఁ । నిత్యమునుదద్విమోహము । సత్యధికమొనర్చు ననుభవానుగుణముగఁ॥ ౨.

టిప్పణము.

విషతరు = అతివసయనుచెట్టు. అనుగతి = అనుసరణం. స్నేహము = సహవాసము. తద్విమోహము = దానియందాసక్తి. అనుభవానుగుణముగఁ = వాడుకచేసినకొలఁది.

క॥ బహుమత్సరప్రచారము । బహుసుమనస్తాపకృత్ప్రభావమునుఁగడుఁ । మహిఁగలిగిఖలునిహృదయము । బహుళము గనిదాఘదినసనిభంబయివెలయుఁ॥ ౩.

టిప్పణము.

మత్సరప్రచారము = చేపలసంచారము. "మత్సరోన్యశుభద్వేషే దంశభేదేచనాత్వయం" అని క్రూరత్వప్రచారము. సుమనస్తాపము = పుష్పములకు తాపము. పండితులకుఁదాపము. నిదాఘము = ఎండకాలము. నిభము = సమానము.

క॥ ధరణింజక్రధరుండనఁ । బరఁగివిరూపాక్షుఁడనఁగఁబ్రబలిఖలజనుం । డరయఁబరమాచ్ఛ్యుతంబుగ । హరిహరులహసించుఁదానహర్నిశముఁగడుఁ॥ ४.

టిప్పణము.

చక్రధరుఁడు = రథాంగధారి = విష్ణువు. మాయాధరుఁడు = మోసగాఁడు. "చక్రం రథాంగే సేనాయాం ఘర్మన్యస్త్రాంతర ఇతి కోశః" విరూపాక్షుఁడు =

త్రినేత్రుఁడు. శివుఁడు = దోషదృష్టిగలవాఁడు.

క॥ భిన్నంబయ్యును స్నేహస। మున్నతి వెసఁజూపు సశరముం బలెఁగుజనుం। డెన్నఁగ బన్నము వడియును। బన్నుగ సుస్నేహనటనఁ బాయక తిరుగున్॥ ౫౩.

టిప్పణము.

భిన్నము = మథించఁబడినది. స్నేహము = నెయ్యి. సశరము = ధధివిశేషము = మీఁగడపెరుగు.

క॥ పరశువుగతి భద్రశ్రీ। పరిఖండనచండపటిమఁ బాటిలు ఖలుఁడా। వరకుద్దాలముగతిని। ర్భరగోత్రోద్దళనకఠినభావము నెఱపున్॥ ౫౮.

టిప్పణము.

పరశువు = ఆయుధవిశేషము = గండ్రగొడ్డలి. భద్రశ్రీ = శ్రీచందనవృక్షము—శ్రేష్ఠులసంపద.

(2) "శుభమంగళయోర్భద్రంస్యాద్ద్రివ్య శ్రేష్ఠయోస్త్రిషు" నానా.

(1) "గంధసారోమలయజో భద్రశ్రీచందనోస్త్రియాం" అమరము—

కుద్దాలము = గుద్దలి. గోత్రోద్దళనము = భూమిని భేదించుట. వంశభేదము = కులనాశనము.

ఆ, వె॥ సంతతమును దేశజప్రశంసయు మహాహా। చ్ఛైత్రశ్రవుండునాఁగ విశ్రుతంబు। గాంచి హరిహయంబు గరిమహసించునా। పాపజాతిగర్వమాపవశమొ॥ ౫౭.

టిప్పణము.

నదేశజప్రశంసి = నదములకు—ఈశుఁడు. నదేశుఁడు = సముద్రుఁడు—అచట పుట్టినదను ప్రసిద్ధిగలది=ఉచ్చైశ్శ్రవము. నదేశమనఁగా నిషేధదేశము = దుష్కులము—అందుఁబుట్టినవాఁడు, నదేశజుఁడు = కులహీనుఁడును, ప్రశంసాయుక్తుఁడు = దుష్టుఁడు. ఉచ్చైశ్శ్రవుఁడు = విశేషించి వినువాఁడు—రంధ్రాన్వేషణమునకు గాను—దేవేంద్రుని గుఱ్ఱము.

సీ॥ (1) దోషానుబంధచాతుర్యసాధితవిశ్వకర్మావలోపనక్రమముకలన । (2) స్వవశాతిలోలప్రచారప్రకారాధరీకృతాధికదానరీతికలన । (3) పరిపరిమండలభ్రమణసంకలితాతతాత్మఘోషణసముద్యమముకలన । (4) బహుతమోనిబిడవిభావరీభావితకటపలాశాభ్రాంతిగరిమకలన । గీ॥ (5) ప్రకటసురభియానవికలభావంబునఁ । (6) దనరుబంధుతాపదర్శనమునఁ । (7) గుజనుఁడుమధకారదకుంజరకాకగో । మాయువృషభశవసమానుఁడెపుడు॥

౫౦.

టిప్పణము.

---

(1) దోషానుబంధము = రాత్రిసంబంధము—పాపసంబంధము.

విశ్వకర్మావలోపనము = సమస్తక్రియలలోపము—రాత్రియందే పనులు జరగవనుట. దుష్టుఁడగుటచేఁ గర్మహీనుఁడుగా నుండుననుట.

(2) స్వవశాతిలోలప్రచారము = స్వకీయములగు నాడయేనుఁగులయందలి యాశచేసంచరించుట—స్వాయత్తమైన చంచలమగు నడవడి.

అధరీకృతదానరీతి = కాఱుచున్న మదోదకరీతి. తిరస్కరింపఁబడిన త్యాగరీతి. లోభియనుట.

(3) మండలభ్రమణము = చుట్టుకొని తిరుగుట—పదేపదే వచ్చుచుండుట.

ఆత్మఘోషణము=తనపేరును తానేకూయుట కాకి తనపేరును కాకా అనికూయుట ప్రసిద్ధము—ఆత్మస్తుతి.

(4) బహుతమో నిబడవిభావరీభావితము = బహు గాఢాంధకారముచే నిబిడమగు రాత్రియందు పొందఁబడినది—బహు పాప భూయిష్ఠములగు పరనిందలచే నార్జింపఁబడినది. తమః = చీఁకటి—పాపము. విభావరీ = రాత్రి—విభా = బుద్ధి—అపరీ = ఆపక్షేపణ = పరులబుద్ధులను అపక్షేపించుట.

కటపలాశాభ్రాంతి = కటశవముయొక్క—పల = మాంసమండలి—ఆశా = అపేక్షచేత—భ్రాంతి = తిరగడము.

"గజగండేశవరఢేశలేచకటఉచ్యత" అని. కటపల = లంచమండలి—ఆశాభ్రాంతి = ఆశా వికారము.

(5) సురభి = గోవుయొక్క—యాన = ప్రాప్తిచేత—వికల = విశేషము. మదించిన—లేక—వికలమైన—భావము.

సురభి = పండితులయొక్క—యాన = ప్రాప్తిచేత—వికల = అవ్యస్తమైన—భావము.

(6) బంధు = బంధుజనులకు—తాప = వ్యసనమును—దర్శనము = చూపుట—కలుగఁజేయుట.

బంధుతా = బంధుజనసమూహమునకు—అపదర్శనము = అగుపడక తప్పించు కొనుట.

క॥ పొంకమునుబింకమునుని । శ్శంకమునునబీజకాండసంభవమునిరా । తంకమునగుఖలదుర్వ్యసనాం । కురముదనర్చునసదృశాభేద్యముగ౯॥ నా—నా.

టిప్పణము.

అబీజకాండ సంభవము=విత్తులేకనే పుట్టినది—మొదలులేనిది=నిష్కారణమైనదనుట.

మ॥ ధరణిం దోషలవంబు కాపురుషచిత్తంబొంది పెంపొందు స।
త్పురుషస్వాంతముఁ జేరదయ్యది లసెందుం దాఁ బ్రమాదంబునన్।
సరగం జేరినఁ జారుపారదము నొజం గానభూమీశ యే। కరణిం జూ
చిన మేలగున్ సుజనసాంగత్యంబు తథ్యంబుగన్॥ ౧౦౦.

చ॥ సమతవినోదవిందులకు సాధువులా మృగపాళినా సదా।
శ్రమగులుగారె భూరమణ సాధుజనోచితమార్గమానిని। త్యము
నఖిలప్రపంచపరిహాసవచోయతి బారిఁ బాఱకా। గమవిహితప్ర
వర్తనలుఁ గాంచి మెలంగుము లెమ్ము లెమ్మికన్॥. ౧౦౧.

టిప్పణము.

నీనాం పక్షీణాం—నోదం—ప్రేరణం—వేత్తేతి—వినోదవిందుః = వినో
దవిందు లనఁగా వేటకాండ్రు—వినోదం=శాస్త్రిమును—విందుః—తెలిసినవారు=
పండితులు.

సదాశ్రమగులు = సర్వదాశ్రమ చేఁ బొందఁదగినవారు—సదా=సర్వదా—
ఆశ్రమగులు = సులభగమ్యులు.

శా॥ ధీచాతుర్యవచోవిలాసవిలసద్దివ్యప్రభావాధిక। ప్రాచు
ర్యప్రతిభాప్రతాపరణశుంభద్విక్రమోపాయస। త్త్యాచారంబులు
గల్గిరమ్యగుణసాంద్రా రాజరాజేంద్రనీ। వాచంద్రార్కముగాఁగ
నేలుము సమస్తాశావకాశావనిన్॥ ౧౦౨.

క॥ దుష్టులు నిర్భయులైను। శ్రేష్ఠులు మీఱన్ విశిష్టశిష్టజను
లకుం। గష్టదశఁ గూర్చిరధికా। నిష్టోత్పాదనరసోత్తరేచ్ఛాను
గతిన్॥ ౧౦౩.

చ॥ అని సచివుండు దెల్పహృదయంబున నించుక ధైర్యమూది యా। ఘనుఁడిపుడేమి సేయుదు సఖా వివరింపుము రమ్మటంచు లే। చినఁగని సంతసించి వనసీమకుఁ బోయినఁ దాపశాంతియా। మనము నకంచు నల్వాశతమాత్రము దోఁగొని పోయిముందటన్॥ ౧౦౮.

టిప్పణము.

నల్వము = నన్నూరుమూరల ప్రమాణముగల త్రోవ (నల్వః కిష్కుచతుశ్శతం.)

వ॥ ఆ రాజకుమారునకు, (1) నగస్త్యవచన సంహృతబ్రహ్మాండ ఖండగత శిఖాసహస్రుండును, (2) కందరాంతరలతాగృహప్రసుప్త విద్యాధరమిథున గీతాకర్ణన సుఖితచమరీ గణమారణోత్సుక శబరకులాకుల కచ్ఛతటుండును, (3) కటకగతకరికరాకృష్ట భగ్నహరిచందనస్యందమాన రసామోద గంధవాహిగంధవాహాశిశిరితశిలాతలుండును, (4) సుదూరపతన భగ్న తాలఫల రసార్ద్రీకరతలాస్వాదనోత్సుక శాఖామృగకదంబకుండును, (5) ప్రలంబమాన నికటనిర్ఝరోపాంతరసాలసాలశాఖానివిష్టకీర మిథునలిహ్యమాన మధుర పరిపక్వఫలరస వాసనావాసితపరిసరుండును, (6) శిఖావలగ్న తారాగణభ్రమాపాది సరభసకేసరిసహస్రఖరనఖరధారావిదారిత మత్తమాతంగకుంభస్థలవిగళిత స్థూలముక్తాఫలశబలిత శిఖరనికరుండును, (7) పిండాలక్తకరక్త పదపఙ్క్తిసూచిత సంచారసురవారవారవిలాసినీ సంకేత కేతకీమండప మండితుండును, (8) హరివంశంబు కరణిఁ బుష్కరాక్ష

ప్రాదుర్భావరమణీయుండును, (9) కర్ణునికరణినసుభూతశతకోటి దానుండును, (10) సాధుజనునికరణి సానుగ్రహ ప్రచారప్రకటితమహిమావిశేషుండును, (11) మీమాంసా న్యాయంబు కరణి విహిత దిగంబర దర్శనుండును, (12) నలకూబర చిత్తవృత్తి కరణిసంతతాదృతరంభాసంరంభుండును, (13) నీచదేశనది కరణి న్యగ్రోధోపచితుండును, (14) నుత్తమాతంగంబు కరణి ఘంటారవావేదిత మార్గుండును, (15) సదీశ్వరసేవకరణి దూరోద్గత బహుఫలుండును, (16) విరాటలక్ష్మికరణి నానందిత కీచకశతాన్వితుండును, నగు వింధ్యనగేంద్రుంజూపి తత్పరిసరంబునం బ్రవహించు, (17) సమదకలహంస సారసరసితోద్భ్రాంతోత్కటవికటకుంజకచ్ఛ వ్యాధూత కమలషండగళిత మకరందబిందు సందోహ సురభిత సలిలయు, (18) తీరప్రరూఢ కేతకీ కానన పతిత ధూళీనికురుంబసంజాతసైకతసుఖోపవిష్టతరుణ సురమిథున నిధువన లీలామ్లాన సురతరుకుసుమవిసర పరిమళ సాక్షికూలోపవననివహయు, (19) తటావస్థిత వికసితాంభోజషండమండపాంతర సుఖిత జలదేవతా విగాహ్యమాన బహుళ హ్రాదసముదాయయు, (20) తీరప్రరూఢ వేతసవనాభ్యంతర నిలీనదాత్యూహ మదోత్కటకేళి కుహూకుహూరావకౌతుకాకృష్టసురమిథున సంస్తూయమానోపభోగయు, (21) నుపకూలసంజాత నళిన పుంజకుంజ పుంజితకుక్కుటఘుటాఘూత్కార భైరవయు, (22) అతప సేవాసముత్సుక జలమానుషీ మృదితసుకుమార తరపులినయు, (23) నుపవనపవనాందోళిత తరళతరంగయు, (24) నళినీనికుంజపుంజనివిష్టదుష్ట బకోటక కుటుంబినీ నిరీక్ష్యమానవృ

ద్ధశఫరయు, (25) తరంగమాలా సంతరదుద్దండవాల దర్శన ధావదతి చపల రాజిలరాజిరాజితయు, (26) ఖంజరీట మిథున నిధువన దర్శనోప జాతనిధి గ్రహణకౌతుక కిరాతక ఖన్య మాన తీరయు, నై మఱియును, (27) దినారంభ లక్ష్మీకరణిఁ బ్ర వర్ధమాన వేలయు, (28) భారత సమరభూమివలె నృత్యత్క బంధయు, (29) ప్రావృట్కాలంబు గతి విజృంభమాణశతపత్ర పిహితవిష కరయు, (30) క్రుద్ధయువతీ విధంబున దర్శిత ముఖ భంగయు, నగు రేవానదీజలంబులం దాహంబుఁ దీర్చి, యొక్క శీతల తమాల తరుచ్ఛాయన్వసియింపఁ జేసి మధుర పరిపక్వ ఫలంబులు ముందటం బెట్టి ప్రస్తావ వశంబున మనస్తాపోప శాంతి సేయువాఁడై, యావింధ్య ధరాధరేంద్రుంగూర్చి మంత్రికుమా రుం డిట్లనియె॥ ౧౦౫.

టిప్పణము.

(1) సంహృత = పోఁగొట్టఁబడిన.

(2) కందర=గుహ —శబర = బట్టలకు మాఱుగా నాకులు గట్టుకొను నాట వికులు = పుళిందులు. కచ్ఛతటి = సానుప్రదేశము—కచ్ఛస్తుపార్శ్వే వాగు హ్యేచ —అని కోశము.

(3) కటక = నితంబము—స్యందమాన = కాఱుచున్న. గంధ = లేశము= గంధోగంధకసంబంధామోదలేశ్నగర్వేషు చ—అని నానార్థరత్నమాల—శిశిరత= చల్లగాఁ జేయఁబడిన.

(4) సుదూర = బహుదూరమునుంచి = ఎత్తునుంచి—ఆస్వాదన=రుచిచూ చుట—కదంబక = గుంపు.

(5) ప్రలంబమాన = వ్రేలుచున్న—నివిష్ట = కూర్చున్న—లిహ్యమాన= నాకఁబడుచున్న—వాసిత = సురభిత.

(6) శిఖా = కొన—అవలగ్న = తగులుకొన్న—ఖర = తీక్ష్ణములగు—నఖర = గోళ్లు, శబలిత = నానావర్ణములుగలదిగాఁ జేయఁబడిన—చిత్రకిమ్మీర కల్మాషశబలైతాశ్చకర్బురే—అని అమరము.

(7) పిండాలక్తక= యావకపంకము—యావోలక్తశ్చిరాయాథస్సపిండాలక్తక స్మృతః—అని కోశము.

(8) హరివంశ = హరివంశమను గ్రంథము—పుష్కరాక్ష = వాసుదేవుని యొక్క—ప్రాదుర్భావ = అవతారముచేత—రమణీయము = మనోజ్ఞము—పక్షమున—పుష్కరాక్ష = పద్మబీజములయొక్క—ప్రాదుర్భావ=ఉదయము.

(9) అనుభూత = అనుభవింపఁబడిన—శతకోటి—వజ్రాయుధముయొక్క= దానుఁడు = దెబ్బగలవాఁడు—శతకోటి = అనేకకోటి ద్రవ్యముయొక్క—దానము = త్యాగము.

(10) సానుగ్రహా = దయాయుక్తమైన—ప్రచార = నడవడి—సాను = సానుప్రదేశములయందు, గ్రహా = సూర్యాదిగ్రహములయొక్క—ప్రచార = సంచారము.

(11) పిహిత = న్యక్కృతమగు = తిరస్కృతమైన—దిగంబరదర్శనుఁడు= జైనసిద్ధాంతము గలవాఁడు—దర్శనమనగా శాస్త్రము—వేదాంత—సాంఖ్య వైశేషిక—న్యాయ—పూర్వమీమాంస—ఉత్తరమీమాంస— యీయాఱును దర్శనములనఁబడును.

పిహిత = ఆచ్ఛాదితములగు—దిగంబరదర్శనుఁడు=దిక్కులయొక్కను—ఆకాశముయొక్కను దర్శనముగలవాఁడు.

(12) ఆదృత = ఆదరింపఁబడిన—రంభా = అరఁటిచెట్లు—రంభా = రంభ యను నప్సరస.

(13) న్యగ్రోధ = పూలిన తీరముగల—న్యక్—లేని—రోధ = కూలము. న్యగ్రోధ = మఱ్ఱిచెట్టు—ఉపచితి = ఆధిక్యము.

(14) ఘంటారవ = ఘంటానాదము—ఆవేదిత = తెలుపఁబడిన. ఘంటారవ = గిలకచెట్టు.

(15) మూరోద్గత = ఉచ్ఛ్రితమైన—బహుఫలి = ఒకానొకవృక్ష విశేషము—బహుఫల = అనేకఫలములు,

(16) కీచక = బొల్లివెదురు—కీచకోపకీచకులను సూచించును.

(17) సారస = బెగ్గురుపక్షి—రసిత = కూజితము. ఉత్కట = మత్స్య విశేషము—కుంబకచ్ఛ = వాల పార్శ్వము.

(18) ప్రరూఢ = ప్రసిద్ధమగు—నిధువన = సురతము, ఆమ్లాన = వాడిన—పరిమళసాక్షి = వాసనకు సాక్షీభూతమగు—కూల = గట్టు.

(19) అవట = గర్తము—షండ = సమూహము—విగాహ్యమాన=స్నానము చేయుచున్న, హ్రద = మడుగు.

(20) వేతస = ప్రబ్బలిచెట్టు—దాత్యూహ = భరతపక్షి—ఉత్కట = అధికమైన ఆకృష్ట = ఆకర్షింపఁబడిన—ఉపభోగ—మాహాత్మ్యము.

(21) ఘటా = సమూహము—భైరవ = భయంకర.

(22) ఆతపసేవ=యెండ కాచుకొనుట—జలమానుషి=నీటిపాపలు—మృదిత = మెత్తఁగాఁ జేయఁబడిన—సుకుమార = కోమలమైన = ఇసుకదిబ్బ.

(23) ఆందోళిత = ఊఁచఁబడిన—తరళ = చలించు.

(24) బకోటక = వాలుకొంగ—కుటుంబినీ—భార్య—శఫర=మత్స్యము.

(25) సంతరత్ = అంతటాకదలుచున్న—ధావత్ = పరుగెత్తుచున్న—రాజిల = మత్స్యవిశేషము.

(26) ఖంజరీట = కాముకపిట్ట—నిధువన = సురతము—విధిగ్రహణ = శకునపరీక్ష—కౌటుక = పిట్టలుకలసినచోట ద్రవ్యముదొరుకునని ప్రసిద్ధము—కిరాత = శబరులు—ఖన్యమాన—త్రొవ్వఁబడుచున్న.

(27) వేల = కాలము—తీరము.

(28) కబంధ = మొండెము—ఉదకము.

(29) శతపత్ర = నెమలి—కమలము—విషధర = మేఘము—పాము. శతపత్రో రాజకరె దార్వాఘాటె శిఖావళే—అని నానార్థరత్నమాల.

(30) ముఖభంగ = ముఖతరంగము—ముఖవికారము. రేవానది = నర్మదానది. తమాల = కానుగుచెట్టు.

సీ॥ (1) సలలితశారదామలహాసరుచిజనితామోదముసఁజ
తురాస్యుఁడితఁడు । (2) మానితపద్మాభిమండితవనమాలికావిభా
యతివాసుదేవుఁడితఁడు । (3) ప్రకటశివావినాయకసమాహిత
గుహాస్తోకవిభూతిపినాకియితఁడు । (4) మంజులచ్ఛాయాసమం
చితసప్తపత్రస్యందనాప్తిమార్తాండుఁడితఁడు । గీ॥ (5) స్ఫూర్జదతు
లమల్లికార్జునవైఖరి । శ్రీగిరిప్రభావిశేషియితఁడు । (6) కలితబ
హులతాతిగహనత్వమునసదా । నల్పకృష్ణపక్షకల్పుఁడితఁడు॥

టిప్పణము.

---

(1) శారదా = సరస్వతి—బూరుగుమాను—దంపనలత—

2. "కాలానుసారీబస్తాంధ్రీ చందనోత్పలశారిబా । ప్రతానికాశారదాన
కాష్ఠకోష్ఠాచ శారిబా" అనియును అభిధాన రత్నమాల.

1. శాల్మలీకుక్కుటామోచా కర్కటాశాక్తపుష్పకా । శరదాపుష్పరమ్యత్వ
క్పూరణీకంటకీచసా—అనియు—

అమల = స్వచ్ఛమైన—అశ్వత్థవృక్షము.

"పవిత్రఃపిప్పలోబోధి వృక్షోశ్వత్థోగజాశనః । దీర్ఘాయుశ్చామల
శ్చైత్ర పాండోచంచలపత్రకః" అని, అభిధానరత్నమాల.

హాస = నవ్వు—గన్నేరుచెట్టు—

"కరవీరోహాసవీరా దీర్ఘపత్రోవిషగ్రుమః" అభిధానరత్నమాల.

రుచి = కాంతి, దపనము—

"రుచిర్దమనకోదంత వినీతఃపాండురోగకః" అభిధానరత్నమాల—

ఆమోద = సంతోషము—వాసన.

"సౌగంధ్యహర్షావామోదౌ" అని నానార్థరత్నమాల—

చతురాస్యుఁడు = బ్రహ్మ—

(2) పద్మాభిమండితము = పద్మా = లక్ష్మీదేవిచేత—మండితము = అలంకరింపఁ
బడినది, పద్మ = కములములచేత—అభిమండితము అలంకరింపఁబడినది—

వనమాలికా = పుష్పమాల—వనపఙ్క్తి.

(3) శివా = నక్క—పార్వతి.

"శివాభ వేదామలకీభవానీ హరీతగీ నక్తుపలాన్సృగాలః" నానార్థరత్నమాల.

వినాయక = పక్షిశ్రేష్ఠము—విఘ్నేశ్వరుఁడు.

వి "అనగా పక్షి = విశ్చక్షుషిపోయేమ్మివాతే పరమాత్మని పక్షిణ;" నానార్థరత్నమాల.

గుహ = పర్వతకందరము—కుమారస్వామి.

"సింహపుచ్ఛీకందరయో గ్గుహా స్త్రీస్యాత్షణ్ముఖేతు నా" నానార్థరత్నమాల.

పినాకి = ఈశ్వరుఁడు—

(4) ఛాయా = ఛాయాదేవి (సూర్యునిభార్య)—నీడ, సప్తపత్ర = ఏడుగుఱ్ఱములు—ఏడాకులరఁటి—లేక—ఏడాకుల పొన్న—

"పత్రపర్ణేవాహనేచ" నానార్థ. "సప్తపర్ణోవిశాలత్వక్శారదోవిషమచ్ఛదః" అమరము—

"సప్తచ్ఛయుగ్మపర్ణస్స్యాత్గోగుచ్ఛపుష్పకః। గుచ్ఛపత్రో బృహత్పత్రో సువర్ణచ్ఛదనశ్చసః" అభిధానరత్నమాల—స్యందన = రథము—నెమ్మిచెట్టు—

"స్యందనంస్రవణేరథే నాతునేమిద్రుమేరథే" నానార్థరత్నమాల.

(5) మల్లికార్జున = మల్లికార్జున స్వామి. అనగా. నీశ్వరుఁడు.

మల్లికా = మల్లెతీగె—అర్జున = మద్దిచెట్టు. శ్రీగిరి = శ్రీశైలము—

(6) బహులతాతిగహనత్వము = బహుళపక్షత్వముచే గహనమైనది—అనేకలతలచేత గహనత్వము—

క॥ ఘనశరభకుముదకేసరి। పనసగవయసేవ్యమానపాదచ్ఛాయా।జనితాతిశయునిసీతని।జనవరసుగ్రీవుఁడనుటజనదేజగతిన్॥

టిప్పణము.

శరభ = ఎనిమిదికాళ్ల మృగము—శరభుఁడను వానరుఁడు—కుముద = సర్పవిశేషము—కుముదుఁడను వానరుఁడు—

"కుముదం కైరవేనాతు దిగ్గజే భుజగేకపౌ" నా నా—కేసరి = సింహము—కేసరియను వానరుఁడు—పనస = పనసవ్రూను—పనసుఁడను కపి—గవయ = మనుబోతు—గవయుఁడనుకపి—

క॥ నరవాహనదత్తుని నెం। దరయంధరదారయునల ప్రియం
గుశ్యామా। నిరతాభియోగమునని। ధరణిధవుండితని బొగడఁ
దరమే తలఁపన్॥ ౧౦౮.

టిప్పణము.

నరవాహనదత్తుఁడను రాజునకు—ప్రియంగుశ్యామ యనునది—పట్టపు రాణి. ప్రియంగు = ప్రేంకణపుచెట్టు.

శ్యామా = నీలిచెట్టు—సుగంధపాలచెట్టు—నల్లతెగడతీగ.

"శ్యామాషోడశవర్షాస్త్రీ త్రివృత్తాశారిబానిశా। నీలీ ప్రియంగువర్షేషు పుంస్యయంతద్వితిత్రిషు" అని నానార్థరత్నమాల—

క॥ బహుధాతువికారస్థితి। సహితుఁడను ప్రవృద్ధగుల్మసంగ
తుఁడను నై। మహిపయితఁడహరహంబును। బహురోగియనం
గధరణిఁబరఁగున్ దెలియన్॥ ౧౦౯.

టిప్పణము.

ధాతు = వాత—పిత్త—శ్లేష్మ—నాడులు—గైరికాదిధాతువులు—
గుల్మ = జ్వరమువలనఁ గడుపునఁబుట్టు గడ్డ—పొద.

గీ॥ మొనసివరశిఖండిముక్తార్ధచంద్రాచి । తాంగునితనిభీష్ముఁ
డనుటజనదె । ధాత్రినెపుడుఁగలితధాత్రీభృతస్థితి । నలరునితని
బాలుఁడనుటదగదె॥ ౧౧౦.

టిప్పణము.

శిఖండి = ద్రుపదపుత్రుఁడు—మయూరము.

అర్ధచంద్ర = అర్ధచంద్రాకారమగుబాణము—నెమలియీకలు—

" అర్ధచంద్రస్తదాకారే బాణే బర్హే శిఖండినః " అని కోశము—

ఆచిత = వ్యాప్తమైన—ధాత్రి = దాది—నెల్లిచెట్టు.

"ఉపమాతాచధాత్రీ స్యాద్భూమిరామలకీచసా "అని నానార్థరత్నమాల.

తా॥ దాదిచే నెత్తఁబడు స్థితి బాలునియందును—నెల్లిచెట్టును భరించి
యుండు స్థితి వింధ్యునియందును గలదనుట.

ఆ, వె॥ దీపితారుణప్రభాపాటలితపత్ర । వనవిరాజియగు
చుఁదనరునితఁడు । భాసమానదివ్యవాసరారంభవి । కాసినాగ
మిగులవాసిఁగాంచు॥ ౧౧౧.

టిప్పణము.

అరుణ = సూర్యసారథియగు ననూరుఁడు—ఎఱ్ఱని—పాటలిత = ఎఱ్ఱ
బారిన. పత్ర = ఆకులు—

క॥ ఆలోలవికచవనమా । లాలంకృతిఁబంకజాక్షుఁడనన్నొప్పి
యునీ శైలాధిపుఁడలశంబర । జాలాశ్రయుఁడగుచువృత్రసామ్యాత
నలరుః॥ ౧౧౨.

టిప్పణము.

వనమాల = విష్ణువుధరించుమాలిక—వనపఙ్క్తి. శంబర = రాక్షసుఁడు—ఎఱ్ఱనిజింక. వృత్ర = వృత్రాసురుఁడు-—అంధకారము.

ఆ, వె॥ మల్లనాగఘటితమహితకాంతారసా । మోదగరి మఁగుధరముఖ్యుఁడలరు । వితతకామసూత్రవిన్యాసభాసినా । మహిపచిత్రమితనిమహిమవ్రుగడ॥ ౧౧౩.

టిప్పణము.

మల్లనాగ = కామసూత్రవిన్యాసమను గ్రంథకర్తయగు ఋషి—మదపుటేనుఁగు. ఘటిత = కల్పింపఁబడిన—

కాంతారసామోదగరిమ = వనసంబంధియగు వాసనా విశేషముతోఁ గూడియుండుట—స్త్రీలసంతోషాది రసములవలనఁగలిగిన సంతోషాధిక్యము.

కామసూత్రవిన్యాసము = ఈ పేరుగల గ్రంథము—కామశాస్త్రవివరణము—

క॥ గిరిసానుదరీముఖగత । జరదజగరభోగమలరుజననాథ మఘ । ద్వరకులిశక్షతరంధ్రాం । తరనిర్గతజాఠరాంత్రనాళవిధమునన్॥ ౧౧౪.

టిప్పణము.

దరీ = గుహ—జరత్ = ముదిసిన—అజగర = గొప్పపాము—భోగ = శరీరము—మఘద్వర = దేవేంద్రుఁడు—కులిశ = వజ్రాయుధము—క్షత = గాయము—జాఠర = జఠర సంబంధమైన-అనగా-పొట్టలోని—ఆంత్రనాళ = పేగు—

క॥ క్షితిధరుఁడు నిజగుహాసం। గతబహుదంతాంతరాళగతవివి
ధకపి । ప్రతతినలకుంభకర్ణా । ద్భుతసాహసగరిమఁ దెలుపఁ బూ
నెడుఁ గంటే॥ ౧౧౫.

టిప్పణము.

దంత = పల్లు—గొప్పబండ—పర్వతమధ్యప్రదేశము—“దంతోద్రికట
కేకుంజే రదనేభ్యన్నతోపతే”—నానా.

రామాయణయుద్ధమునఁ గుంభకర్ణుఁడు-కపులను మ్రింగినది ప్రసిద్ధము.

గీ॥ మీనమకరకటకమిథునసంగతి నాగ । శకునిభద్రబాల
వకులయుక్తి । నీకరాధరేంద్రుఁ డెంతయు నారాశి । కరణమండల
ములకరణి నలరు॥ ౧౧౬.

టిప్పణము.

(1) మీనమకరకటకమిథునములను రాసులు—మీనమకరకుళీరములయొక్క
మిథునములు.

(2) నాగశకునిభద్రబాలవములను కరణములు—నాగ = సర్పము—శకుని =
పక్షి—భద్రబాల = ఖంజరీటము—(ఇచటవబలకభేదము)—వకుళ = వకుళ
వృక్షము—కుల = సమూహము.

శా॥ కాంతారోపరసానుభూతియు వియోగప్రోచ్ఛలన్మన్మథా।
క్రాంతస్వాంతసముజ్జ్వలాకృతియు రంగత్పాండుగండప్రభాత్యం
తస్ఫూర్తియుఁ గల్గి కామిగతి వింధ్యాహార్యమూర్ధన్యుఁడ । శ్రాం
తంబుం గనినొప్పె భూరమణ యుష్మత్ప్రక్రియం జూచితే॥ ౧౧౭.

టిప్పణము.

కాంతారోషరసానుభూతి = స్త్రీలరోషరసానుభవము—కాంతార—వనములయొక్కను—ఊషర = చౌటిభూములయొక్కను—సాను = చఱులయొక్కను—భూతి = కలిమి.

వియోగ = విరహము—వి = పక్షులయొక్క—యోగము—కలసికొనుట = కూటమి. మన్మథ = మోహము — వెలగచెట్టు. “కపిత్థేపిచమన్మథః ॥” నానార్థరత్నమాల.

స్వాంత = మనస్సు—స్వ = తనయొక్క—అంత = శిఖరము—కొన—పాండుగండప్రభ = తెల్లచెక్కిళ్లకాంతి—తెల్లనిగొప్ప బండలకాంతి.

సీ॥ (1) అకులీనుఁడయ్యునత్యకలంకసద్వంశభూషితోన్నతి ధాత్రిఁబొదలునెపుడు। (2) దర్శితాభయుఁడయ్యుఁదతసన్నిహితమృత్యుఫలదాయివిఖ్యాతిఁబరఁగునెపుడు। (3) పిహితాంబరుండయ్యుబహువిధాధికసముజ్జ్వలదంశుకవ్యాప్తినలరునెపుడు। (4) సప్రస్థుఁడయ్యు లోకప్రకటీకృతాపరిమాణమూర్తినాఁబరఁగు నెపుడు। గీ॥ (5) నీమహామహుఁడారయభీముఁడయ్యుఁ। గీచకాభిహితోద్వృత్తిఁగెరలునెపుడు। (6) నరవరోత్తమమఱియుసనాదుఁడయ్యు వినుమునిశ్శబ్దవైఖరివెలయునెపుడు॥ ౧౧౮.

టిప్పణము.

---

(1) అకులీనుఁడు = కులీనుఁడనఁగా సద్వంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడు—కులీనుఁడు కానివాఁడు-అకులీనుఁడు = నీచవంశజుఁడు—కు = భూమియందు, లీనముగానివాఁడు = ఉన్నతుఁడు—

సద్వంశభూషితుఁడు=శ్రేష్ఠవంశతిలకుఁడు—మంచి వెదుళ్లుగలవాఁడు—

(2) దర్శితాభయుఁడు = చూపఁబడిన, అభయముగలవాఁడు = అభయమిచ్చినవాఁడు—విశేషభయమును అగుపరచువాఁడు—

మృత్యుఫలదాయి = మరణమునిచ్చువాఁడు—ముష్టిపండ్లుగలవాఁడు—

(3) పిహితాంబరుఁడు = తిరస్కరించఁబడిన వస్త్రముగలవాఁడు = దిగంబరుఁడు—వ్యాపింపఁబడిన—అంబరముగలవాఁడు = ఆకాశమువఱకు వ్యాపించినవాఁడు.

అంశుకవ్యాప్తి = వస్త్రవ్యాప్తి—కిరణవ్యాప్తి.

(4) సప్రస్థుఁడు = కుంచమునుకొలతచేఁగూడినవాఁడు = కుంచముపరిమాణముగలవాఁడు—గొప్పశిలలు లేక సానువులు గలవాఁడు. ప్రస్థోస్త్రీనిసానుమాన లోరితి. కోశః—

(5) భీముఁడు = కుంతీపుత్రుఁడగు వృకోదరుఁడు—భయంకరుఁడు—కీచకుఁడు = సింహబలుఁడు—వెదుళ్లుగలవాఁడు.

(6) సనాదుఁడు = శబ్దయుక్తుఁడు = మృగాదుల ధ్వనులతోఁగూడినవాఁడు—నిశ్శబ్దవైఖరి = శబ్దరాహిత్యరీతి—నిర్గత = బైలువెడలిన = ఉత్థితమగు—శబ్దవైఖరిగలవాఁడు = విశేషశబ్దము గలవాఁడు.

చ॥ అలరునితండఖర్వశిఖరాగ్రగవారిజమిత్రశత్రుమం । డలములుతాలసాలచలనంబులువారణబృంహితధ్వను । ల్వొలయనగస్త్యమౌనిపథవీక్షణముంగరసంజ్ఞయుక్తదగ౯ । నిలువకరండటంచునతనింబతిమాలుచుఁబిల్చెకైవడి౯॥ ౧౧౯.

శా॥ స్ఫారోదంచదవాంచదంచితవపుః ప్రాగర్ధపశ్చార్ధభా । గ్భూరిప్రోత్థితపృష్ఠనిష్ఠితమనాగ్భుగ్నాగ్రలాంగూలభృ । త్ప్రారజ్యద్విచలత్సటావికటదంష్ట్రాకోటివక్త్రస్ఫుర । ద్ఘోరాకారముబొల్చెసింహముమహాక్రూరక్రియారంహమై॥ ౧౨౦.

టిప్పణము.

ఉదంచత్ = ఎత్తఁబడిన—అవాంచత్ = వంచఁబడిన—అంచిత = ఒప్పుచున్న—పూర్వార్ధ = ముందరి యర్ధశరీరము—పశ్చార్ధ = వెనుకటియర్ధ శరీరము = ముందరిభాగము నెత్తుకొని వెనుకభాగమునువంచికూర్చున్న యని భావము—మానాక్ = కొంచముగా—భుగ్న = వంచఁబడిన – అగ్ర = కొన గల—లాంగూల = తోఁక—సటా = సింహముగొంతుమీఁది వెండ్రుకలు—ప్రారజ్యత్ = ప్రకాశించు.

శా॥ ఉత్కర్ణోరుసటాచ్ఛటావికటదంష్ట్రోగ్రాస్యరంధంబుచం। చత్కంఠోత్కటపృష్ఠనిష్ఠితబలిష్ఠస్తబ్ధవాలంబుమా । ద్యత్కుంభీంద్రశిరఃస్థలప్రవిచలత్సంకోచితాంగంబు।పృత్కంఠీరవమూర్తి చిత్రములిఖింపన్ వచ్చునే యేరికిన్॥ ౧౨౧.

చ॥ లలిశబరీగణంబుగిరులంజరులందరులంవిలోలస । ల్లలిత లతాళిఁగ్రాలుఁబొదలంగదలంమెదలంగ లేకమూ।లలనిదురించు మించుహరులంగరులంగిరులంగలంచికో।లలనరిప్రూసియేసె మెడలందొడలంసడలన్ రయంబునన్॥ ౧౨౨.

టిప్పణము.

గిరులు = పర్వతములు—కిరులు = పందులు.

ఉ॥ రోదసినిండెనిండుఁదొగరుల్ జిగురుల్ నవమౌక్తికైకరే । ఖాదళనాభిరూప్యగుళికల్ కళికల్ విలసత్సమంచితా । మోదసురాగసూనసమముల్ సుమముల్ విచరద్విహంగస । మ్మోదకృదాత్మపుణ్యఫలముల్ ఫలముల్ వెదచల్లువాసనల్॥ ౧౨౩.

టిప్పణము.

రోదసి = భూమ్యాకాశ మధ్యప్రదేశము—తొగరు = రక్తవర్ణము—గుళిక = మాత్ర—ఉండ.

చ॥ మునుకొని తేనెలానుముదమున్ మదమున్ గనిపాడు తేటు
లాఁకొని ఫలముల్ మెసంగుఁ గులుకున్ బలుకుంబసగల్గుఁ బుల్గులా ।
మునఁ జెఱలాడియాడి చలమున్ బలమున్ దగఁ బోరుఁ గోతులిం ।
పునఁ గవగూడి మాడి సతమున్ రతమున్ సలుపున్ సుఖస్థితిన్॥

టిప్పణము.

ఆము = ముదము—క్రొవ్వు—చెఱలాడు = సంచరించు—కవ = జంట—సంతము = ఎడతెగక.

చ॥ అదనున మేతసీరు కలయన్ వెలయన్ దినిత్రాగి తూగి బల్ ।
కుదురగు మేనమాఱుమసగున్ బోసఁగున్ గడుఁ గండక్రొవ్వు పెన్ ।
రొదలును గల్గి యెందు నదరున్ బెదరున్ మదిగాన కెప్పుడున్ । ముద
మున నుండు వన్యమృగముల్ జగముల్ వెఱఁగందనివ్వనిన్॥ ౧౨౫.

ఉ॥ ఓమహిపాగ్రగణ్య వినుముత్తరగోగ్రహణంబు భాతిను ।
ద్దామ బృహన్నళాభ్యుదయదర్పితముత్సుకపానగోష్ఠికా । భూ
మివిభాతిఁ బల్లవవిభూషితమున్ విటపీతసన్మధు । వ్యామిళితంబు
వింధ్యవనవాటము పాటితచిత్రవైఖరిన్॥ ౧౧౬.

టిప్పణము.

ఉద్దామ = అధికమగు—బృహన్నళ = షండరూపియగు నర్జునుఁడు—ఉన్నతమగునది—అభ్యుదయము = జయము—ప్రాబల్యము. పానగోష్ఠిక = పదిజనముచేరి మద్యపానముచేయు స్థలము — పల్లవ = చిగురు — గోవులమేపువాఁడు—

“పల్లకా సూర్యగోపాలౌ” నానా—విటపీత = విటపి = వృక్షములచేత—ఇత = పొందఁబడిన = తనువులంబుట్టిన—విట = విటపురుషులచే—పీత = త్రాగఁబడిన—మధు = తేనె—మద్యము.

క॥ ఆహావిచిత్రమీవిం । ధ్యాహార్యప్రాంతగతమహావనవాటం । బూహింపసముదితార్కున । మూహంబయిప్రళయకాలమున్స్ఫురుడించెన్॥ ౧౨౭.

ఆ, వె॥ ఆతతాపరాజితానేకరూపాభి । కలితమగుచువనముగాననయ్యె । మనుజనాథవరరమానాథలీలావి । శేషమహిమగాంచిచిత్రమరయ॥ ౧౨౮.

టిప్పణము.

అపరాజిత=జయింపఁబడని—సోమిందచెట్టు—రూప=ఆకారము—లేడి.

క॥ భూరిప్రరూఢబహుళ్లో । దారాఙ్జనమగుచువనముత్తద్దయువెలసెన్ । భూరమణావిదితమగునా । భారతరణభూమికరణిబహుచిత్రగతిన్॥ ౧౨౯.

టిప్పణము.

ప్రరూఢ = చిగిరించిన—ప్రసిద్ధుఁడగు. ఉదార = ఎత్తయిన — ఔదార్యని ర్వాహకుఁడైన—అర్జున = మద్దిచెట్టు—గాండీవి.

క॥ నిరతముసజ్జనసంపదఁ । బురుడించునశోకసరళపున్నా గసము । త్కరపరిశోభితమీసురు । చిరవనరాజమునృపాలశే ఖరకంటే॥ ౧౩౦.

టిప్పణము.

అశోక = వ్యసనరహితుఁడైన—అశోకవృక్షము—సరళ=గంభీరులైన—దేవదారువృక్షము. పున్నాగ = పురుషశ్రేష్ఠులు—పొన్నచెట్టు.

క॥ క్షితిధవవైదేహీసం । గతిరాఘవచిత్తవృత్తికరణి; పలా శ । ప్రతతిపరిసేవ్యమాన । స్థితిలంకవిభాతి; వనముచెన్నువహించె॥ ౧౩౧.

టిప్పణము.

వైదేహీ = సీతాదేవి—పిప్పలిచెట్టు. పలాస = రాక్షసుఁడు—మోదుగుచెట్టు.

క॥ సింధూరతిలకముఖబహు । సుందరము, ప్రవాళపుష్ప శోభితమున్నై । యిందలివనముసుమంగిలి । చందమునరహించిమించెజనవరగంటే॥ ౧౩౨.

టిప్పణము.

సింధూర = చెందిరము—సింధువారవృక్షము—తిలక = బొట్టు—తిలకవృక్షము ముఖ = ఆననము—మొదలగునవి. ప్రవాళ = వెంట్రుకలు—చిగురు.

ఆ, వె॥ సదుదధార్తరాష్ట్రసహితంబుమఱిభీష్మ । శల్యయుతముద్రోణసంగతంబు । నగుచుఁగురుబలాభమగువనమర్జున । బాణసంవృతముగఁబరఁగెనధిప॥ ౧౩౩.

టిప్పణము.

ధార్తరాష్ట్ర = ధృతరాష్ట్రతనూజులు—హంసలు. భీష్మ = భయంకరములగు—భీష్ముఁడు.—శల్య = మద్రరాజు—ఏదుపంది. ద్రోణ = ద్రోణాచార్యుఁడు—మాలకాకి. అర్జున = అర్జునుఁడు—మద్దిచెట్టు. బాణ = బాణము—నల్లగోరింటచెట్టు.

క॥ క్షితిధరకనుఁగొనుమిూప । ర్వతరాజవిరాజమానవనరాజిసమం । చితమగునసంతమూల । స్థితిఁబన్నఁగరాజ్యలక్ష్మి చెన్నువహించెన్॥ ౧౩౪.

టిప్పణము.

అనంతమూలస్థితి = శేషుఁడాధారముగాఁగల స్థితి—అనేకములగు (భక్షణార్థములై) గడ్డలకాధారమగు స్థితి.

క॥ ఐరావతామృతేంద్రా । ణీరమ్యము, జీవమాననీయము, శక్రో । దారవిలాసము, నగుచుమ । హారణ్యముస్వర్గమై భవాస్పదమయ్యెన్॥ ౧౩౫.

టిప్పణము.

ఐరావత = తెల్లయేనుఁగు—నిమ్మచెట్టు. అమృత=సుధ—ఉసిరికచెట్టు—కరకచెట్టు. ఇంద్రాణీ = శచీదేవి—వావిలిచెట్టు. జీవ=బృహస్పతి—పాలతీగె. శక్ర = ఇంద్రుఁడు—కొడిశెచెట్టు.

సీ॥ ఏలాలతాలోలడోలాసుఖితకేకిజాలాలలితనాదసంకులంబు । నానాలతాగ్రప్రసూనాసవానూనపానాళిఝుంక్రియాబంధురంబు । సారాభినవఫలాహారామదితకీరవారారవప్రౌఢారవైభవంబు । జాతామ్రపల్లవవ్రాతానుభవపికజాతాతిమృదునాదసంభ్రమంబు । గీ॥ బహుళకాసారచంగదభంగభంగ । రాజిరాజితరాజీవరంగరంగ । దఖిలజలఖగబహువాక్ప్రసంగసంగ । రంజితంబగునివ్వనరాజమధిప॥ ౧౩౬.

సీ॥ లాలితమదనశలాకాంచితంబయికామినానిరతంబుఁ గ్రాలఁగాంచి । బహువిధఘనసత్రభాసితంబగుచుయాత్రోద్యతనృపతినానొప్పఁగాంచి । భూరిశాఖావళీభూషితంబయిసదావేదాధికఖ్యాతివెలయఁగాంచి । నవనవానేకపల్లవసముజ్జ్వలమయిగణికావిలాసాభిగణనఁగాంచి । గీ॥ చాలనలరారెనికటరసాలసాల । మధిపకనుఁగొనుమదెయంచునధికవాక్ప్రమత్కృియలమనమలరంగమఱియుమఱియుఁ।బరిపరివిధంబులనతండుబలుకునపుడు॥

టిప్పణము.

మదనశలాక=నఖాగ్రము—చిలుక. "శారీమదనశలాకావిదగ్ధయోషిన్న ఖాగ్రచ" పత్రము = గుఱ్ఱము—ఆకు. శాఖ=ఆరుణకాఠకాది వేదశాఖలు—కొమ్మలు. పల్లవ = విటుఁడు—చిగురు. గణికా = వేశ్య. సాలము = వృక్షము.

చ॥ అలసహకారభూజమునఁనాతతరోషకషాయితేక్షణం । బులుబరుషోక్తులందనరఁబ్రేమాలఁబరస్పరనిందసల్పుచుఁ । గలకల బల్కఁగీరమిథునంబుఁగనుంగొనిభూవిభుండుత । త్కలహవిధంబుఁదజ్జనకకారణముంగనఁగోరుచున్నెడన్॥ ౧౩౮.

చ॥ శుకినిజభర్తఁగాంచిమదిశోకముదోఁపఁగనిట్లుబల్కునీ । వకటప్రియాదయావిరహితాత్మతనీగతినన్యశారికా । నికరవిమోహదాహమతినిచ్చలునన్నెడబాసిపోవనేఁ । గకవికనొందినీతెసుఫుగానకయెంతయువంతఁగుందితిన్॥ ౧౩౯.

ఉ॥ ఱెక్కలురానిపిల్లలిటుఱేపటినుండియుఁదిండిఁగానమిన్ । సొక్కుచుసోలిప్రాలియవెసొమ్మసిలెన్ వెరవేదియేనిటన్ । జిక్కితిఁజొక్కినీచెడుగుఁజేతలకెంతయుగోసిగాసిలోఁ । గ్రుక్కఁగలేకవాఁడిపలుకుల్వచియించెదనాడుఁజాడలన్॥ ౧౪౦.

మ॥ పతిమూలంబునతీవ్రకాండమఖిలాపత్యోపశాఖంబువి । స్తృతబంధుచ్ఛదమాత్తధర్మకుసుమంబిచ్ఛాఫలౌఘంబుసం । వృతమిత్రాప్తఖగాళిసంకులముసద్వృత్తాలవాలంబుశా । శ్వతపుణ్యాంబువివర్ధితంబునగుసంసారావనీజంబిలన్॥ ౧౪౧.

ఉ॥ సారకృపావిశేషముప్రసారముగానిజమంజువాక్సుధా । సారముశోకదుఃఖయవిసారములన్బొడసూపుతాపవి । స్తారము

నార్వఁజొన్పిపతిసారెకువారకతేర్పకున్నసం । సారమసారమౌవిక
చసారసలోచనకేమిజెప్పదుర్॥ ౧౪౨.

టిప్పణము.

ప్రసారము=వ్యాపించినది ; —రుక్=రోగము ; విసారము=సమూహము.

క॥ భీకరసంసారమువ । ల్మీకంబగుశశ్వదసుసమీరణహార
ణా । స్తోకేంద్రియముఖతృష్ణా । కాకోదరవిభునకదినికాయ్యం
బగుటన్॥ ౧౪౩.

టిప్పణము.

వల్మీకము = పుట్ట; తృష్ణ = ఆశ; కాకోదర = సర్పము.

సీ॥ గాఢదుఃఖోల్లోలకల్లోలచలదకూపారఘోరంబుసంసార
మరయ । నామయామోఘదంష్ట్రాభీలఘనశింశుమారఘోరం
బుసంసారమరయ । నాతతాపన్మహాద్యద్వారిధారకుతార
ఘోరంబుసంసారమరయ । నాసన్నమృత్యుక్షుధాపన్నరాక్ష
సాకారఘోరంబుసంసారమరయ । గీ॥ సంకటోట్టంకికంటకా
శాపథస్థ । విషయగుల్మాంతరచ్ఛన్నవృజినతస్క । రారివర్గమృ
గోగ్రకాంతారగతవి । హారఘోరంబువినుముసంసారమరయు॥

టిప్పణము.

కల్లోల = అలలు ; అకూపార = సముద్రము ; ఆమయ = రోగము ;
శింశుమార = మొసలి ; గుల్మ = పొద ; వృజిన = పాపము.

వ॥ ఇట్టి మహాఘోరంబగు నసారసంసారంబునందు. ౧౮౫.

సీ॥ పరికింపఁబురుషార్థబహుఫలప్రదదివ్యపారిజాతౌదార్యభార్యగాదె । సతతదుఃఖోల్లోలసంసారసాగరతరణప్లవాధారదారగాదె । సురుచిరసంతానసుఖవైభవామృతజనకార్ణవామేయజాయగాదె । ధవయశోపయశోభినవసుఖాసుఖబీజరత్నరాజితరత్నిపత్నిగాదె। గీ॥ ఆత్తగృహధనపశురక్షణాదిబహుళ । హాయఘటనాద్వితీయద్వితీయగాదె । శయనమునరంభపోషణజనని కార్య । కరణములమంత్రియననాలుగ్రాలుఁగాదె॥ ౧౮౬.

టిప్పణము.

ప్లవ = తెప్ప; రత్ని=పిడికిలి (ఆంధ్రదీపిక) పిడితక్కువమూరయును; ద్వితీయ = భార్య—కరణ = నిదానము—సాధనము.

సీ॥ ఆలోకనార్హప్రదార్థోత్తమంబెద్ది భార్యాముఖాబ్జబింబంబుగాదె । శ్రవణార్హమంజులశబ్దరాజంబెద్దిదారవచోనునాదంబుగాదె । ఘ్రాణార్హసుహసీయగంధతల్లజ మెద్దిపత్నీతనూసౌరభంబుగాదె । రసనార్హవరరుచిరససత్తమంబెద్దిజాయాధరసుధారసంబుగాదె । సతతసర్వాంగతోషణసౌఖ్యమెద్ది । గృహిణిపరిరంభసంరంభకేళిగాదె । యద్వితీయైహికైశ్వర్యమనఁగనెద్ది । సద్వితీయానులాభప్రసక్తిగాదె॥ ౧౮౭.

శా॥ మాయాజాలవిశారదుల్ బహుమదోన్మత్తుల్ స్వకార్యావనో । పాయత్రాణపరాయణుల్ నిజమనోభావప్రగోపాయనే । చ్ఛాయత్తుల్కపటుల్మతుల్ చపలులన్యాయక్రమధ్యాపాదితా । పాయుల్ బూరుషులెంచువారినలరింపనశక్యమేయేరికిన్॥ ౧౮౮.

టిప్పణము.

అవన = రక్షణ; గోపాయన=దాఁచుట; క్రుధ=క్రోధము; అవ్యాజ= నిష్కారణమైన.

చ॥ సురుచిరయౌవనాగమముశోభిలునప్పుడుసుందరిస్సహా। దరపరిరంభగుంభనవిధానములందనిప్రోవనేలిని। ర్భరజరపైకొనంజివికిపాయఁదలంతురనేకభంగులం। బురుషులునూతనప్రియులుఁబోయనువాక్కుయథార్థమైతగన్॥ ౧౪౯.

ఉ॥ నమ్మినప్రాణభర్తసదనమ్మిటుచేరకనాతికోరికల్। వమ్ముగఁజేసిదానినిలవమ్ముగఁజూచినఁదాపమారఁబ్రా। ణమ్ములనట్టివాని చరణమ్ములకర్పణసేయకుండినన్। సమ్మతమౌనెదానికిలసమ్మదమారునెవానికిన్మదిన్॥ ౧౫౦.

చ॥ కుడువఁగభక్ష్యభోజ్యములు గోరినమేల్కనకాంబరంబులున్। దొడుగవిభూషణావళులుదోగసుఖోష్ణనవాంబుపూరముల్। ముడువఁగఁబుష్పమాలికలుమూర్కొనదివ్యసుగంధగంధముల్। బడిబడిగల్గివ్యర్థములెభామకుభర్తృవియోగధామకున్॥

సీ॥ ఆశ్రమాంతరముననడఁగుగృహస్థధర్మావలంబనకుసంజీవకరణి। జాంపత్యజాత్యంతసంసారసౌఖ్యసన్నాహంబుఁగూర్చుసంధానకరణి। గురుభర్తృగృహశుభాకరయశోరుచిరధావళ్యంబుఁజేర్చు సవర్ణకరణి। ఆత్తదైనంది నాయత్తతాపత్రయశాంతినొసంగువిశల్యకరణి। గీ॥ ఆధిసమిధలనేర్చుసుతాగ్నికరణి।

మించుసంసారవార్థిదాటించుఁదరణి। విమలపురుషార్థదివ్యరత్న ములబరణి। తరుణియగుఁగాదెసంతోషసరణిధరణి॥ ౧౫౨.

క॥ సతియునుగుణవతియుఁబ్రజా। వతియునునగుభార్యఁగూడి వారనిసౌఖ్యో। న్నతిగల్గిసుతులఁబడయుట। లతిశయమగు పుణ్యవశతనగుఁగాకసదే॥ ౧౫౩.

సీ॥ అకలంకజననీజనకమనోముదసదాధారముల్గారెకుమా రులరయ। బహుజన్మసూనృతపాదపోదితఫలాకారులుగారెకు మారులరయఁ। బరితాపదావతాపశ్రాంతిదామృతాసారులుగా రెకుమారులరయ। నాభీలపున్నరకాటవీచంచత్కుఠారులుగా రెకుమారులరయ। గీ॥ నట్టిసుకుమారులనుబడయంగఁగనని। యాకులములాకులములగునాకులీను। లాకులీనులనెనయదురట్టి వారి। యాలయములాలయములననలరునరయ॥ ౧౫౪.

క॥ గృహిణియకదశాస్త్రింబుల। గృహమనఁగాఁబరఁగునట్టి గృహిణితొలఁగినఁ। గృహమేటికిపశుధనసం। గ్రహమేటికి మఱియుఁబ్రదుకఁగానేమిటికిఁ॥ ౧౫౫.

క॥ సతికన్నమేటివస్తువు। బతికిఁక్షితిగలదెయెల్లభంగులఁ దలఁపఁ। గతమింతలేకకోపము। మతినిడికులపత్నినిట్లుమా నందగునే॥ ౧౫౬.

సీ॥ మన్ముఖాలోకనామందసౌభాగ్యంబుకన్నులకానందగరి మఁగూర్ప। మద్వచశ్రవణసంపత్పరంపరకర్ణపుటములకాహ్లాద పటిమఁజేర్ప। మచ్ఛిరోఘ్రాణనమహితవైభవమునాసాప్రియా మోదప్రసక్తిఁజేర్ప। మత్తనుస్పర్శనమహనీయవిభవంబుసర్వాంగ

పులకనోత్సవముఁదార్ప । గీ॥ మదధరామృతపానసంభ్రమము జిహ్వ । కమితహర్షప్రసారణాయతినొసర్ప । నఖిలసుఖములగని యేనయ్యెతలిర్ప । నలరుచుండుటమరువంగనగునెయిట్లు॥ ౧౫౭.

క॥ కనుమొఱఁగిజారకార్యము । లొనరింపఁగఁబోలుఁగాని యుచితమెసరిగా । దనకిట్టులన్యశారికఁ । గొనివచ్చుటమదినొకిం తగొంకకనిటకుఁ॥ ౧౫౮.

మ॥ అనిశోకావిలమానసాంతరదురంతానంతచింతామహా। బునిధిన్మున్గుచునేఁడుఁ బ్రేయసిఁగృపాపూర్వంబుగాఁజూచినె। మ్మన మూరార్పఁగఁగీరమాసమయసంబంధానులాపంబుపొం । దున నిష్యందమరందబిందుగణమాధుర్యంబుగానిట్లనుఁ॥ ౧౫౯.

క॥ నీతులుకుప్పలుకుప్పలు । నాతిరోవలికెదవువినుమునానా నీతి । వ్రాతములునేనెఱుంగుదు । నీతఱినవికొన్నినీకునెఱిఁగిం తునిటఁ॥ ౧౬౦.

చ॥ అతిభయభక్తియుక్తిసతతాంచితనవ్యమనోనురాగసం । గతమృదుమంజులోక్తినధికప్రమదప్రదదైవభావనా । యతహృ దయప్రసక్తిమనమారఁగఁబాయకహర్నిశంబుఁదాఁ । బతిపరిచర్య సేయుటలుభామినికిందగుఁగాదెధారుణిఁ॥ ౧౬౧.

ఉ॥అంగనభక్తిమైనహరహంబునుదత్పతిపాదసేవనా । సంగ తభావనేతరవిచారవిదూరతనున్నఁజాలునా । తంగెటిజున్నుముం గిటినిధానముచెంగటికల్పకంబుముం । గొంగుపసిండియైమదినిగోరి నదారునమోక్షమబ్బెడుఁ॥ ౧౬౨.

సీ॥ భార్యాముఖోత్పలావార్యహర్షదమెద్దిభర్తృవక్త్రాబ్జబిం బంబుగాదె । దారాలసద్దృక్చకోరావనంబెద్దిధవహాసచంద్రికో

త్సవముగాదె । పత్నీమనోభృంగరత్న జీవనమెద్దిపతిహృదబ్జకృ
పాసవంబుగాదె । జాయాకనత్తటిచ్ఛాయాశ్రయం బెద్దినాథనవ్య
ఘనాఘనంబుగాదె । గీ॥ చిత్రముగనొప్పుప్రేయసీచిత్రము
నకు । ధాత్రినాధారమిదియనఁదనరునెద్ది । తెలియకున్న నుదెలి
పెదఁదెలియుమబల । ప్రియసమాఖ్యాకమగువజ్రభిత్తిగాదె॥

సీ॥ భామాముఖాబ్జప్రభాకరస్మితభాను బాలత్విషాంపతిపతియ
కాదె । రామాసుగుణరత్నరాజితాశయవార్ధిభాస్వత్త్విషాంపతి
పతియకాదె । వామాహృదభిరామవాంఛాఫలస్తోమఫలభాగ్వ
నస్పతిపతియకాదె । శ్యామామనోహృద్యసంతానసుఖసుధా
ప్రతిపాద్యపాంపతిపతియకాదె । గీ॥ పాపజలవిపదావర్తతాపభంగ।
రోగనక్రసుతద్వీపరుద్ధభవమ । హార్ణవంబుననుస్నేహమనెడుప
డవఁ । బడతికిడునట్టతరిపతిపతియకాదె॥ ౧౬౪.

క॥ సత్యములసత్యములుగ । నసత్యంబులుసత్యములుగసలు
పనలంతుల్ । ప్రత్యక్షరాక్షసులునా । నత్యంతమువినమెయు
వతులదినిజమకదా॥ ౧౬౫.

సీ॥ పరికింపఁబురుష బంధురభూరిదుర్యశోధామలుకద దుష్ట
భామలెపుడుఁ । దిలకింపబహుళసంకులకులవనదావకీలలుగదపా
పశీలలెపుడుఁ । గణుతింపసుఖపయోఘటగతవిషకణాయత్తలుగ
దస్వైరచిత్తలెపుడు । బురుడింపఁబర్యంకచరఘోరపన్నగాకా
రలుగదజారనారులెపుడు । గీ॥ గట్టివాయితనంబునుగలుకుఁ
జూపుఁ । గటికిడెందముచెడుఁజాడగలటిచెయ్వి । లావహిల
బహుధూర్తస్వభావసమధి । యోగులగుదురుగదజగణాఁగలె
పుడు॥ ౧౬౬.

సీ॥ అతిరిక్తుఁడనిరోసిపతిఁగఠినోక్తులజాలిపెట్టఁగఁజాలునాలు
తేలు। ఉడుగకపతిఁబట్టితోడవులులేవనిసారెదూఱఁగఁబాలునా
రిమారి। పలుమఱుఁగలహించిపతిఁదిట్టివెలికీడ్చిరోతసల్పుకుజాతి
నాతికోతి। వెతఁగుందుపతినిసమ్మతినాదరింపకపులుకుపుల్కునఁ
జూచుచెలువచిలువ। గీ॥ సతికిననుకూలమతిగాకయతనిఁదొ
ఱఁగి। సతతమిచ్ఛావిహారసంగతులఁదగిలి। యడఁకువకురాక
యడరునాయన్నుమన్ను। గాదెయిదినీవెఱుంగుదుగాదెచెపుమ॥

సీ॥ అతులమాయోపాయ సతతగోపాయితాత్మీయమనోగ
తాసూయలగుచు। నసమకైతవకల్పితానూనహృద్యయానురాగ
సాధితకార్యభాగలగుచు। నసదృశానల్పలౌల్యాస్థిరీకృతచిత్తసం
కల్పయుతదురాచారలగుచు। ననుపమాన్యాయవైరాధికక్రూ
రతాత్యాయతాపాదితాపాయలగుచు। గీ॥ వారకెప్పుడుస్వైర
విహారలగుచు। మానకెప్పుడుబహుమదోన్మత్తలగుచు। వల
చుమగలనుబలుసిలుఁగులఁగలంచు। పొలఁతులనునమ్మఁదగ
దెందుఁబురుషులకును॥ ౧౬౮.

ఉ॥ మానకనారతంబుసతిమానుగమానసవీధిఁజొక్కపున్।
మానమునూదుచుండురభిమానముమానిమనోధినాథున। మ్మా
నితుఁజేసివానియభిమానమనూనమునూనిలోకస। మ్మానము
నొందుదీనికనుమానమెమానినినీవెఱుంగవే॥ ౧౬౯.

క॥ కోపప్రసాదములుబతి। చూపులగుఱ్తెఱిఁగిభక్తిసూపు
చునతనిన్। ప్రాపుగఁగొనిమెలఁగుచుసం। తాపాహ్లాదముల
సమతఁదార్కొలుపఁదగున్॥ ౧౭౦.

క॥ క్రూరుఁడుపతియనికోపము । వారకమదిఁబూనెనేనివ
నితతుదనిరా । ధారతమరణావధివి । స్తారమహాపత్పయోధిఁ
దానీఁదనగుఁ॥ ౧౨౧.

సీ॥ బహుపుణ్యాచయధరాధరకూటవజ్రంబుపాపాగ్నివృద్ధిప్ర
భంజనంబు । సంసారసుఖసారసాలకుఠారంబుదుఃఖలతావ్యూ
హదోహదంబు । ప్రతిభామహావార్ధిపరిశోషణౌర్వంబుగాఢ
మౌఢ్యతమోద్రికందరంబు । మాత్సర్యకాలాహిమహితవల్మీకం
బుఘనకలహాసారకంధరంబు । గీ॥ క్రూరతరయాతనాఘోర
రౌరవాది । సకలనరకమహాద్వారసన్నిభంబు । అల్పబహు
భవఫలదాయికల్పకంబు । గాదెకోపంబుమదిదీనిఁగానవైతి॥

క॥ అతివలసుఖదుఃఖంబులు । క్షితిఁబూరుషహర్షకోపచిత్తా
ధీన । స్థితినలరుటెఱిఁగిజలజా । యతలోచనకోపమూననగునే
నీకుఁ॥ ౧౨౩.

సీ॥ ప్రాక్తనపుణ్యసంభవభవ్యగుణమహాభాగంబుగాదెక్ష
మాగుణంబు । స్వర్గసౌఖ్యావహశాశ్వతసుకృతాభియోగంబు
గాదెక్షమాగుణంబు । ప్రతిపాదితామలాపారయశోధనాభోగం
బుగాదెక్షమాగుణంబు । బహువిధాధికభోగభాగ్యప్రదాగ్ర
కల్పాగంబుగాదెక్షమాగుణంబు । గీ॥ నిజమహత్వానిలోద్ధూత
వృజినచయప । రాగమగుఁగాదెమగువక్షమాగుణంబు । చను
నెయిటుదానిమానుటసావధాన । మతివినందగుఁగలకార్యగతు
లుదెలియ॥ ౧౨౪.

క॥ నినునింటనునిచినేనీ । వనమునసాహారవాంఛవడిఁద్రిమ్మ రుచున్ । జనిచని యేనటనటఁగనుఁ । గొనివచ్చినవార్తలిపుడు కోమలివినుమా॥ ౧౭౪.

క॥ శుకపికనికరంబులబడి । సుకరోడ్డీనాదిగతులసొబగుదలి ర్పన్ । నికటావనిఁబాసిసము । త్సుకతజ్జనుచుండనొక్కచోభయ దగలెన్॥ ౧౭౫.

సీ॥ ఘుంఘుమారవమహాఘోరార్ణవోల్లోలకల్లోలమాలా ప్రకాండమగుచు । నభ్రభ్రమత్కుజాదభ్రసంఘాతఝుంపాపత త్కాలాభ్రపటలమగుచు । ఘనశైలబహుగుహాఘటితఝాంక రణప్రఘూర్ణితాశాంతరోదీర్ణమగుచు। ప్రోద్ధూతధూళీసముద్భూ తసాంద్రకాదంబినీఛన్నమార్తాండమగుచు । గీ॥ త్యాపతత్సర్వ గీర్వాణసంఘమగుచు। వ్యోమపథధుతమానవవ్యూహమగుచు। గాటముగవీచెబ్రహ్మాండకోటరప్ర । భంజనంబగుజంఝాప్రభం జనంబు॥ ౧౭౬.

క॥ రంగదభంగోత్తుంగత । రంగలుతద్వీపులగగనరంగన టత్తై । మింగిలశాబకమంబుధి । చంగద్గతిఁబొంగికడునెసంగె న్నింగిన్॥ ౧౭౭.

క॥ సంధితసాంద్రఘనాఘన । బంధురగాఢాంధకారపటలీ పటుసం । బంధగతినెల్లెడన్బహు । ళాంధీకృతమగుచుభూనభోం తరమడరెన్॥ ౧౭౮.

క॥ ఘుమ్ఘురితపటపటాయిత । నిర్ఘోషాజాండగర్భనినర్భేద మహా । నిర్ఘాతపాతములబహు । దీర్ఘభ్రమగప్పెఁదప్పెఁదెలివి జనులకున్॥ ౧౭౯.

క॥ ఘుళఘుళగర్జద్ఘనఘన । ధళధళితతటిద్విభాప్రదర్శితశశ్వ
త్ఫేళఫెళగళదురుకరకా। దళితశిరోభాగులగుచుదాఁ గిరిజనముల్॥

ఆ, వె॥ ఇట్టిగాలివాననెందేనివివశుఁడ । నగుచుఁబోయిపోయి
మగువయేను । విధివశమునబ్రదికివెసనిటవచ్చుచుఁ । గన్నచిత్ర
మొకటిగలదువినుము॥ ౧౮౨.

శృంగారశేఖరచరిత్రము.

క॥ అసదృశబహువిజయధ్వజ । విసరసమీరప్రచారవిపత
త్కల్ప । ప్రసృమరసుగంధికుసుమము । కుసుమపురంబనఁగ
నొకటికోమలివెలయున్॥ ౧౮౩.

ఉ॥ అంబరచుంబిసౌధనటదబ్జముఖీసదనూనగానజా । తాం
బుజరాగవారిజనితాంచితజాతిసుమాతిసౌరభా । డంబరపూరి
తాంబరవిడంబిసమీరకిశోరకప్రచా । రంబుకరంబు కౌసుమపు
రంబుగనందగుదానివైఖరుల్॥ ౧౮౪.

టిప్పణము.

అంబరచుంబి = ఆకాశము నొరయుచున్న, అంబుజరాగ = పద్మరాగ
మణి, జాతిసుమ = జాజిపూవులు.

క॥ వినుముమహాబలిశోభిత । మునువివిధభుజంగసంఘమును
నైధరణిన్ । ఘనమగుఁబాతాళమునాఁ । జనునాపురవరముఁబొగ
డశక్యమెయొందున్॥ ౧౮౫.

టిప్పణము.

మహాబలి = బలిచక్రవర్తి—మహాబలవంతుఁడు, భుజంగసంఘము = సర్ప సమూహము—విటనికరము.

సీ॥ (1) పరికింపరుచిరమందరగిరిశృంగ సుందరమునానవసుధా ధవళితంబు । (2) హవణింపవిదితబృహత్క—థాలంబంబునాసాల భంజికాభాసురంబు । (3) తర్కింపదివ్యవృత్తప్రాంచితంబునాల లితమాణవకలీలాయుతంబు । (4) భావింపనుగ్రసుగ్రీవసైన్యంబు నావిలసద్గవాక్షాభివిశ్రుతంబు । గీ॥ (5) భవనవితతియచటబలి భవనంబునా। సుతలసన్నివేశశోభితంబు । సమతఁజూడమఱియు సామజసమితినా । మత్తవారణాభిమండితంబు॥ ౧౮౬.

టిప్పణము.

(1) సుధా = అమృతము—సున్నము.

(2) సాలభంజిక = సాలభంజికయను విద్యాధరస్త్రీ. చిత్రపుత్రిక; బృహత్కథాలంబమను గ్రంథమున సాలభంజికయను విద్యాధరస్త్రీవిషయము జెప్పఁబడియున్నది.

(3) మాణవక = ఛందోబద్ధమగు నొకానొకవృత్తము—వటువు.

(4) గవాక్ష = ఒకానొక వానరుఁడు—కిటికీ.

(5) బలిభవన = పాతాళము; సుతల = సుతలమను పాతాళము; సన్నివేశ = విన్యాసము—సుతలసన్నివేశ = మంచిభూప్రదేశము. మత్తవారణ = మదగజము—వలభిప్రదేశము. (చంద్రశాల.)

సీ॥ మజ్జత్సురాసురమకుటప్రసూనమాలాభివాసితసలిలాను షంగ। లీలావిలోలామరీలసత్కుచనితంబాహతతరళితోద్వృత్త రంగ।వీచికావ్యాలోలవికచకల్హారడోలాలాలితప్రచలద్విహంగ। మత్తమనాఙ్మగ్నమాతంగమదజలేచ్ఛాంచన్మధుపఝుంక్రియాప్ర సంగ। కృతలపతితసగరసుతసురపురసమా। రోహణాభిహితని రూఢపుణ్య। రజ్జుసన్నిభాంగరంగద్వ్యశోభంగ। గంగపరిసర మునఁగ్రాలు నెపుడు॥ ౧౭౭.

టిప్పణము.

మనాక్ = కొంచెముగా; సగరసుత = సగరచక్రవర్తికొడుకులు.

గీ॥ సతతసూర్యాత్మజోపశోభితయురాజ। హంసవిభ్రాజిత యుబుధాహ్లాదకరయు। నగుచుజాహ్నవిగ్రహమండలాభయ గుచుఁ। బొలుచుఁజిత్రంబుదానియపూర్వమహిమ॥ ౧౭౮.

టిప్పణము.

సూర్యాత్మజ = శని—యమున, రాజహంస = చంద్రసూర్యులు—హంస పక్షులు. బుధ = బుధుఁడు—పండితుఁడు. జాహ్నవి = గంగానది.

సీ॥ మహితసురాసురమౌళిమాలాలాలితాంచితవరచరణార వింద। ప్రబలశుంభనిశుంభబలవనప్లోషభీషణరోషదారుణజ్వాల నకీల। మహిషాసురామోఘమహిభృద్విదారణావార్యశౌర్యని శాతవజ్రధార। భక్తజనవ్రాతపాపాంధకారనిస్తంద్రప్రభాసాం ద్రచంద్రరేఖ। గీ॥ ప్రణతసాంబజటాజూటపటలగళిత। జాహ్న

వీజలవీచికాక్షాళితాంఘ్రి । జలజనివసించునప్పురిఁజండికాభి ।
ధానకాత్యాయనీదేవితప్ప కెపుడు॥ ౧౮౯.

సీ॥ (1) భరతచరిత్రంబు భాతి నెంతయు సదారామాశ్రయ
స్థితిరహించి । (2) వరమహావీరు వైఖరిసంతతము నారికేళీధ
రాంచితకీర్తిఁగాంచి । (3) పరమహానీంద్రునికరణినత్యంతంబు
ఘనతరారుణజపాకలనమించి । (4) భీకరసింహాంబుజోకనుత్ఫుల్ల
కేసరసమాలీఢతఁబరిఢవించి । గీ॥ (5) మునియుతంబయ్యుమద
నాభిముఖ్యమునుభ । జించిసారిష్ట మైచిరజీవియనర । హించితద్ద
యునాశ్చర్యమెసఁగ నెపుడుఁ । బరగునుపవనపాదపపఙ్క్తియచట॥

టిప్పణము.

---

(1) భరత = శ్రీరాములతమ్ముఁడు. సదారామాశ్రితస్థితి = సర్వదారాముల
నాశ్రయించినస్థితి—శ్రేష్ఠములగు నుద్యానవనముల నాశ్రయించిన స్థితి;

(2) నారికేళీధర = శత్రుక్రీడాధరులుగానివారు—స్త్రీక్రీడాభూములు.

(3) అరుణజపా = యెఱ్ఱవాసనపూవు; అరుణజపము.

(4) కేసర = సింహాము మెడమీఁది రోమములు—సురపొన్నచెట్టు.

(5) ముని = ఋషి—వృక్షవిశేషము; అరిష్ట = గ్రహపీడాద్యశుభము—
కుంకుడుచెట్టు; చిరజీవి = దీర్ఘాయుష్మంతుఁడు—కాకి.

మ॥ ఖనటచ్చంద్రచమూరుచంక్రమణ సంక్రాంతామృతా
సారసే । చనసంవర్ధితపల్లవారుణవిభాసందర్శితాకాలనూ । తన
సంధ్యావిభవంబులాపురిమహోద్యానాలయారామసం । జని
తత్సౌజవిభేదముల్ సుమగుళుచ్ఛప్రాంచితామోదముల్ ॥ ౧౯౧.

టిప్పణము.

చమూరు = జింక; చంక్రమణ = త్రొక్కుడు. సేచన = తడుపుట; గుచ్ఛ = గుత్తి.

వ॥ విను మప్పురంబునంగల జనంబులు, (1) ధనదులయ్యుం బ్రచేతసులును, (2) గోపాలురయ్యు రాములును, (3) ప్రియంవదులయ్యుఁ బుష్టకేతులును, (4) భరతులయ్యు శత్రుఘ్నులును, (5) తిథిపరులయ్యు నతిథిసత్కారప్రవణులును, (6) అమృగ్మభేమలయ్యు వీరతరులును, (7) అపతితులయ్యు నానాసవాసక్తులును, (8)సుదర్శనులయ్యు నచక్రులును, (9) అజాతమదులయ్యు సుప్రతీకులును, (10) పరమహంసులయ్యునపక్షపాతులును, (11) అవిదితస్నేహక్షయులయ్యుఁ గులప్రదీపులును, (12) అగ్రంధులయ్యు వంశాంకురంబులును, (13) అగ్రహులయ్యు కావ్యజీవజ్ఞులును, (14) నిదాఘదినంబుకరణి వృషవర్ధితరుచులును, (15) మాఘవిరామదివసంబువలెఁ దపస్యారంభులును, (16) నభస్వంతునిభాతి సత్పథగాములును, (17) వివస్వంతునిగతి గోపతులును, (18) మహేశ్వరునివిధంబునఁ జంద్రధారులునునై జగదాశ్చర్యకరులగుచు వెలయుచుందురు వినుము మఱియును. ౧౯౨.

టిప్పణము.

---

(1) ధనదులు = కుబేరులు—ద్రవ్యమును దానమిచ్చువారు. ప్రచేతసులు= వరుణులు—ప్రకృష్టమగు బుద్ధిగలవారు.

(2) గోపాలురు = కృష్ణులు—పసుపాలులు లేక వాక్పాలులు. రాములు= బలరాములు—అభిరాములు.

(3) ప్రియంవదులు = ప్రియంవదులను రాజులు—ప్రియవాక్యములు బలుకు వారు. పుష్పకేతులు=పుష్పకేతులను రాజులు—పుష్పములచేఁ జేయఁబడిన శేఖరము గలవారు లేక సౌజన్యధ్వజులు (పుష్పేహోర్తవసౌజన్యే.)

(4) భరతులు = భరతులనువారు—భం = నక్షత్రము. రతులు=ఆసక్తులు—అనఁగా జ్యోతిశ్శాస్త్రనిపుణులు. శత్రుఘ్నులు = శత్రుఘ్నులనువారు—రిపుహంతలు.

(5) తిథిపరులు = శ్రాద్ధదానాద్యర్థకతిథికాలజ్ఞానపరులు. అతిథి = ఆగంతుకపూజాప్రవణులు.

(6) మర్మ = జీవస్థానం—వీరతరులు = శూరతరులు.

(7) అపతితులు = పాతకరహితులు. నానాసవాసక్తులు = నానా=అనేకవిధములగు, ఆసవ = మద్యములయందు—ఆసక్తులు = అపేక్షకలవారు; నానా = అనేకములగు, సవ = యజ్ఞములయందు—ఆసక్తులు=ఇచ్ఛకలవారు.

(8) సుదర్శనులు = చక్రముగలవారు—శోభనకరమగు రూపముగలవారు. అచక్రులు = చక్రములేనివారు—మాయయనగా మోసములేనివారు.

(9) అజాతమదులు = మదరహితులు—సౌమ్యులు, సుప్రతీకులు = సుప్రతీకనామకదిగ్గజులు—మంచి యవయవములు గలవారు.

(10) పరమహంసులు = శ్రేష్ఠములగు హంసపక్షులు—మహాశ్రేష్ఠులు. అపక్షపాతులు = రెక్కలుకొట్టనివారు—పక్షపాతములేనివారు—అనఁగా—మధ్యస్థులు.

(11) అవిదితస్నేహక్షయులు = అక్షయమగు నూనెగలవారు = నశింపని మైత్రి గలవారు — అలప్రదీపకులు = గృహదీపకులు (గేహెూదేహో జనపదే సజాతయగణేష్వయేకులం)—వంశోద్ధారకులు—వంశాలంకారులు.

(12) అగ్రంథులు = గంట్లులేనివారు—కుటిలమార్గములేనివారు, (పర్వాణ్యా నాఙ్జలేగ్రంధిః) వంశాంకురంబులు = వెదురుమొలకలు—కులపుత్రులు.

(13) అగ్రహులు = గ్రహములుకానివారు—గ్రహమనఁగా బంధనము—అదిలేనివారు—అథవా—అః = విష్ణువును—గ్రహులు = గ్రహించినవారు—అనఁగా—విష్ణుభక్తులు. కావ్యజీవజ్ఞులు = శుక్ర—గురు—బుధులు—కావ్యతత్వవేత్తలు.

(14) నిదాఘ = ఎండకాలము ; వృషవర్ధితరుచులు = వృషభరాసిచే వృద్ధి నొందింపఁబడిన దీప్తిగలవారు—ధర్మములయం దధికమగు నిచ్ఛగలవారు (స్యాద్ధర్మమస్త్రియాం పుణ్యం శ్రేయసీసుకృతం వృష ఇతి కోశః.)

(15) తపస్యారంభులు = తపస్యమనఁగా ఫాల్గుణమాసము—అది యారంభముగాఁగలవారు—తపస్సునందు కృతప్రారంభులు. (స్యాత్తపస్యః ఫాల్గునిక)

(16) సత్పథగాములు = సన్మార్గవర్తులు—నక్షత్రమార్గ సంచారులు.

(17) గోపతులు = కిరణములుగలవారు—పండితులు (గో = వాక్కు.)

(18) చంద్రధారులు = శశిధరులు—సువర్ణధారులు = ధనికులు. (చంద్రం స్వర్ణంచగాంగేయమితికోశః.)

సీ॥ (1) వర్ణింపనరుణప్రవాళమండనరేఖ వేలాతటంబునావెల యువారు। (2) గణుతింపదర్శితఖండాభ్రవైఖరిశారదాగమంబు నాఁబరఁగువారు। (3) పురుడింపబహుపరపుష్టతలీలాతిఘన కోకిలాభలై గ్రాలువారు। (4) చర్చింపసురతానుసక్తచిత్తస్థితియాయజూకులభాతినలరువారు। గీ॥ (5) తతవిలాసిహృదయతాప కృద్దర్శన। స్ఫూర్తివైనతేయుఁబోలువారు। నగుచువారవని తలానగరాధిరా। జమునునందురధికసంభ్రమమున॥ ౧౬౩.

టిప్పణము.

---

(1) ప్రవాళ = పగడము—గొప్పజడ. వేలాతట = సముద్రతీరము.

(2) ఖండాభ్ర = మేఘశకలములు (శకలీ కృతమేఘము)—నఖక్షతవిశేషము (ఖండాభ్రంభుజ మూలేయత్కలాకారం నఖక్షత మితికామతంత్రే.)

(3) పరపుష్ట = కోకిల (కాకులవనఁ బోషింపఁబడినవి)—పరులవలనఁ బోషింపఁబడువారు.

(4) సురత = అమరత్వము—మైధునము. యాయజూకులు = సోమయాజులు.

(5) విలాసి = విటపురుషుఁడు—పాము (బలేఛిద్రే అసితుం శీలంయస్య విలాసీ సర్ప ఇత్యర్థః—వబయోరభేదః.)

క॥ సురుచిరమగునింద్రాణీ। పరిచయవైదగ్ధిగలిగిపరికింపఁగన। ప్పురవారవిలాసినులల। సురవనితలఁబోలివెలయుచుందురుధర ణిన్॥ ౧౮౪.

టిప్పణము.

ఇంద్రాణి = శచి—సురతవిశేషము. (లిఙ్గతో మిథునస్యైవ యద్రతం పుష్టపంజరే। రాగోత్పాతక్షణ భ్రష్టం తదింద్రాణ్యాహ్వయం విదుః)—సురవ నితలు = అప్సరసలు.

క॥ సంగదరంగాంగీకృత। చంగద్రిపుజయరమానుషంగుం డగుచున్। శృంగారశేఖరాజ్యనృ। పుంగవుఁడుజెలంగునటన పూర్వవిభూతిన్॥ ౧౮౫.

టిప్పణము.

అంగీకృత = స్వీకరింపఁబడిన; అనుషంగ = కూడిక.

గీ॥ సురతరభసఖిన్నసుప్తసీమంతిసీ। కర్ణభూషణాంకకలిత బాహు। మండితారినృపరమాకేశపాశవి। కాసిమండలాగ్ర భాసియతఁడు॥ ౧౮౬.

టిప్పణము.

మండలాగ్రము = ఖడ్గము.

సీ॥ (1) బహుధాన్యకార్యసంపాదకుండామేటిదగుసుప్రశస్త కేదారపటిమ । (2) సతతసుభద్రాభిసంగతుండారాజు వెలయునంచితపార్థవిభవపటిమ । (3) రహిసత్యభామానురక్తుఁడాధన్యుం డుబరఁగుశ్రీకృష్ణసత్పదవిపటిమ । (4) భీమసేనాతతాభీలుఁడామాన్యుండు వఱలుఁబాండవబలావార్యపటిమఁ । గీ॥ (5) దనరుమతియుభీష్మధర్మప్రసంగసం । భావ్యగరిమశాంతిపర్వపటిమ । స్వవశకాలధర్మసంశోభియాఘునుం । డలరుశాంతనవనయాతిపటిమ॥

టిప్పణము.

---

(1) బహుధా = అనేకవిధముల—అన్య = ఇతరులయొక్క—కార్య = పనులను—సంపాదకుఁడు = సఫలము చేయువాఁడు; బహు = మిగుల—ధాన్య = ధాన్యములయొక్క—కార్య = ఉత్పాదనాదికార్యములను—సంపాదకుఁడు = కలుగఁజేయువాఁడు; కేదార = మడి.

(2) సుభద్రాభిసంగతుఁడు = సుభద్రాదేవితోఁ గూడినవాఁడు; మంచి మంగళములు గలవాఁడు.

(3) సత్యభామానురక్తుఁడు = సత్యభామయం దనురక్తుఁడు—సత్యప్రకాశలక్ష్ములయం దనురక్తుఁడు.

(4) భీమసేన = వృకోదరుఁడు—భయంకరసైన్యము.

(5) కాలధర్మ = మరణము—కాలము ధర్మము.

క॥ ఇలనిజమార్గణనికరము । లలిరిపుపురములనభంగలక్ష్మిఁగనన్ । సలలితదానయశోన్నతి । చెలువాచెలువారనతనిఁ జెందుధరిత్రిన్॥ ౧౫౪.

టిప్పణము.

మార్గణ = యాచకుఁడు—బాణము. రిపుపుర = శత్రుపట్టణము—శత్రు శరీరము. లక్షాప్త = లక్ష్యప్రాప్తి (గురి)—లక్షసంఖ్యాకధనప్రాప్తి. (లక్షం శరవ్యే వ్యాజేచ—నానా.)

క॥ రణముననిజజీవాకర్షణమతఁడొనరింపశత్రురాజులసువులా। క్షణముననవిడుతురెల్లరు। గణుతింపవిచిత్రమనిజగంబులుపొగడన్॥ ౧౯౯.

టిప్పణము.

జీవాకర్షణ = ప్రాణాకర్షణ—జ్యాకర్షణ—(జీవోబృహస్పతి ప్రాణజీవనాత్మఖగేషునా। మౌర్వ్యాంవచాయాంజీవస్త్వ్యాంజీవాజీవతి (త్రిషు) అని. నానార్థరత్నమాల.

క॥ అతఁడువిముక్తక్షముఁడై। యతులితగతినడరఁగడఁగునాక్షణముననద్భుతమొదవనరిశిరస్తతి। వితతముగక్షమాభిమోగవిస్తృతివెలయున్॥ ౨౦౦.

టిప్పణము.

విముక్తక్షముఁడు = భూమిని విడిచినవాఁడు—క్షమాగుణమును విడిచినవాఁడు.

క॥ పరమాద్భుతముధరణీ । భరణునిరిపుమండలములుపం
చత్వంబుఁ । బొరయుఁదగనతఁడుసంఖ్యాం । తరమునవర్ధిలుటఁ
గనిమనంబులుగలఁగఁ॥ ౨౦౧.

టిప్పణము.

పంచత్వం = పంచసంఖ్యాత్వము—మరణము, సంఖ్యాంతరం = వేఱు
సంఖ్య—యుద్ధమధ్య ప్రదేశము. (ఏకత్వాదావిచారేచ సంఖ్యాసంబ్యంతు
సంయుగే.) నా నా.

చ॥ నిరృతిఁబ్రచేతసుంధనదునింబలవైరిమహాబలాధ్యుళం ।
కరుసమవర్తిఁబావకునగాధయశోమహిమాధ్యునాధరా। భరణుని
నష్టమూర్తియనిపాయకలోకములెన్నఁదానిరం । తరముననష్ట
మూర్తియనఁదద్దయుభాసిలునాతఁడెంతయుఁ॥ ౨౦౨.

టిప్పణము.

నిరృతి = నిరృతియను దిక్పాలుఁడు—నిర్వ్యసనుఁడు (ఋతిర్గమన
దుఃఖయోః—కో) ప్రచేతసుఁడు = వరుణుఁడు—ప్రకృష్టమగు మనస్సుగల
వాఁడు. ధనదుఁడు = కుబేరుఁడు—ద్రవ్యదాత. బలవైరి = ఇంద్రుఁడు—బల
వంతులకు వైరి. (సైన్యాస్థి రూపరేతస్థ్సౌల్యశక్తిషుచేద్బలంక్లీబే వాట్యాలకేస్త్రి
యాంత్రిషుబలవతి నాసీరిదైత్య కాకేషు—నానా.) సదాగతి = వాయువు—
సత్పురుషుల యాగమనముగలవాఁడు—శంకరుఁడు = ఈశ్వరుఁడు—సుఖ
కరుఁడు—మంగలకరుఁడు (అధశంక్లీబే శాస్త్రేశ్రేయసిమంగళే—నానా.) సమ
వర్తి = యముఁడు—నిష్పక్షపాతి. పావకుఁడు = అగ్ని—పవిత్రుఁడు—సదా
చారి (పావకోగ్నౌ సదాచారే భల్లాతకనిశింగయోః—నానా.) అష్టమూర్తి =
అష్టదిక్పాలకమూర్తి—అనష్టమూర్తి = అష్టదిక్పాలకమూర్తి కానివాఁడు—
స్వరూపహాని లేనివాఁడు = అనఁగా మానహాని లేనివాఁడనుట.

చ॥ కరమునవిల్లువింటశితకాండముకాండమునన్విరోధికం ।
ధరమరికంధరంబుననుధారుణిధారుణిఁబూర్వనాయక । స్మరణము
పూర్వనాయకులసుస్మరణంబునఁగిరికీర్తిచే । సరగజగత్త్రయంబు
నునెసంగుఘనుండతఁడాజినిల్పినన్॥ ౨౦౩.

సీ॥ (1) రూఢకన్యాతులారోహణంబలచంద్రునందకానిగృ
హస్థులందులేదు । (2) గాఢదుర్వర్ణయోగముకర్ణికాదులయంద
కానివెలందులందులేదు । (3) బాఢజాతివిహీనభావంబుమాలిక
లందకానికుజాతులందులేదు । (4) కలితమారాగమక్రమము
తారుణ్యంబునందకానిప్రజాళియందులేదు । గీ॥ (5) మఱియు
మూర్ఛాధిగమములమహితగాన । లీలలనెకానివరవీరపాళిలేదు ।
నిత్యనిర్మలనిజరాజునీతిచతురుఁ । డతఁడుపాలించునవనియంద
ద్భుతముగ॥ ౨౦౪.

టిప్పణము.

---

(1) కన్యాతులారోహణము = కన్యకలను త్రాసులలో నెక్కించుట.—అనఁగా—కన్యావిక్రయము—కన్య—తులయనురాసుల ప్రవేశములు.

(2) దుర్వర్ణయోగము=హీనజాతివారినిఁ గూడుట—రజతయోగము (దుర్వర్ణ = వెండి)— కర్ణిక = కర్ణభూషణము.

(3) జాతివిహీనభావము = ఆభిజాతిరాహిత్యము అనఁగా మంచిజాతివారు కాకపోవుట. మాలతీకుసుమరాహిత్యము. (జాతిశ్శందసిమాలత్యాం సామాన్యే జన్మగోత్రయో రితి కోశః.)

(4) మారాగమము = శత్రువులరాక—మోహోద్గమము (మారో మన్మథశాత్రవౌ.)

(5) మూర్ఛాధిగమము = మూర్ఛనొందుట = మైమఱచుట.

క॥ క్షితినపుడువృషోత్సర్గము । సతతముపితృకార్యవిధుల శరభేదంచా । తతదధిబాండములసమం । చితముగఁదగుఁగాని తారసిలవన్యములర్॥ ౨౦౫.

టిప్పణము.

వృషోత్సర్గము = ధర్మహాని—వృషభమును విడుచుట, శరభేదము = అపరాధులను శరములచే భేదించుట-- పెరుగు చిలుకుట——శరమనఁగా మీగడ, (శరోదధ్యాద్యగ్రసరే బాణేకాండేతృణాంతరే—నానా.)

కృంతనము = భేదనము — తాలపత్రాదులతో దశనాదులను నిర్మించు వృత్తివిశేషము.

క॥ అలకమలాకరములని । శ్చలముగనెలకొనియెఁగోశసంకోచంబుల్ । కలితానంగవికారము । లలరెన్విరహిణులయందు నారయనచటర్॥ ౨౦౬.

టిప్పణము.

కోశసంకోచము = బొక్కసము—అనఁగా—ధనరాశితగ్గుట—మొగ్గల యొక్క సంకోచము—అనఁగా మొగ్గలు ముడుచుకొని యుండుట—అనంగవికారము = అంగహీనవికారము—కోపవికారము.

క॥ భరితాధరరాగంబులు । పరిజనములఁజెంద కెపుడుభామలఁజెందెర్ । స్ఫురితచలరాగసంగతి । వరవిటులన్వదలిగీతవైఖరినిలిచెర్॥ ౨౦౭.

టిప్పణము.

అధరరాగము = హీనరాగము—ఓష్ఠరక్తిమ. చలరాగము = ఖిలానురాగము = చెడుప్రేమ = నిలుకడలేనిప్రేమ. (ఖిలచంచలయోశ్చలః—నానా.) రాగచలనము.

క॥ ఇలవర్ణగ్రథనంబుల । లలినెలకొనినిలిచెశృంఖలాబంధంబుల్ । సలలితరతికలహంబులఁ । బొలిచెఁ రశనాదిబంధములు నిశ్చలతన్॥ ౨౦౮.

టిప్పణము.

శృంఖలాబంధము=సంకెళ్లతోఁ గట్టివేయుట--అక్షరరచనా విశేషము. వర్ణగ్రథనము = అక్షరములను నిలుపునియమము—రశనాబంధము = త్రాటిచేఁ గట్టివేయుట—నాలుకను గట్టివేయుట—రసనా = నాలుక (శసలకభేదము.)

గీ॥ ఘనతరోత్ప్రేక్షలలయలంకారవితతిఁ । బొదుగొనియెద్విజాఘాతపటిమసురత । లీలఁదిరమయ్యెమతిదృఢలీలనిలిచె । భంగురత్వంబువరరాగపటలినెపుడు॥ ౨౦౯.

టిప్పణము.

ఉత్ప్రేక్ష = కావ్యాలంకారము—దీర్ఘదర్శనము. ద్విజాఘాతము = పండ్లు దులియఁగొట్టుట—దంతక్షతము. భంగురత్వము = కౌటిల్యము—శృంగారచేష్టా విశేషము.

సీ॥ ఆభోగభోగభాగ్యాభీష్టసంప్రాప్తినారాజుసురరాజుననుకరించు । లోకలోకాలోకలోకముత్కరమూర్తినారాజువలరాజు

నతిశయించు । శ్లాఘ్యధైర్యస్థైర్యసంపత్సువిస్ఫూర్తినారాజుగిరి.
రాజునధికరించు । శుభ్రాభ్రవిభ్రమాదభ్రభిభ్రత్కీర్తినారాజు
నలరాజుననుసరించు । గీ॥ నతఁడరిపురాడఖర్వగర్వాపహరణ।
ఘణారణాద్భుతభేరికాఘోరభూరి । ఢంఢణంఢణఢణరవాడం
బరప్ర । పూరితాఖిలదిగ్భూనభోవ్రజుండు॥ ౨౧౦.

టిప్పణము.

లోక = భువనము—జనము—సమూహము. ఆలోక = చూపులు.

క॥ ఆరాజమహిషియగుమహి । ళారత్నముసర్వమంగళాస
న్నిభయా । భూరితరచంద్రరేఖా । ధారయుసుకుమారయును
నుదారయునగుటన్॥ ౨౧౧.

టిప్పణము.

మహిళా = స్త్రీ; సర్వమంగళ = పార్వతి; చంద్రరేఖ = బాలచం
ద్రుఁడు—శిరోభూషణవిశేషము (అర్ధచంద్రము) సుకుమార = కుమారస్వామి
కొడుకుగాఁగలది—సౌకుమార్యయుక్త.

క॥ నవమాలికోజ్జ్వలయునభి । నవసురుచిరచిత్రకాననయునై
యామా । నవతీమణివనరాజస । మవిభాయతినలరునురుసమం
చితగరిమన్॥ ౨౧౨.

టిప్పణము.

నవమాలిక = నూతనమాల—విరజాజిచెట్టు—చిత్రకానన = విచిత్ర
ములగు వనములుగలది—తిలకముగల ముఖము.

గీ॥ అలయనంగవతీనామజలరుహాక్షి । మధ్యమోహాంతవయసునమంజులాభి । రూప్యరేఖావిలాసనిరూఢమైన । కన్యనతిమాన్యసౌజన్యధన్యఁగనియె॥ ౨౧౩.

ఉ॥ వాసవదత్తనాఁగధరవర్ధిలునాసుకుమారిసత్కళా । వాసమహాంగసౌష్ఠవమవారణనాత్మసదావలోకనో । ల్లాసిసహస్రనేత్రమయిలాలితదివ్యపులోమజాసము । ద్భాసితరూపరేఖగతిభాసిలులోకవిమోహనంబుగన్॥ ౨౧౪.

టిప్పణము.

సహస్రనేత్రము = అనేకనేత్రములుగలది ఇంద్రునిఁగలది. పులోమజ = శచి.

క॥ హీరనిభమధ్యనిర్మల । హీరవిభావిభవభాగహీనరదమహా । హీరసమనీలవేణిమ । హీరమణీయోరుకటిమహిన్ సతి దలఁపన్॥ ౨౧౫.

టిప్పణము.

హీర = సింహము—వజ్రము—సర్పము. (హీరస్సింహాహివజ్రేషు—నానా.)

క॥ హరిసమరమణీయానన । హరిరుచిరవచోవిలాసహరినిభవేణిన్ । హరిమధ్యహరితనుద్యుతి । హరిహరియారమణిఁబొగడనలవియెవ్వండున్॥ ౨౧౬.

టిప్పణము.

హరి = చంద్రుఁడు—చిలుక—సర్పము—సింహము—బంగారుచాయ. (యమానిలేంద్రచంద్రార్కవిష్ణుసింహాంశువాజిషు। శుకాహికపిభేకేషు హరిర్నా కపిలేత్రిషు—నానా.)

గీ॥ మాలతీరుచిరంబులామాలతీమ। తల్లిదరహాసతనురుచి తల్లజములు। పద్మినీరుచిరంబులాపద్మినీమ। తల్లివరయానఘన నాభితల్లజములు॥ ౨౧౭.

టిప్పణము.

మాలతి = వెన్నెల—జాజిపూవు. మాలతీమతల్లి = స్త్రీ శ్రేష్ఠము, (మాలతియనఁగాఁ బ్రాయపుస్త్రీ.) పద్మిని = ఆఁడయేనుఁగు—సరస్సు—పద్మిని జాతి స్త్రీ.

గీ॥ కలితఘనసారసచ్ఛాయనలరుఁగలికి। కచకరాననహాస వికాసరేఖ। విదితసారంగమదహారివిభ్రమంబు। వెలఁదితను యానచికురదృగ్విలసనంబు॥ ౨౧౮.

టిప్పణము.

ఘన = మేఘము; సారస = కమలము, (చంద్రుఁడు)—ఘనసార = పచ్చకర్పూరము—సారంగమద = కస్తూరి;—సారంగ = ఏనుఁగు—భృంగము—జింక.

క॥ మధురాధరనిర్జితమగు। సుధవదలకవాదియగుచుసారిది నెదిరితా। నధమమగుమగువపృథుకటి। నధరీకృతమగుచునిలిచె నచలత్వమునన్॥ ౨౧౯.

టిప్పణము.

సుధ = అమృతము ; వాది = వాదముకలది = ద్వేషి—వకారమాది యందుఁగలది = వసుధ.

క॥ నీరజపల్లవములురమ । ణీరమణీయాంఘ్రిరుచిత్రృణీకృత
నిజశో । భారాజినడఁగెవిముఖా । కారరజోలవమహావికారస్థి
తులన్॥ ౨౨౦.

టిప్పణము.

విముఖ = ఓడిన—ముఖవర్ణరహితమైన ;

తా॥ నీరజపల్లవములు పాదములకోడి రజోలవములు—అనఁగా—దుమ్ము—అయినవనుట—నీరజపల్లవములకు ముఖవర్ణములు లోపించఁగా రజము—లవము—నిలుచును.

క॥ కేసరమాకోమలితను । వాసనకెనగాకముఖవివర్ణత్వము
నన్ । వాసిచెడిహస్తజితమై । రోసెవడిన్దిరిగియధరరుచితనుఁ
గెలువన్॥ ౨౨౧.

టిప్పణము.

కేసరము = చంపకము ; ముఖవివర్ణత్వము = ముఖవైవర్ణ్యము—ఆదివర్ణలోపము. సరము = పుష్పమాల ; తిరిగి = వెనుకతిరిగి = అనఁగా రసరూపమై యనుట—రసము = అమృతము.

గీ॥ గంధనాగమబ్జగంధియానమునని । ర్గంధమగుచుసోమ
రాజిఁదొడర । మొనసిజనితహ్రస్వముఖవర్ణతాప్తిను । రోజగ
రిమఁగోడిరోసినిలిచె॥ ౧౧౨.

టిప్పణము.

గంధనాగము = మదగజము ; నిర్గంధము = గర్వభంగముకలది—గంధ
మను వర్ణములు లేనిది ; నాగము = పాము. హ్రస్వముఖవర్ణము = కొంచ
మైన ముఖచ్ఛాయ—దీర్ఘరహితమైన మొదటియక్షరముకలది ; నగము =
పర్వతము.

క॥ ఘనసారముచిఱునగవున । కెనయకనిస్సారమగుచునింతి
కచభరం । బునకోడిసగమగుచునీ । సునమధ్యస్థితిభజించిచొప్ప
డఁగెఁదుదన్॥ ౧౧౩.

టిప్పణము.

ఘనసారము = పచ్చకర్పూరము. నిస్సారము = సారహీనము—సార—
అను నక్షరరాహిత్యము—ఘనసారశబ్దమందు—సారవర్ణములు లోపించగా ఘన
ము నిలిచినది—ఘనము = మేఘము ; సగముగుచు = చింతచేక్షీణించి యనుట—
ఘనము సగముకాఁగా—న—యను నక్షరము నిలిచినది—న = శూన్యము, మధ్య
స్థితి = కౌనుయొక్కస్థితి—సాధారణస్థితి.

క॥ కనకముమందారంబును । వనజాననదేహకాంతివాసనల
సమం । బెనయమికిపగచిఘనతరు । లనునాఖ్యకుఁదొలఁగెఁగడు
నపార్థస్ఫురణన్॥ ౧౧౪.

టిప్పణము.

కనకము = సంపెఁగ—ఉమ్మెత్త. మందారము = పారిజాతము—జిల్లేడు—ఘనతరులు = గొప్పవారు—గొప్పవృక్షములు.

తా॥ కనకమందారములు లా స్త్రీయొక్క దేహకాంతి వాసనలకు సమానములుగాక మిగుల నపార్థస్ఫురణచేతఁ గొప్పవృక్షములలోఁ జేరక క్రమముగ ఉమ్మెత్తచెట్టునకును—జిల్లేడుచెట్టునకును నామములై నిలిచెననుట.

క॥ ఇలమాల్యవత్సుకేశో। జ్జ్వలయగునాబాలబహువిశంకటరక్షః। కులవైభవంబుగతిఁదా। నలరుచుజననేత్రపర్వమైవిలసిల్లున్॥ ౨౨౫.

టిప్పణము.

మాల్యవత్సుకేశోజ్జ్వల = పుష్పమాలికలచే నొప్పు మంచి వెంట్రుకలుగలది—మాల్యవంతుఁడు—సుకేశుఁడు—అను రాక్షసులచే నొప్పునది—రక్షఃకుల= రాక్షసవంశము.

ఉ॥ మేరుమహామహీధ్రఘనమేఖలభాతిసుజాతరూపశో।భారమణీయయున్విమలభాస్వరశారదరాత్రిభాతివి। స్ఫారితతారకాభిరుచిసాంద్రయుసత్పరిషద్విభాతివి। స్ఫారశుచిద్విజప్రవరపఙ్క్తియునైయలబాలపొల్పగున్॥ ౨౨౬.

టిప్పణము.

సుజాతరూప = మంచిబంగారు—మంచిసౌందర్యము. తారకా=నక్షత్రములు—కనుగ్రుడ్లు—పరిషత్ = సభ; శుచిద్విజప్రవరపఙ్క్తి = పవిత్రులగు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుల సమూహము—తెల్లని మంచిదంతములవరుస.

క॥ బాలికయౌవనముననతి । లాలితగతినొప్పెజనితలావణ్య రుచి । వ్యాలీఢయగుచువీచీ । జాలవిశాలాంబురాశిసన్నిభయనఁగన్॥ ౨౨౭.

టిప్పణము.

లావణ్యము = లవణభావము—సౌందర్యము. వ్యాలీఢ = కూడినది.

క॥ వరసుమనోహరయైసుం । దరిమందసమీరణంబనందగ మఱియున్ । దరుణిసదాకల్పకయై । సురుచిరనందనమునాఁగశోభిల్లెఁగదున్॥ ౨౨౮.

టిప్పణము.

సుమనోహర = పుష్పములనుహరించునది — మంచిమనోజ్ఞ. సదా కల్పక = సర్వదా కల్పవృక్షములతోఁ గూడినది—మంచిభూషణములు గలది. ఆకల్పకము = భూషణము.

క॥ భరితవయఃపరిణామ।స్ఫురణంబునఁదరుణిధరణిశోభిల్లియుఁ దాఁ । బరిణయపరాఙ్ముఖత్వముఁ । బొరసెన్బరమాద్భుతాభిభూయిష్ఠగతిన్॥ ౨౨౯.

టిప్పణము.

వయఃపరిణామస్ఫురణము = యౌవనపరిపాకము. పరిణయపరాఙ్ముఖత్వము = వివాహవాంఛలేమి.

క॥ ఎంతయువింతగనపుడతి । కాంతముగవసంతమలరెఁగాం
తాచింతా । నంతరతికరణచణరతి । కాంతమురతిసుఖితసుతను
కాంతమునగుచుఁ॥ ౨౩౦.

టిప్పణము.

కాంతముగ = మనోహరముగ. రతి = ఆసక్తి—సురతము. రతికాంత=
మన్మథుఁడు. సుతనుకాంతము = స్త్రీపురుషులు గలది.

క॥ నవపల్లవములుదగెమా । ధవవనలక్ష్మీవివాహధామాగ
తసో । త్సవఖగరవభాషాపా । టవకుటజటిచటులపటుజటాపటల
మనఁ॥ ౨౩౧.

టిప్పణము.

సోత్సవ = సంతోషయుక్తులయిన, కుటజటి=వృక్షములను జడదారులు.
(అనోకహఃకుటస్సాలః ఫలాశీద్రుద్రుమాగమః. అమరము.)

ఉ॥ కోరకరాజిరాజిలెనకుంఠపికానకనాదసూచితో । దార
విహారపాంథజనతాప్రవిదారకమారచైత్రయా । త్రారచితాళి
ఝాంకరణరాగయుతాగలతాంగనాపరీ । వారకరాగ్రదీపసమ
వాయవిభాయతినద్భుతంబుగాఁ॥ ౨౩౨.

టిప్పణము.

కోరక = మొగ్గలు; రాజి = సమూహము; అకుంఠ = తక్కువకాని;
ఆనక = భేరి; పాంథ = విరహి; జనతా = జనసమూహము. చైత్రయాత్ర =
యుద్ధయాత్ర = దాడి; సమవాయ సమూహము.

(1) సీ॥ సుమనోవరశివాభిశోభితంబుకుబేరవరుణశ్వసనశక్ర వసుయుతంబు । (2) మహితసుపర్ణమన్మథసమాకలితంబుజీవతరణి చంద్రసేవితంబు । (3) గాలవశాండిల్యకౌశికసహితంబుసంభ్రమ ద్విజరాజిసంకులంబు । (4) హైమవతీశారదాగమోపేతంబురం భోరుగణికావిరాజితంబు । (5) గీ॥ విపులఘంటారవాధికవిభ్ర మంబు । కుసుమఫలచందనామోదగుంభితంబు । దనరెనభినవ మాధవవనరమాస । మానవనమానితోద్వాహమంటపంబు॥

టిప్పణము.

(1) సుమనోవర = బ్రహ్మ—మంచిపుష్పములుగల. శివ = ఈశ్వరుఁడు—శివా = ఉసిరికచెట్టు—జమ్మిచెట్టు. (శివాభ వేదామలకీభవానీ హారీతసక్తుఫలా సృగాలః. నానా.) కుబేర=కుబేరుఁడు—నందివృక్షము. వరుణ=వరుణుఁడు—ఉలిమిరిచెట్టు. శ్వసన = వాయువు—మంగచెట్టు. శక్ర = ఇంద్రుఁడు—కొడిసెచెట్టు. వసు = అష్టవసువులు—జిల్లేడు—ఒకపుష్పము.

(2) సుపర్ణ = గరుత్మంతుఁడు—రేలచెట్టు. మన్మథ = మన్మథుఁడు—వెలగచెట్టు. జీవ = బృహస్పతి—పాలతీఁగె. తరణి = సూర్యుఁడు—చాగచెట్టు. చంద్ర = చంద్రుఁడు—కంపిలపుఁజెట్టు.

(3) గాలవ=గాలవముని—లొద్దుగచెట్టు. శాండిల్య=శాండిల్యముని—మారేడుచెట్టు. కౌశిక = కౌశికముని—గుగ్గిలపుఁజెట్టు. ద్విజరాజి = బ్రాహ్మణసమూహము—పక్షిసమూహము.

(4) హైమవతి=పార్వతి—తెల్లవస—ఉసిరిక. శారద=సరస్వతి—ఏడాకులరఁటి. ఆగమ = రాక—వృక్షము. కాంత = సుందరులగు—ప్రేంకణపుఁజెట్టు. రంభ = రంభయనునచ్చర—అరఁటిచెట్టు. గణికా = వారస్త్రీ—అడవిమొల్ల.

(5) ఘంటారవ = ఘంటానాదము—గిలకచెట్టు. మాధవ = విష్ణువు—వసంతుఁడు.

శా॥ ఏమేమాధవియేమెమాలతిమశేమేయేమెవాసంతియం।
చామోదించిపరస్పరంబుఁగలకంతాకుంతనాదంబులం । బ్రేమం
జేరిలతాతనుప్రతతిసంప్రీతాళిగానక్రియా । సామగ్రింజెలరేఁగెఁ
గౌసుమరజోజాలంబుఁబైఁజల్లుచున్॥ ౨౩౪.

టిప్పణము.

మాధవి = మాధవియను స్త్రీ—పువ్వులకురువిందలత—మాలతి = మాలతి యను స్త్రీ—జాజితీఁగె—వాసంతి=వాసంతియను స్త్రీ—అడవిమొల్ల. (వాసంతీ మాధవీయూథ్యో పాటలాయాంక్రమేళకే) నానా. ఆమోదించి = సంతోషించి—వాసించి. లతాతనుప్రతతి = లతాంగుల సమూహము—లతలయొక్క గొప్పసముదాయము—అళి = తుమ్మెద—ఆళి = చెలికత్తె.

చ॥ సలలితరీతిమాధవుఁడసారపలాశవినాశకృన్మహా । బలుఁ
డునుబాలితాతనుసుపర్ణలసత్సుమనోవిరాజియున్ । ఫలితమ
నోరథప్రమదభాషితమంజులవాగ్ద్విజాళిసం । కులుఁడునునై
ఘటించెధరకున్శుభమవ్వనలక్ష్మిసంగతిన్॥ ౨౩౫.

టిప్పణము.

మాధవుఁడు = విష్ణువు—వసంతుఁడు—అసార = బలహీనులయిన—ఎండిన, పలాశ = రాక్షసులు—ఆకులు. (పత్రేపలాశంహరితే రాక్షసేకింశుకేపు మాన్. నానా.) మహాబలుఁడు = విశేషబలవంతుఁడు—వాయువు, అతను= మన్మథుఁడు—అధికమైన, సుపర్ణ = గరుడుఁడు—మంచియాకులు, సుమనః = దేవతలు — పుష్పములు, ద్విజ = బ్రాహ్మణులు—పక్షులు.

చ॥ సలలితనూతనార్తవలసద్రుచియౌవన రేఖఁబొల్చుకొ । మ్మలనలరించెఁబల్లవసమాజములామనినంచుమించునా । సలలితనూతనార్తవలసద్రుచియౌవన రేఖఁబొల్చుఁగొ । మ్మలనలరించెఁ బల్లవసమాజములామనిఁజిత్రవైఖరిన్॥ ౨౩౬.

టిప్పణము.

నూతనార్తవ = క్రొత్తసమర్తసంబంధమగు—నూతనపుష్పములు. (ఆర్తవం స్త్రీరజః పుష్పమృత్వ్యసంబంధినిత్రిషు. నానా.) లసద్రుచి యౌవనరేఖ = ప్రకాశించు కాంతిగల తారుణ్యవైఖరి—ప్రకాశించుకాంతిగల వనరేఖ. కొమ్మలు = స్త్రీలు—శాఖలు. పల్లవ = చిగురు—విటులు.

ఉ॥ మాలతి యొత్తుశోక్వదసమానసముత్కలికాప్రవాళయున్ । లాలితచిత్రపత్రసమలంకృతయున్ విలసద్విలోలభృం । గాలియునైతదీయనికటాంచితకాంతదృఢానుషంగము । ద్వేలతఁగాంచి మించెవనవీధిమధూజ్జ్వలలీలఁగ్రాలుచున్॥ ౨౩౭.

టిప్పణము.

మాలతి = యౌవనస్త్రీ—జాజితీగె—రాగ = అనురాగము—రక్తము. ఉత్కలికా = శంకాసూయాది సంచారీభావములు—మొగ్గలు—ప్రవాల = నిడుదవెంట్రుకలు—చిగురు — "వాలఃకచేశ్వాదిపుచ్ఛే హీ జేరేతునపుంసకం — నానా." చిత్రపత్ర = చిత్రితమకరికాది పత్రములు—విచిత్రములగు నాకులు. భృంగ=ముంగురులు—తుమ్మెదలు. "భృంగస్త్వళినిధూమ్యాశే షిడ్గేభృంగంతు కుంతలే" నానా — కాంత = ప్రియుఁడు—తియ్యమామిడిచెట్టు. "ఆమ్రశ్చూతశ్రావతైల కాంతపిండఫలశ్చనః" అభిధానరత్నమాల. ప్రేంకణపుఁజెట్టు—

(కాంతంచారాస్త్రీతుయోషి త్ప్రియంగాపుఫలేపినా.) నానార్థమాల. మధు= మద్యము—తేనె.

క॥ ఇలనెల్లెడమధుసంగతి । నలరనిఘనతరులుగలుగుటరిది వినుముకా । నలనతిముక్తమునివ్రజ । మలఘుతపోవర్ధనాప్తినలరు కతమునన్॥ ౨౩౮.

టిప్పణము.

మధుసంగతి = మద్యసహవాసము = మద్యపానము—వసంతయోగము. ఘనతరులు = గొప్పవారు—గొప్పవృక్షములు. అతిముక్త = మిగులముక్తులగు—పువ్వులగురువింద. ముని=యతులు—వృక్షవిశేషము. (మునిర్వృద్ధద్రుమర్షిషు.) నానా. తపోవర్ధనాప్తి=గ్రీష్మకాలాధిక్యప్రాప్తి—తపస్సుయొక్క క్షీణగతిచే. (ఉష్ణఊష్మాగమస్తపః.) అమరము. అలరు = సంతోషించు—పుష్పించు.

క॥ లోలరసాలోజ్జ్వలసుమ । మూలనిలీనాళితతివిమోహ కమారా । భీలశరపుంఖలిఖితవి । శాలాక్షరపంక్తియనువిచార మునెఱపెన్॥ ౨౩౯.

క॥ వృంతవినిర్గతవికచల । తాంతాంతర్వివరగుంజదళిశింజి తమ । త్యంతమునుగంతుధాటీ । సంతతశంఖారవంబుసమతవ హించెన్॥ ౨౪౦.

చ॥ అరయవధూజనాభినవయావకపంకకృతారుణాంకనూ । పురరణితాతిమార్దవవిభూషితపాదపయోజయోగభా । క్స్ఫురు చిరపల్లవప్రసవశోభితరాగమశోకమొప్పెనావరతరుణీవిమోహ పరివర్ధితరాగముఃబూనుకైవడిన్॥ ౨౪౧.

టిప్పణము.

యావక = లత్తుక, పంక = బురద, రణిత = మ్రోయుచున్న, అశో
కము = మోదుగచెట్టు.

శా॥ ఈషన్మ్లానత్నవికాసభాసివకుళాహీనప్రసూనాతిసం।తో
షాపాదకసౌరభోత్తమముస్వాదుప్రక్రియన్మించెస । ద్ద్యోషాభూ
షితవక్త్రసంభరితమాధుర్యోల్లసత్సీధుగం । దూషప్రాప్తిసము
ల్లసత్పరిమళాటోపభ్రమాపాదియై॥ ౨౪౨.

టిప్పణము.

వకుళ = పొగడచెట్టు. స్వాదు = ఇంపైన. సీధు = మద్యము. గం
డూష = పుక్కిలి.

ఉ॥ శ్రోణిరహించెనెంతయునుగుంజదమందమిళిందబంధుర।
శ్రేణివినీలకాంతిపరిచిన్మితదివ్యథగద్ధగన్మహా । శోణవిభాంచితం
బగునశోకగుళుచ్ఛముమన్మథార్ధని । ర్వాణచితానురూపపరివర్ధి
తసర్వజనానుతాపమై॥ ౨౪౩.

టిప్పణము.

గుళుచ్ఛము = పుష్పగుచ్ఛము. అర్ధనిర్వాణ = సగముకాలిన. చిత=
కాష్టము.

ఉ॥ రాజిలెనాసవార్థవిచరన్మధుపాశ్రితఫుల్లమల్లికా । రాజీవ
సంతసంక్రమణరాజితసవ్యలతాంగనాపరి । భ్రాజిమహేంద్రసీ

లయుతభవ్యసితాసితకాంతిసంపదు । త్తేజితతారహారవరదివ్యక
ళాయతినద్భుతంబుగాఁ॥ ౨౪౪.

టిప్పణము.

ఆసవ = తేనె, తారహార = ముత్తెపుసరము.

చ॥ విరహిజనప్రభంజకుఁడు వీరుఁడుమారుఁడుశూరతన్నగో।
త్కరములుసానవెట్టనధికంబగుడంబుననెత్తుపాంథభీ । కరఖరశా
ణచక్రములకైవడిఁజూడఁగనొప్పెనాగకే । సరవికచప్రసూనము
లుసారసమీరవిలోలముల్వనిఁ॥ ౨౪౫.

క॥ మహివిరహిహృదయమత్స్య । గ్రహణోత్సుకమన్మథప్ర
కల్పితబహుదు । స్సహపాలావలులోయన । మహితములగుపా
టలీసుమంబులువెలసెఁ॥ ౨౪౬.

టిప్పణము.

పాలావలి = మత్స్యములఁ బట్టుటకు నిర్మింపఁబడిన సాధనవిశేషము.
(కొడమ.)

వ॥ మఱియు నవ్వసంతసమయంబు. (1) విజృంభమాణ
సహకారకోరకనికురుంబనిపతితమధుకరమాలామదకలఘుంకార
హుంకారజనిత పథికజ్వరంబును. (2) కోమలమలయమారుతో
ద్ధూత చూతప్రసవరసాస్వాదకషాయ కంఠకలకంఠ కుహూకుహూ
రావభరితసకలదిఙ్ముఖంబును. (3) వికచకమలషండనిలీయమాన
మత్తకలహంసకులకోలాహలముఖరితసరోవరనివహంబును. (4)

పరభృతఖరత్రోటిపాటితపాటలీకుట్మలపటలవివరవినిర్గతమధుధారాసారశీకరనికరసమారబ్ధదక్షిణసమీరణమార వారణప్రేరణత పథికవధూహృదయంబును. (5) దుష్కులునిభాతి జాతిహీనంబును. (6) రావణునిపోల్కి నాపీతలోహితపలాశశతసంసేవ్యమానంబును. (7) రాజచంద్రునిమహిమసమృద్ధకువలయంబును. (8) వాస్తవికునివలె వర్ధితసుఖాసంబును. (9) సత్కవికావ్యప్రబంధంబు క్రియననవబద్ధతుహినంబును. (10) సత్పురుషుని మాడ్కి దోషానుబంధరహితంబును. (11) కైవర్తునిచాడ్పున బద్ధరాజీవోత్పల జాలంబును. (12) సమృద్ధకాసారసార్థంబులాగున నానందితమరువకంబును. (13) దేవేంద్రునివిధంబున నింద్రాణీరుచిరంబును. (14) మహీధరుని పోలుపున నధరీకృతదమనకంబును. (15) పిద్గప్రభావంబున నామ్లానసుభగంబునునై యొప్పునకాలంబున (16) గంధర్వకేళీలంపట లాటీలలాటతటలులితాలకధమ్మిల్ల భారకుసుమపరిమళ సమృద్ధమధురిమగుణంబును(17)కామకలాకలాపనిపుణ కర్ణాటక సుందరీసుందరస్తనకలశ యుగళఘుసృణధూళీపటలపరిమళామోదభరితంబును. (18) రణరణకరసితాపరాంత కాంతాకుంతలోల్లసితసంక్రాంతపరిమళమిళితాళిమాలామధురఝంకార ముఖరితనభస్థలంబును. (19) నవయౌవనోద్ధత కేరళీకపోలపాళీపత్రాళీపరిచయచతురంబును. (20) చతుష్షష్టికళావిదగ్ధముగ్ధముఖర మాళవీనితంబబింబసంవాహనసుభగంబును. (21) సురతపరిశ్రమపరవశాంధ్రపురంధ్రీనీరంధ్రపీనపయోధరభారనిదాఘజలకణనికరశిశిరంబును నగు మలయమారుతంబు సర్వజనాహ్లాదకరంబుగ వీచుచుండె నప్పుడు.

టిప్పణము.

---

(1) నిపతిత = వ్రాలిన; కల = అవ్యక్తమగు; పథిక = విరహి.

(2) ఆస్వాద = త్రాగుట ; కషాయ = ఒగరుగల.

(3) షండ = సమూహము, నిలీయమాన = వ్రాలుచున్న.

(4) పరభృత = కోవెల, త్రోటి = ముక్కు, పాటిత = చీల్పఁబడిన, పాటలి = కలిగొట్టుచెట్టు, సమారబ్ధ = చర్చిత, ప్రణీత = గాయముచేయఁ బడిన.

(5) జాతిహీనము = కులహీనము—మాలతీకుసుమములులేనిది.

(6) ఆపీత = విశేషించి త్రాగఁబడిన, లోహిత = రక్తముగల, పలాశ = రాక్షసులు, ఆపీత = ఈషత్పింగళలోహిత వర్ణముగల, పలాశ = మోదుగు చెట్టు.

(7) కువలయ = భూమండలము—నీలోత్పలము.

(8) వాస్తవికుఁడు = వాస్తునిర్మాణపరుఁడు, (వాస్తువు = గృహము)—వర్ధిత సుఖాశము = వృద్ధిచేయఁబడిన సుఖమందలి యాశఁగలది—ఖ = ఆకాశము—ఆశా = దిక్కులుగలది.

(9) అనవబద్ధ = విడువఁబడిన—తుహినము = అప్రయుక్త ప్రయోగములు గలది.

(10) దోష = పాపములయొక్క—అనుబంధము సంబంధము—దోషా= రాత్రులయొక్క—అనుబంధం = దైర్ఘ్యం.

(11) కైవర్తుఁడు=చేపలఁబట్టు బెస్తవాఁడు—జాలికుఁడు, రాజీవ=మత్స్య విశేషము—కమలము—ఉత్పల = మత్స్యవిశేషము—కలువ—(రాజీవమబ్జే రాజీవో మృగేమత్స్యే—నానా.) ఉత్పలశ్శకులశ్శాలో రాజీవో మద్గురస్తిమిః—కోశము.)

(12) సమృద్ధ = ప్రవృద్ధము—కాసార=సరస్సు—సార్థం = సమూహము—మరుపక=మరువము—మరు = నీళ్లులేని ప్రదేశములయందలి—బకము = కొంగలు గలది. (వబలక భేదము.)

(13) ఇంద్రాణి = శచి—రుచిర = కమనీయము—వావిలిచెట్టు—రుచిర = మనోజ్ఞము. "ఇంద్రాణీస్యాత్సిందువారే పౌలోమీరతిబంధయోః" నానా.

(14) అధరీకృత = అణంచఁబడిన—దమనకము—శత్రువులుగలది—దవనము గలది.

(15) షిద్గ = శృంగారి—ఆమ్లాన = హర్షయుక్తుఁడు—ఆమ్లాన వృక్షవిశేష ము—సుభగ = సుందరము.

(16) లంపట = లాలస = ఆయాసపడినది—లులిత = చెదరిన—వ్రాలిన—ధమ్మిల్ల = కొప్పు—సమృద్ధ = వృద్ధిచెందిన.

(17) కామకళా = కామశాస్త్రంబు—కలాప = సమూహము, ఘుసృణ= కుంకుమపువ్వు.

(18) రణరక = ఉత్కంఠ = మిగులననుట, రసిత = ధ్వనిచేయు—అప రాంత = పశ్చిమదిగంతము—సంక్రాంత = కూడిన—ముఖరిత=మ్రోయుచున్న.

(19) పత్రాళీ = మకరికాపత్రసమూహము.

(20) సంవాహన = సమ్మర్దనం = పిసుకుట.

(21) నీరంధ్ర = దట్టమగు—నిదాఘజల = స్వేదోదకము—శిశిర = చల్లని.

సీ॥ సారశీతలవారిపూరకాసారోర్మి వారశీకరభాక్సమీరమగు చు। నానతాగలతావితానసంపుల్లప్రసూనకామోదనిదానమ గుచు। రామణీయకగృహారామరామాళ్యవిరామగానరవాభి రామమగుచు। నాతతసౌఖ్యప్రభూతసంతతముదాన్వితభూత లజనవ్రాతమగుచుఁ। గీ॥ దోఁచెఁగుసుమరజోధూళిధూసరంబు। బహుళకలకంఠకలకంఠభాసురంబు। వాసనావాసకేసరకేసరం బు। మీసరంబగుమధుమాసవాసరంబు॥ ౨౨౮.

టిప్పణము.

కేసర = పొగడచెట్టు—సురపొన్న—చెట్టు; ధూసరము = బూడిదెవన్నె ముగలు—వాసనావాస = పరిమళస్థానములగు.

క॥ ఆయెడ విభుఁడు సఖీసము। దాయము వినిపింప నిజసుతా హృదయాబ్ధి। ప్రాయంబుఁ దెలిసి యొకసదు। పాయముఁ జింతించె ఖిన్న భావుండగుచున్॥ ౨౮౯.

క॥ ధరణిఁ గల రాకుమారుల। సురుచిర రూపముల నెల్ల సుందరి యొకచోఁ। బరికింపఁ బొరయు బహుళ। ర్భర మోహోత్సాహ వివశ భావము మదికిన్॥ ౨౯౦.

క॥ తరుణియపుడొకనివలచిన। వర పరిణయ వాంఛ మదిన వారణఁ బొడమున్। గరమిది యకార్యమని తా। ధర నెల్లెడలన్ స్వయంవరము చాటింపన్॥ ౨౯౧.

సీ॥ లాట గాంధార కర్ణాట సౌరాష్ట్ర విరాట నాటాంధ్రాధి రాజవరులు। వంగ కాశ్మీర కళింగ కోసల కేరళాంగ బంగాళ ధరాధిపతులు। చోళ మాళవ మళయాళ పాంచాల నేపాళ గౌళావనీపాల మణులు। వత్స సాల్వావంతి కుత్స బర్బర సింధు మత్స్య తురుష్కాభిమానధరులు। గీ॥ భోజ ఘూర్జర కురు కాంభోజ విభులు। కొంకణోత్కల టెంకణ క్షోణివరులు। బహుళ రథ దంతి తురగ సద్భటులు గొలువ। వచ్చి రచటికి వేవేగ నిచ్చ నలరి॥ ౨౯౨.

సీ॥ గంభీర రుచి సముజ్జృంభిత మణి శాతకుంభ కుంభ స్తంభ సంభృతంబు। చీని చీనాంబర శ్రేణికా మాలికా కాండ వితానాభిమండితంబు। ఘనసార మృగనాభికా సాంక వామోఘ ఘుమఘుమా

యితగంధగుంభితంబు । కమనీయతరలాస్యకామినీగాయినీర
మ్యవీణాగానరంజితంబు । గీ॥ బహుళయంత్రవిచిత్రతాతిబంధు
రంబు । రత్నపాంచాలికారాజిరాజితంబు । సకలరాజాధిరాజా
ళిసంకులంబు । నగుస్వయంవరమంటపమలరెనపుడు॥ ౨౪౩.

టిప్పణము.

శాతకుంభ = బంగారు, చీని-చీనాంబర = చీనాకొచ్చిం చైనాదేశముల బట్టలు; వితాన = మేలుకట్టు, పాంకవ = పునుఁగు, లాస్యకామినీ = నట్టువ స్త్రీలు, గాయినీ = సంగీతముపాడు స్త్రీలు, పాంచాలికా = బొమ్మలు.

క॥ పరికలితనందిఘోష । స్ఫురితంబైరాజసభవసుంధరబహు
ని । ర్భరపార్థసమరధారుణి । కరణింగననొప్పెనపుడుకడుచిత్ర
గతిన్॥ ౨౪౪.

టిప్పణము.

నందిఘోష = అర్జునునిరథము. వందిజనులధ్వని. (నందిమాగధవంశగ్ని వందిమంగళపాఠకాః. (కోశము.)

క॥ ఆరాజసభారంగము । భూరిసురాజోపహారభూషితమ
గుటన్ । వీరనృపార్థానముగతి । ధారుణినొప్పారెఁగడునుదార
ప్రభలన్॥ ౨౪౫.

టిప్పణము.

రాజోపహార = రాజయోగ్యములగుకానుకలు. ఉపహార = ఉపాయ

నము, (కానుక) సామగ్రి—ర. ల. వర్ణములకభేదమగుటచే లాజోపహారభూషితమని స్వయంవరమంటప పరమున.

క॥ బహుళవితానోజ్జ్వలమై । మహితంబగుతాపసాశ్రమంబననలరెఁ । బహుసుమనోవిలసితమై । మహినాసభతనరెస్వర్గమాన్యంబగుచుఁ॥ ౨౫౮.

టిప్పణము.

వితాన = యజ్ఞము—(మేలుకట్టు. [ఉల్లోచము] చందువా) "వితానస్త్రక్రతూల్లోచా వితానంత్రిషుతుచ్ఛకః" కోశము. సుమనః = దేవతలు—పుష్పములు.

క॥ పరిదగ్ధదహ్యమానా । గరుమహిషాక్షాదిదివ్యగంధద్రవ్యా । త్కరధూపధూమసౌరభ । భరభరితంబగుచునాసభాస్థలివెలసెఁ॥ ౨౫౯.

టిప్పణము.

అగరు = ధూపద్రవ్యవిశేషము. మహిషాక్షు = గుగ్గిలము.

సీ॥ అంగీసదాభంగసంగీతరాగప్రభంగీతరంగాభిభాసురంబు। లాటీమహామోఘువీటీకలితనవ్యపాటీరవాసనాబంధురంబు । చోళీపృథూరోజపాళీధృతప్రసూనాళీలసత్సౌరభాంచితంబు । భోజీవలన్నిళిందాజీవవరకర్ణరాజీవపరిమళభ్రాజితంబు । గీ॥ మాళవీకేరళీతనుమహితమలయ । జప్రకృష్టతమామోదసంభ్రమంబు । విసరెనాసభనపుడలపీరమారవారణంబగుమందసమీరణంబు॥

టిప్పణము.

ప్రభంగి = పరిపరివిధములు, వీటీ = తాంబూలము, వలత్ = సంచరించు చున్న, మిళింద = తుమ్మెద, ఆజీవ = ప్రాణప్రాయమైన, మలయజ = పచ్చ కర్పూరము. మారవారణ = మన్మథగజము.

ఉ॥ అంతసభాముఖంబునమహాగరణవీరభటాభిరక్షిత। ప్రాంతచరత్సఖీజనకరప్రచలద్బహుచామరానిలా। త్యంతవిలోలకుంతలసమంచితమైయలరాజకన్యసం। క్రాంతవిశేషభూషణవికాసవిభాసితరూపరేఖతోఁ॥ ౨౫౯.

ఉ॥ మంగళవాద్యఘోషములుమండితవిప్రవధూకులాంగనా। మంగళగీతనాదములుమానితరాజపురోహితోక్తస। న్మంగళమంత్రరావములుమాగధకీర్తితమానినీమహా। భంగగుణస్తవధ్వనులుబాధగతింబెరయన్నయంబునన్॥ ౨౬౦.

శా॥ చంచత్కాంచనరత్నశోభితఘనస్తంభాదికంబున్మహా। దంచత్పుష్పఫలాదికాఖిలశుభద్రవ్యోజ్జ్వలంబున్సదా। కించిత్సౌరభధూపదీపవిసరాకీర్ణంబునైమించుస। న్మంచంబంచితరీతినెక్కిన నయనానందంబుఁగావించినన్॥ ౨౬౧.

ఉ॥ మాళవకేరళాధిపులుమత్స్యశకాంగకళింగవంగబం। గాళతురుష్కభూవిభులుగౌళవిదేహవిదర్భచోళనే। పాళకురుక్షమావరులుపాండ్యపుళిందవరాటలాటపాం। చాళమహీధవుల్సరయసంభ్రమసంభరితానురాగులై॥ ౨౬౨.

సీ॥ (1) సమధికరూపానుసారప్రవృత్తులైయాఖేట కాసక్తులనఁగఁబరఁగి। (2)తవిలితథాగతధ్వంసనోద్యుక్తులై యవనిమీఁమాం సకులనఁగఁబరఁగి । (3) అమితదూరప్రవృద్ధాశావిశాలురైశారద దినములసరణిఁబరఁగి । (4) ప్రకటకార్తస్వరప్రకలితులైకడునతులితహేమాద్రులనఁగఁబరఁగి। (5) సారిద్రోణశాస్త్రసూచకులై కర। మప్పుడుకురుకుమారులనఁగఁబరఁగి। రహిసభాంతరమున రాకుమారకులెల్ల । నలరిరాక్షణముననద్భుతముగ॥ ౨౬౩.

టిప్పణము.

---

(1) రూప = మృగమును, అనుసార = అనుసరించిన అనఁగా వెంటనంటిన, ప్రవృత్తులు = ప్రచారముగలవారు. ఆఖేటక = వేట. రూప = సౌందర్యమును, అనుసార = అనుసరించిన అనఁగావలచిన—ప్రవృత్తులు = ఉనికిగలవారు. (నడవడి)

(2) తథాగత = బుద్ధదేవుని—అనఁగా—బౌద్ధులను ధ్వంసనోద్యుక్తులు. తథాగతధ్వంసనోద్యుక్తులు = యెటువచ్చినవారినటు—అనఁగా—కార్యాకార్య—సమయాసమయములఁజూడక—చంపనుద్యుక్తులు. అథవా—తమ వంటి వేషములను ధరించివచ్చినవారుగాని—తామేకార్యమునకుగానువచ్చిరో ఆదేకార్యముఁగూర్చి వచ్చినవారుగాని. తథాగతులు—రాజులు తాము తాము వాసవదత్తను స్వీకరించవలెనను నాసక్తితో నితరులను చంపనుద్యుక్తులైరనుట.

(3) ఆశా = దిక్కు—వాంఛ.

(4) కార్తస్వర = క = కుత్సితమగు—ఆర్త = పీడితమైన = స్వర=ధ్వనిచేత—ప్రకలితులు = కూడినవారు. (క=కుత్సితము--కాపథమునందువలె)—బంగారు.

(5) ద్రోణ = ద్రోణాచార్యులయొక్క—శాస్త్రం = శస్త్రసమూహము. ద్రోణ = కాకులయొక్క—శాస్త్రం = అనఁగా శకునశాస్త్రం—రాజులు శకునములు మాచుకొనిరనుట.

క॥ మానవనాథులుపాండవ । సూనులగతినలరిరరసిచూడఁ గసతతా । నూనవిహితాక్షహృదయా । జ్ఞానహృతక్షములు దివ్యచక్షులునగుచున్॥ ౨౬౪.

టిప్పణము.

విహిత = విశేషహితమైన—హితముకాని—అక్షహృదయ=జూదము—అక్ష = ఇంద్రియము—హృదయము—మనస్సు—హృతక్షములు = అపహరింపఁబడిన భూమిగలవారి—పోఁగొట్టుకొనఁబడిన తాలిమిగలవారి—దివ్యచక్షు= అర్జునుఁడు—సుగంధద్రవ్యవిశేషము—పార్థార్తజ్ఞానినోరపి—కోశము.

క॥ పరనృపసంహారణోద్యమ । సరభసులనఁదనరిరపుడుస్వ బలార్థివిని । ర్భరహృదయులగుచుధరణీ । ధరసూనులుచూడ నద్భుతంబుగనచటన్॥ ౨౬౫.

టిప్పణము.

స్వ = తమయొక్క—బల = సైన్యములయందు—అర్థి = ఇచ్ఛగలవారు—వాసవదత్తకొఱకు నితరరాజులతో యుద్ధముచేయను తమతమ సైన్యములను బిలువనిచ్చించిన వారైరనుట—సు = సుందరియగు—అబలా=స్త్రీయగు వాసవదత్తయందు—అర్థి = కోరికగల.

గీ॥ భూపవరులువిశ్వరూపావలోకన । జనితమగుచునింద్ర జాలచిత్ర । మైనప్రత్యయముననలరుచునాసభ । ధార్తరాష్ట్రుల నఁగఁదనరిరపుడు॥ ౨౬౬.

టిప్పణము.

విశ్వరూప = కృష్ణమూర్తియొక్క విశ్వరూపమును—అవలోకన = చూచుటవలన—జనిత = కలిగిన—ఇంద్రజాల = మాయయను—చిత్రమైన= అద్భుతమైన—ప్రత్యయం = జ్ఞానం. వి = పక్షిని—శ్వ = కుక్కను—రూప= మృగమును—అవలోకన = చూచుటవలన—జనిత = కలిగినది. ఇంద్రజాల= ఇంద్రజార = శచి (జ. ద. వర్ణములకును—ర. ల. వర్ణములకును నభేదము.) శకునములు జూచుటవలన గలిగినదియును—శచీదేవిని స్మరించుటచేనద్భుతమైనదియును—నగు జ్ఞానము గలవారైరనుట—స్వయంవరములయందుఁ గలుగు కలహములను శచీదేవి పోఁగొట్టుచున్నదను సంప్రదాయము గలదు కాన కొందఱు రాజకుమారులు—వాసవదత్తకొఱకు యుద్ధములు గలుగునో—యేమో. అను శంకతో శకునములు చూచుకొని, తన్నివారణార్థము శచిని స్మరించిరనుట—

గీ॥ తవిలిసాంవత్సరికఫలదర్శనులును । సుశకునశ్రావకులు నునైసారిదిరాకు । మాఁగులలరిరిపరికింపమహితఖంజ । నాభులును వ్యాధసన్నిభులగుచునచట॥ ౨౬౭.

టిప్పణము.

సాంవత్సరికఫలదర్శినులు = జ్యోతిష్కులచేఁ జెప్పఁబడు ఫలములను జూచువారు. సంవత్సరసమాప్తికి పూర్వమందు కలుగఁబోవు ఫలములను జూపునవి—ఖంజన=కాటుకపిట్టలు. కాటుకపిట్టల గమనాగమనముల నాలోకించుటచే సంవత్సరఫలము దెలియవచ్చునని వాడుక.

శకునశ్రావకులు = పక్షులనువంచించుటకుగాను దీముపిట్టలను బలుకఁజేసి వినువారు—వ్యాధులు = వేటకాండ్రు—శకునములు వినువారు.

క॥ క్షితిభాస్వద్దర్శవమీ । లితులైకుముదాకరములలీలస
మస్త । క్షితివరులుబొలిచిరాసభ । నతిమోహావిలోభమాత్మనల
మఁగలఁగుచున్॥ ౨౬౮.

టిప్పణము.

భాస్వత్ = సూర్యుఁడు—ప్రకాశించువాఁడు.

క॥ కరమధరీకృతులయ్యును । స్థిరులై రాసుతులుపరవశీకృత
నిజని । ర్భరదేహస్థితిఁదనరిరి । పరమాద్భుతరసనిమగ్నభావ
ములలరన్॥ ౨౬౯.

టిప్పణము.

అధరీకృతులు = భూమిగాఁ జేయఁబడినవారు—భూమిగాఁ జేయఁ
బడినవారు—స్థిరులగుట సిద్ధించదు—తిరస్కృతులు.

ఉ॥ ధారుణినాథులిట్లువివిధంబులమారవికారమాత్మల । న్నా
రెఁగలంపనుండుటలుచయ్యనవాసవదత్తఁగాంచిదు । ర్వారవిరక్త
భావముధృవంబుగనూల్కొనఁదత్క్షణంబక । ర్ణీరథమట్టెడిగ్గిరమ
ణీయగృహాంతరసీమకేగినన్॥ ౨౭౦.

టిప్పణము.

మారవికారము = మోహవికారము. విరక్త = వైరాగ్యము—ఇచ్ఛలేమి.
కర్ణీరథ = మంచము = మంచె.

ఉ॥ భూపకుమారకుల్గరముపొంపిరివోయెడిమోహనోపసం। తాపవికారముల్సముచితంబుగనాత్మలదాఁచిలేశముం। దోఁపఁగనీకసత్కృతులనూనముగాఁగనియేగిరెల్లసే। నాపరివారముల్దముఘనంబుగఁగొల్వఁగనంతనిచ్చటన్॥ ౨౭౧.

టిప్పణము.

బొంపిరి = పూర్ణము. సత్కృతులు = మర్యాదలు=పూజలు. సముచితంబుగ = యుక్తమగునట్లుగ.

ఉ॥ వింతగనాఁటిరాత్రిపృథివీవరనందనగాఢనిద్రన। భ్యంతరసీమనున్నసమయంబునస్వప్నమునందుఁగాంచెన। త్యంతముదంబెలర్పఁగజయంతవసంతలతాంతకుంతసం। క్రాంతవిలాససాంద్రునినొకానొకరాజకుమారచంద్రునిన్॥ ౨౭౨.

శా॥ ఆరాజేంద్రునిరూపసౌష్టవమురామాకర్షణప్రౌఢివి। స్ఫారస్వర్ణమృగప్రభందనరునాసత్త్వాత్మునుద్యన్మహా। శూరత్వాంబురుసత్త్వసంకలితతేజోయుక్తినత్యంతమ। ర్ణోరాశిప్రతిమానవైఖరిసదారూఢస్థితిన్బొల్పగున్॥ ౨౭౩.

టిప్పణము.

రామా = రాఘవుఁడు—స్త్రీ). సత్త్వ = బలము—జంతువులు. అర్ణోరాశి= సముద్రము.

చ॥ అతఁడుకుహూముఖంబుగతినంచితహారిసుకంఠవిభ్రమో। న్నతిఁగడుమించునెంతయుఘనాఘనవైఖరిభూరిభూజనా। హిత

కరకప్రభాయతిరహించుసముజ్జ్వలితాంగదోపశో। భితవిభవాప్తి వాలిరుచిఁ బెంపువహించుసమంచితంబుగన్॥ ౨౭౪.

టిప్పణము.

కుహూముఖము = కోకిల; హారిసుకంఠవిభ్రమోన్నతి = మనోజ్ఞమగు మంచికంఠస్వరవిలాసాధిక్యము—హారయుక్తమగు కంఠవిలాసాధిక్యము. ఘనాఘన=వర్షకాబ్దము; భూజనాహితకరకప్రభాయతి=భూజనులకు నహితములగు వర్షోపలములు—భూజనులకు మిగులహితమగు హస్తప్రభ; (ఇచటస్వార్థమున కప్రత్యయము). అంగద = అంగదుఁడను వానరుఁడు—బాహువలయము.

సీ॥ ప్రకటాభిరూప్యకల్పకమూలకందంబుకలితలావణ్యముక్తా ఫలంబు। వైదగ్ధ్యసహకారవాసంతసమయంబురూఢసద్గుణరత్న రోహణంబు। బహుదానధర్మసంపత్కోశనిలయంబుకరుణామృ తాసారకంధరంబు। దివ్యయశఃకౌముదీచంద్రబింబంబుచండప్ర తాపార్కమండలంబు। గీ॥ శౌర్యబడబానలామోఘసాగరంబు। మహితవిజయరమాస్వయంవరవరంబు। గాఁగనాతనియాకృతి ఘనతరాప్ప। తావహక్రియనలరారుననుదినంబు॥ ౨౭౫.

గీ॥ అతఁడుచింతామణియనుభూపాగ్రగణ్యు। తనయుఁడని యునుమఱియుఁగందర్పకేతు। నాముఁడనియునునాతిస్వప్నము ననెఱిఁగి। తత్పరాయత్తచిత్తయైతత్తరమున॥ ౨౭౬.

క॥ కనుఁదెఱచియతనిఁగానక। కనుమఱలన్మూసియతనిఁగా నకచింతన్। వనజేక్షణశయ్యాగృహ। మునఁనాతనినరసిమూర్ఛి లియుంతన్॥ ౨౭౭.

క॥ తెలిసినకలంబుఁ గలయని । తెలిసికలందాను గన్న దివ్యపురుషుని । న్గలసిబహుసౌఖ్యరీతుల । మెలసిమనన్వలపుగదిరి మేనుగ గుర్వ౯॥ ౨౭౮.

చ॥ క్షితిఁదనసృష్టికౌశలవిశేషముఁ జూపురతిజ్ఞగత్ప్రియా । యతసమవాయరూపపరమాణుగణంబులుగూర్చిమంజులా। మృతరససేచనంబుననమేయనిజానుభవానుభావని । శ్చితగతినామహామహుసృజించెవిరించిసమంచితంబుగ౯॥ ౨౭౯.

క॥ అటుగాకున్నఁ దదీయో। త్కటరూపవిలాసరేఖగలదేధరణిని । చ్చటనయిననతఁడునుని । చ్చటపలచినధన్యనగుదుసర్వవిధముల౯॥ ౨౮౦.

మ॥ తిలకింప౯ దమయంతియానిషధధాత్రీనాథచంద్రు౯ శకుం। తలదుష్యంతమహీంద్రుచంద్రమతినిత్యంబు న్హరిశ్చంద్రుమై। థిలిధన్యాత్ముని రామచంద్రుఁ గడుఁ బ్రీతింగోరుటల్ సారెని। ష్ఫలమంచున్నది నెంతునన్న తఁడుసంభావించిచేపట్టిన౯॥ ౨౮౧.

మ॥ రతికందర్పవిమోహమున్ననుటవ్యర్థంబంచు భావింతుసం। తతము౯ రోహిణిచంద్రుఁ బొందుటనిరర్థంబంచునూహింతుస। మ్మతిపౌలోమిపురందరున్వలచిప్రేమ౯ గోరు టెన్న౯ వృథా । స్థితియంచున్నది నెంతునాకతఁడు ప్రీతింజిక్కిన౯ జొక్కుచు౯॥ ౨౮౨.

మ॥ అనిచింతించుచుముహుర్ముహుర్మోరాగ్నికణమధ్యస్థస్థితింగాంచురీ। తినితాంతాంతికదావపావకసముత్తిప్తజ్వలజ్జ్వాలికా । భనివేశస్థితిఁ గాంచుభాతివిరహాభివ్యక్తసంతాపతప్తనిజాంగస్థితిఁ గాంచికామినిప్రదీప్తశ్వాసనిశ్వాసయై॥ ౨౮౩.

టిప్పణము.

ముర్మురాగ్ని = తుషాగ్ని—ముర్మురమనఁగా నుమక.

ఉ॥ లాలితమందమారుతములన్విలయోగ్రసమగ్రపావకా। భీలశిఖాపరంపరలు పేర్చితకున్గబళింపఁ బ్రుక్కు చున్। వ్రాలివసంతకాలసుమరాజిరజోజలరాశిమున్గఁ జుఁ। దేలికతోరమారశరతీవ్రతకున్గడుసోలితూలుచున్॥ ౨౮౪.

చ॥ ప్రసవరసప్రమత్తమధుపవ్రజమంజులగుంజితంబులు। ల్లసితరసాలసాలకిసలగ్రసనవ్యసనైకకోకిల। ప్రస్మరగీతముల్మధురపక్వఫలప్రకరప్రసారలా। లసశుకశారికాకలకలంబులు వేమ రునోవ్యఁ జేయఁగన్॥ ౨౮౫.

ఉ॥ వావిరికేళికాగృహవివర్ధితలాలితనవ్యమంజులా। రావసముల్లసద్బహుళరాజమరాళమయూరకీరపా। రావతముఖ్యముల్ హృదయరంజకభావజమంత్రతంత్రసా। ర్వావహలీలలంగనుట లారసియాత్మవిరాళిమించఁగన్॥ ౨౮౬.

క॥ అలరాజన్యకుమారకు। లలితాంచితరూపరుచివిలాసము తనహృ। త్ఫలకలిఖితంబుగతిని। శ్చలముగ మదినిగళితంబుచాట్పునమటియున్॥ ౨౮౭.

టిప్పణము.

హృత్ఫలకలిఖితము = హృదయమను పలకయందు వ్రాయఁబడినది; నిగళితము = శృంఖలాబద్ధము.

శా॥ ఉత్కీర్ణంబునుబాణమిశ్రితముప్రత్యుప్తంబుసంకీలితం। బుత్కర్ణాంతరమర్మసంగతముమాంసోపేతమంగాంగకం। చత్కీలాలయుతంబుశల్యగతమజ్జాసంప్రయుక్తంబునై। యుత్కంఠస్థితిఁ దోఁచినన్మగువమోహాన్మాదవిభ్రాంతయై॥ ౨౮౮.

టిప్పణము.

ఉత్కీర్ణము = విభక్తము. ప్రత్యుప్తము = ఆరోపితము. సంకీలితము= శంకుబద్ధము— మేకుచే బిగింపఁబడినది. కీలాలము = రక్తము. మజ్జా = ఎముకలలోనిక్రొవ్వు.

క॥ అధికోన్మత్తయుమూకయు। బధిరయునంధయునుశూన్యభావయునగుచున్। విధువదనభూతబాధిత। విధమునలరారె విరహవేదనకడిమిన్॥ ౨౮౯.

సీ॥ తూఁగురాగార్ణవాస్తోకతరంగప్రకంపితాంగాంగియైకదలు కరణి। నిల్చుదర్పకబాణనికరకీలితగాత్రవల్లియైస్థిరవృత్తివఱలు కరణిఁ। బఱచుశృంగారాభిభావనావిషరసప్రాప్తభయార్తయైపారుకరణి। వ్రాలునాతతశీతవాతాహృతప్రాణజాలయైధారుణిఁగూలుకరణిఁ॥ గీ॥ బొరలునిజతల్పకలితసంఫుల్లహల్ల। కాంచితాంగారకణికలనడలుకరణి। నేడ్చుఁగరగతనిధిదాఁచునెడముమఱచి। కరమువిలపించునిరుపేదకరణితరుణి॥ ౨౯౦.

క॥ కలికియిటువిరహవేదనఁ। గలఁగుటఁగనివెసఁదదీయకారణమమరం। దెలిసిచెలులెల్లనెయ్యము। కలిమిన్శైత్యోపచారకలనాతురలై॥ ౨౯౧.

చ॥ విడివడి మోముదమ్మిపయి వ్రేలును పేశల కేశపాశము । న్విడియిడి జాలు బారిసతి మోమునజాలు ద్రుగశ్రుపూరముల్ । దు డిచితుషారవారివలి తుంపరలింపు జనింపనల్లనం । బడిబడి మేననిం చికలపంబులలంది వెలంది నెయ్యనన్॥ ౨౬౨.

ఉ॥ కల్పిత కౌసుమాస్తరణ కమ్రమృదూజ్జ్వలహంసతూలికా। తల్పమునందుఁ జేర్చి వివిధంబుల శైత్యమహోపచారముల్ । సల్పి యుబుజ్జగించియుఁ బ్రసంగవశాగతపూర్వసత్కథా । నల్పవిచిత్రము ల్దెలియ నాడియుఁ బాడియుఁ దాపమాఱమిన్॥ ౨౬౩.

టిప్పణము.

కౌసుమ = పుష్పమయమైన — ఆస్తరణ = రత్నకంబళి — పఱుపు.

చ॥ భగవతి భక్తపాలనకృపామతినల్లననిద్రనిచ్చియో । ముగుదను బ్రోవుమో భువనమోహనకామదయారసాప్తినీ । మగువను గావుమో మలయమారుత ప్రేమవహించి లేమనిం । పుగమనఁజూడు మోర్వదిఁక భూరివియోగభరానలార్చులన్॥ ౨౬౪.

ఉ॥ భూతములార కీరపరపుష్టమరాళమయూరశారికా । జాతములార సారమధుజాతమదాంచితచంచరీకసం । ఘాతములార తామరసకాంచనకేసరకుందకుట్మల । వ్రాతములార మీరు వరవర్ణినిఁ బ్రోవరె యే చకర్మిలిన్॥ ౨౬౫.

సీ॥ అమృతోపమస్వాదుతమభక్ష్యరుచిరశాల్యన్నంబు భుజియింపసున్నమయ్యె । మణిమయానేకభూషణదుకూలాద్యలంకారంబు సవరింపఁగారమయ్యె । భరితసుగంధబంధురగంధపుష్ప

సంభారంబుభరియింపభారమయ్యె । మసృణసాంకవపంకఘుసృ
ణసంకలితసిందూరంబుతిలకింపదూరమయ్యె । సారకాసారవార
సీహారవారి । పూరమాతప్తతైలాతిఘోరమయ్యె । నిద్రకక్షు
ద్రరౌద్రదారిద్ర్యమయ్యె । నతివకక్కటయిఁకనేదిగతియొ తెలియ॥

టిప్పణము.

సంభారము = సామగ్రి, మసృణ = చిక్కని, ఘుసృణ = కుంకుమ
పువ్వు.

క॥ అళులుమధుపములుకోకిల । ములుపరభృతములుసమీ
రములుగంధవహం । బులుకాముఁడుకందర్పుఁడు । కలికియబల
యేమికీడుగానున్నదియో॥ ౨౯౭.

టిప్పణము.

మధుపములు = తుమ్మెదలు—మద్యపానముచేయునవి, పరభృతములు =
పికములు—శత్రురక్షితములు అనఁగా శత్రుపక్షములు, గంధవహంబులు = వా
యువులు—గర్వముగలవి, కందర్పుఁడు = మన్మథుఁడు—కుచ్ఛితదర్పముగల
వాఁడు, (గురుబాలప్రబోధిక.)

చ॥ అనిచెలులాడువేళవనజాయతలోచనకాత్మసంభవుం । డ
నుపమశీతలానిలశతాంగమునంబరివారయుక్తినూ । తననిశితా
స్త్రశస్త్రసహితప్రథితప్రకటాట్టహాసభీ । షణగతిఁదోఁచినట్లయి
నసంభ్రమితాత్మకయైరయంబునన్॥ ౨౯౮.

టిప్పణము.

ప్రథిత = ప్రసిద్ధమైన ; ప్రకట = స్ఫుటమైన ;

ఉ॥ కాతరనేత్రమూర్ఛమునఁ గంగనికామినులెల్ల భీతిఁ జెం । తాతరళాకులాత్మలయి దారునశీతలవారి నాస్యకం । జాతము మీఁదఁ జల్లి బహుచామరచాలనజాతశీతవా । తాతిసహాయభూతి వనజాననఁ దేర్చి యథోచితంబుగన్॥ ౨౯౯.

సీ॥ క్షణమాత్రమతిచిత్రకనకారవిందసుందరనిమ్నగాపులినస్థలముల । క్షణమాత్రమురుచైత్రగంధవహోల్లసత్కందళకదళికాకాననముల। క్షణమాత్రముద్గాత్రసారతుషారాంబులలితశీతాంశుశిలాతలముల । క్షణమాత్రమాచ్ఛత్రసమసహకారచందనతరుచ్ఛాయావితర్దికముల । గీ॥ క్షణము కాసారకేళికాచంక్రమముల । క్షణము డోలావిహారప్రసక్తగతుల । క్షణము మదనాద్యుపాలంభసంభ్రమములఁ । జెలువ నలరించి యప్పుడా చెలులు చెలఁగి॥ 300.

క॥ వాసవదత్తకు హితగతి । భాసిలు కందర్పకేతుభావము తెలియన్ । వాసిగఁ బనిచిరి మృదుభా । షాసముచితమాలికాఖ్యశారికనిటకున్॥ 30౧.

క॥ అలమాలికయాశారిక । యలరాజకుమారిచరితమంతయుఁ దెలియం । దలఁచి యట నిలిచి తడసితి । నలుగకుమిఁక నొకటిఁ దెలియుమది వినుపింతున్॥ 30౨.

క॥ కందర్పకేతుఁడదె మకరందుండను సఖుఁడుఁ గొలువ రాజితసుమనో । బృందములనందమగు మా । కందతరుచ్ఛాయ నొప్పెఁ గనుఁగొనుమిచటన్॥ 303.

చ॥ అనిశుకమూరకుండుటయునాధరణీశకుమారుఁడెంతయు । న్మనమున సంభ్రమంబడరమాలికమాలికమాలికాయటం । చును బలుమాఱుఁజీరినగుచుం వెసశారిక నెత్తియెత్తిమూ । ర్కొనికొని యాడెముద్దుగొనికోరికలేరికలెత్తనత్తఱిన్॥ ౩౦౪.

ఉ॥ వాసవదత్తఁగూడిప్రతివాసరమున్సుఖగోష్ఠినుండను । ల్లాసముమీఱనాలలనలాలననిచ్చుఫలోపహారముల్ । గ్రాసమొనర్పనాతికరకంజమునన్నిరతంబుఁబొదవి । న్యాసముసల్పఁగల్గుట ఘనంబగునీసుకృతంబుశారికా॥ ౩౦౫.

చ॥ లలనమనోగతంబునిఖిలంబునుదెల్లముసీకుఁజూడనా । కలికిమనోనురాగమధికంబుగదాపరికింపనిప్పుడా । వెలఁదిభరించుమద్విరహవేదనవేడిగదాతలంపనా । పొలఁతివిమోహదాహమునఁబొక్కఁగదాగణుతింపనెంతయున్॥ ౩౦౬.

చ॥ నినుఁగననాతిఁగన్నకరణిన్మదినింపుజనించెనాకునా । వనజదళాయతాక్షికడువాడిమిగాడినకంతుబాణముల్దనువడినేచఁగావిరహతాపమునోర్వఁగఁజాలకెంతయున్వనటమునుంగఁబోలునిలువంజనదింకటనేగఁగాఁదగున్॥ ౩౦౭.

చ॥ అనిముదమారఁబల్కుసమయంబుననెంతయుఁజిత్రమైవినూ । తనమగునీకథాక్రమముదారునమధ్యమలోకవాసులె । ల్లనుగడుసంభ్రమంబుమిగులన్వినఁబల్కఁగడిగ్గివచ్చెనో । యనవనజార్తబింబమపరాద్రిపయింబొలిచెన్ఘనంబుగన్॥ ౩౦౮.

వ॥ అప్పుడు॥ ౩౦౯.

సీ॥ రాజితసిందూరరంజితసురవరాదభ్రసామజకుంభవిభ్రమంబు । కర్బురఘనగరుత్కలితవాసరతామ్రచూడచూడాచక్ర

సుందరంబు । వారుణీరమణీయవారవిలాసినీమణికుండలవిభాస మంచితంబు । నవనవసంధ్యాభినవ్యసీమంతినీసరసయావకపత్రస న్నిభంబు । గీ॥ స్ఫుటమహానటపటుజటాచూటపటల । బద్ధవాసుకిఫణరత్నబంధురంబు।రమ్యముగనొప్పెరహిబహుదక్తిమాభి। మండితంబగుమార్తాండమండలంబు॥ ౩౧౦.

టిప్పణము.

కర్బుర = చిత్రవర్ణములుగల (నానార్థరత్నమాల.) తామ్రచూడ = కోడిపుంజు. చూడాచక్ర = కోడిచుట్టు, యావకపత్ర = లాక్షాకృతపత్రరేఖ, మహానట = తాండవేశ్వరుఁడు.

క॥ భువిజనులకద్భుతంబుగ । రవియపుడొప్పెసఁగెనధికరక్తిమకలిమిన్ । సవిషాదుండుపరిత్య । క్తవసుండుననగుచుదుర్విదగ్ధనికరణిన్॥ ౩౧౧.

టిప్పణము.

రక్తిమ = ఎఱుపు ; సవిషాదుఁడు = వ్యసనయుక్తుఁడు— మేఘయుక్తుఁడు ; వసు = ద్రవ్యము—కిరణములు, దుర్విదగ్ధుఁడు = దరిద్రుఁడు.

గీ॥ వారుణీసంగతస్థితివఱలిభద్రుఁ । గలితరక్తాంశుకస్థితినలరిశాక్యు । భవ్యసంజ్ఞాభిసంయుక్తిఁబరఁగిప్రాజ్ఞుఁ । బోలిరవిదోఁచెనస్తాద్రిఁబోలుచునపుడు॥ ౩౧౨.

టిప్పణము.

వారుణీ = పశ్చిమదిశ—మద్యము, భద్రుఁడు = బలదేవుఁడు = బలరాముఁడు. రక్తాంశుకము = కాషాయవస్త్రము—ఎఱ్ఱనికిరణములు, శాక్యుఁ

డు = బుధుఁడు, సంజ్ఞా = ఛాయాదేవి — తెలివి (సంజ్ఞా నామ్ని ర్కజాయా యాం చైతన్యేప్యర్థసూచనే — నానా.)

క॥ పగలువగఁగులుకునళినీ। మృగలోచనవలచికలసిమెలఁగి నకలుషం। బగలరవిచరమనగమున। భృగుపాతమొనర్చెననగు భిల్లునగ్రుంకెన్॥ ౩౧౩.

టిప్పణము.

భృగు = కొండచఱి — భృగుపాతము = కొండ, చఱినుండి దుమికి ప్రాణత్యాగముచేయుట. ఇది దివాసంగమముఁ జేసినవారికి ప్రాయశ్చిత్తము. (భృగుర్దైత్యగురౌ శంభౌ జమదగ్ని ప్రతాపయోః — నానా.)

చ॥ మొనసిప్రచేతసుండలత్రిమూర్తిమయాత్మకుసూర్యుఁడా నెడు। ఠ్కైనవిరచించునవ్యమణికుట్టిమమండితమండపాంతనూ। తనపటుపాటలాంశుకవితానవితానముబోలెనెంతయున్। ఘనమగుసాంధ్యరాగమధికప్రభనొప్పెవిచిత్రవైఖరిన్॥ ౩౧౪.

టిప్పణము.

ప్రచేతసుఁడు = వరుణుఁడు, కుట్టిమ = రత్నఖచితభూమి, వితాన = మేలుకట్టు — సమూహము.

మ॥ చరమాబ్ధిన్వెలసిల్లువిద్రుమలతాసంఘప్రభాజాలమం। బరకాసారవిఫుల్లహల్లకకలాపస్ఫూర్తికందర్పపు। ష్పరథప్రాంచికేతకచ్ఛవినభస్సౌధాగ్రమాంజిష్ఠసుం। దరశోభాతిశయంబునాఁ దనరెసంధ్యారాగమప్పట్టునన్॥ ౩౧౫.

టిప్పణము.

కలాప = సమూహము, కూటమి. పుష్పరథము = విహారరథము. మాంజిష్ఠ = హరిద్రాసంబంధమైన.

వ॥ మఱియు నాసంధ్యాసమయంబు. (1) రజోలుఠితోత్థిత కులాయార్థికలహావికలకలవింకకుల కలకలవాచాల శిఖరంబులగు శిఖరినికరంబులును. (2) వసతిసాకాంక్షుంబులగు ధ్వాంక్షుంబులును. (3) అనవరతదహ్యమాన కాలాగరుధూపపరిమళోద్గారంబులగు వాసాగారవివరంబులును. (4) దూర్వాంచిత తటినీతటనివిష్టగోష్ఠివిదగ్ధజనప్రస్తూయమాన కథాశ్రవణోత్సుకశిశుజన కలకలకరవ్యోత్కంపిత సమృద్ధులగు వృద్ధులును. (5) విరచితకందర్పముద్రులగు క్షుద్రులును. (6) కాముకజనానుబధ్యమానదాసీజన వివిధాశ్లీలవచః శ్రుతివిరసీకృతలగుకామినులును. (7) సంధ్యావందనోపవిష్టులగు శిష్టులును. (8) రోమంథ మంథర కురంగకుటుంబాధ్యాస్యమానప్రమదిష్ఠగోష్ఠీనాగణ్యంబులగు నరణ్యంబులును. (9) నిద్రావిద్రాణ ద్రోణకాకకుళికలిల, కులాయంబులగు గ్రామసముదాయంబులును. (10) కాపేయవికలకపికుల, కలిలంబులగు నాశ్రమతరునిచయంబులును. (11) నిర్గమనేచ్ఛావికలజరత్తరుకోటరకుటీర కుటుంబికౌశికకులంబులును. (12) విశ్రాంతకథానుబంధ ప్రవర్తమాన పథికజన గృహాగమనత్వరంబులగు చత్వరంబులును. (13) సమాసాదితకుక్కుటంబులగు కిరాతజననిష్కుటంబులును. (14) కృతయష్టిసమారోహణంబులగు బర్హిణంబులును. (15) విహిత

సంధ్యాసమయవ్యవస్థులగు గృహస్థులును. (16) స్వపతిసంక్షోచోదంచదుచ్చతరకేసరకోటిసుకట కుశేశయోదరకోటరకుటీరకుటిలశాయినికంబులగు షట్చరణచక్రంబులునుం, గలిగి. (17) లక్ష్మీకరణి స్వయంవరగృహీత పీతాంబరంబును. (18) వారవధూటివిధంబునఁ బల్లవానురక్తంబును. (19) కామినిఁబోలెఁ గాలేయాతామ్రపయోధరంబును. (20) బభ్రువుగతిఁగపిలతారకంబునునై కనుపట్టెనప్పుడు. ౩౧౬.

టిప్పణము.

---

(1) లుఠితము = పొరలినది; కలవింక = ఊరఁబిచ్చుక; శిఖరి = వృక్షము. (2) వసతి = గూడు; ధ్వాంక్ష = కాకి. (3) ఉద్గారము = వెళ్లఁగక్కుట; వాసాగారవివరము = గవాక్షి—కిటికి. (4) దూర్వా = గఱిక; గోష్ఠి = సల్లాపము, విదగ్ధజన = నేర్పరులగువారు; ప్రస్తూయమాన = చెప్పఁబడిన; సమృద్ధులు = ఆఢ్యులు. (5) కందర్పముద్ర = కామచేష్ట. (6) అనుబధ్యమాన = నియమింపఁబడిన; అశ్లీల = సిగ్గులేని; విరసీకృతులు = అసహ్యపడినవారు. (7) ఉపవిష్టులు = కూర్చున్నవారు. (8) రోమంథము = నెమరు; మ్రదిష్ఠ = మృదువైన. (9) నిద్రావిద్రాణ = నిద్రాధీన; ద్రోణకాక = మాలకాకి; కలిల = యుక్త. (10) కాపేయ = చపల; కలిల = కూడిన. (11) కుటుంబి = వసించు. (12) చత్వరము = నాలుగు త్రోవలు కలిసిన ప్రదేశము—చతుష్పథము. (13) నిష్కుటము = గృహోపవనము. (14) బర్హిణము = నెమలి. (16) కుశేశయ = తామర. (17) స్వయంవరమునఁ బెండ్లాడిన విష్ణువునుగలది—స్వబలముచేతఁ బొందఁబడిన రక్తవర్ణముగల యాకాశముచేఁ గూడినది. (18) విటులయందనురాగముగల—చిగుళ్లవలె నెఱ్ఱనైన. (19) కాలేయ = కుంకుమ; పయోధర = స్తనము—మేఘము. (20) బభ్రువు = ముంగిస; కపిల = గోరోచనవర్ణముగల; తారక = కనుగ్రుడ్డు—నక్షత్రము.

సీ॥ (1) నక్షత్రసూచనాదక్షతాయతిమహాగణకప్రభావాభి
గణనఁగాంచి । (2) ప్రకటితతారకాధికబలాయతిమహాదనుజచ
మూస్థితిఁదనరఁగాంచి । (3) సంచరత్కౌశికానమముదాయతి
మహానందనాతిశయంబుఁజెందఁగాంచి । (4) కుంఠితకువల
యోత్కంఠతాయతి మహాభాస్కరోదయరేఖఁబరఁగఁగాంచి ।
గీ॥ (5) వారితద్రోణవిహగవిహారకలన । ద్రుపదరాజాత్మజో
ద్వృత్తిఁదొడరఁగాంచి । మించిజగమెల్లవడినాక్రమించిమింగు ।
భీషణత్వంబుదోఁపఁబ్రదోషమడరె॥ ౩౧౭.

టిప్పణము.

(1) గణక = జ్యోతిష్కుఁడు.

(2) తారక = తారకాసురుఁడు—నక్షత్రములు.

(3) కౌశిక = దేవేంద్రుఁడు—గుడ్లగూబ.

(4) కువలయ = కలువ—భూమండలము.

(5) ద్రోణవిహగ = మాలకాకి—ద్రోణాచార్యుల బాణములు.

క॥ ఘటమానదళపుటాంచిత । పుటకినులన్మదితమధుపపుం
జముదిరిగెన్ । బటుతిమిరతిమిరహతినిజ । చటులగతిన్ బాసిరు
టిలచంక్రమగతులన్॥ ౩౧౮.

టిప్పణము.

ఘటమాన = ముకుళించుచున్న, పుటకిని = పద్మిని, తిమిర = చీఁకటి—
నేత్రరోగము.

చ॥ జలవిహగారవంబువిలసత్ప్రతిబింబితసాంధ్యరాగము ।
నలుగుసరఃకృపీటములఁగానఁగనయ్యెసరోజినుల్ప్రియ । ప్రల

యవిషాదరోదనమపారముగానతిభక్తియుక్తిను । జ్వలితచితాగ్ని
కీలలనవారణఁజొచ్చికలంగుకైవడిన్ ॥ ౩౧౯.

టిప్పణము.

సరోజిని = తామరతీఁగె, ప్రలయ = మరణము, చిత = సాద.

సీ॥ (1) ఉద్దీపితంబుసముద్యన్మహానీలపటుతరమధుకరపటలి
కలన । (2) సంవర్ధితంబుప్రజ్వలితాగ్నిహోత్రవిస్ఫుటవిశంక
టధూమపటలికలన । (3) మాంసళితంబుభామాకేశసంస్కారప
రమసౌరభధూపపపటలికలన । (4) మేచకితంబుసమిద్ధపేచకిఘ
టాకటదానశీకరపటలికలన । గీ॥ (5) మఱియుఁబుంజీకృతంబు
తమాలపాద । పచ్ఛటాపాటితప్రభాపటలికలన । నిదియనఁగ
నొప్పిభువిదివియెల్లనుండి । చటులగతిఁగాంచెఘనతమఃపటలమ
పుడు. ౩౨౦.

టిప్పణము.

విశంకట = విశాలమైన, మాంసళితము = బలిసినది, మేచకితము =
నల్లనైనది, పేచకి = గజము—పేచకీద్విరదః పద్మేతికోశః.

ఉ॥ ప్రావరణంబురాత్రియనుపాంసులకున్బలితౌషధంబుదై ।
న్యావిలవృద్ధవారవనితావళికిన్బ్రియమిత్రమత్యసం । భావితదుర్జ
నాళికినపత్యమసత్కులికాలకాలర । క్షోవరమాళికిందగనకుంతి
తగాఢతమోవ్రజంబిలన్ ॥ ౩౨౧.

టిప్పణము.

పాంసుల = జారస్త్రీ; ప్రావరణము = ముసుకుపలితౌషధము = ముదిమికిమందు; నెరసిన వెంట్రుకలకుమందు.

క॥ వితతప్రత్యక్షుద్ర । వ్యతిరస్కృతిబౌద్ధమతము వైఖరివిని
వా । రితసకలాంతరసంగతి । క్షితిదుష్టమహత్త్వసమరుచిందమ
మొలసెన్॥ ౩౨౨.

క॥ క్షితినంధతమసమనలము । గతిబహుకాష్ఠాపహారకస్థి
తిఁదగిసం । తతముఁగురురాజసైన్యము । గతిముదితోలూకము
ఖవికాసముగాంచెన్॥ ౩౨౩.

టిప్పణము.

కాష్ఠాపహారకము = దిక్కుల నావరించినది—కట్టెలను గాల్చునది—ఉలూక = గుడ్లగూబ—దుర్యోధనుని మేనమామయగు శకునియొక్క కొడుకు.

సీ॥ (1) దుర్భరభూభారనిర్భుగ్నదిక్కరికరసముద్వాంతశీకర
ములనఁగ । (2) దూరభ్రమణఖిన్నతోయజాప్తతురంగమాస్య
ఫేనస్తబకాళియనఁగ । (3) పటుమహానటజటాపటలచాలనసము
ద్ఘోతగాంగఝురపృషద్వితతియనఁగ । (4) సాంధ్యరాగానలశ
మనవేళాసముత్కీర్ణస్ఫులింగప్రకీర్ణమనఁగ । (5) వెసజగత్త్రియ
విజిగీషవెడలుమగని । పుష్పరథమునఁగడుఁబరిపూర్ణరక్తి । లలి
తగతిరతివెదచల్లులాజలనఁగఁ । బ్రకటముగఁదోఁచెఁదారకా
నికరమపుడు॥ ౩౨౪.

ఉ॥ నీరజయోనిచంద్రకఠినీశకలంబుఁదమోమషీయుతో । దారనభస్థ్సలాజినముఁదాలిచిపూనికమీఱఁమర్త్యసం । సారసుఖంబులన్గణనసల్పుచునిల్పునభావసూచనా । ధారకశూన్యబిందుసముదాయమునాఁదగెఁదారకౌఘముల్॥ ౩౨౫.

టిప్పణము.

కఠినీశకలము = బలపపుముక్క.

మ॥ మగనింజంద్రునెదుర్కొనంగడఁగిప్రేమన్జక్రవాళంబునాఁ । దగునశ్మంతమునన్సముజ్జ్వలితసంధ్యారాగవహ్నింమహా । గగనభ్రాష్ట్రమునందమందరజనీకాంతావతంసంబుపె । ల్లుగఁబేల్చన్బ్రసరించులాజలనఁగ్రాలుందారకానీకముల్॥ ౩౨౬.

టిప్పణము.

అశ్మంతము = పొయ్యి. భ్రాష్ట్రము = పెనము—స్వేదని.

క॥ గాసిలెనతిదీర్ఘతరో । చ్ఛ్వాసముసంశ్లేషవక్త్రసంఘటనమునై । వాసిఁగనుచక్రమిథునము । భాసురసుకవిప్రబంధబంధురమగుచున్॥ ౩౨౭.

టిప్పణము.

దీర్ఘతరోచ్ఛ్వాసము = నిట్టూర్పు—గొప్ప పరిచ్ఛేదము. సంశ్లేషవక్త్రము = సంశ్లేషార్థముగల వృత్తివిశేషము—కూడినముఖము.

చ॥ కమలకుటుంబసంచరణకారణలగ్నమరందలుబ్ధము।గ్ధమ
ధుపమాలికాకలితగాత్రముకోకముమూర్తిముద్రఘూ । ర్తమ
ఘనశ్వాసవాక్యచయసంతతచండపాశబ । ద్ధముగతినొప్పి
ప్రాణదయితన్విడనాడితొలంగెనవ్వగన్॥ 3౨౮.

క॥ హిమకరదయితునెదుర్కొను । గమకమునన్వికచముఖ
వికాసముగలయా । కుముదినికిరుపార్శ్వంబుల । భ్రమరంబులు
దూతికాళిపగిదిఁబసర్చెన్॥ 3౨౯.

క॥ ఇనవిరహాతాపదుఃఖిత । వనజవధూతిలకమపుడ వారణఁ
బొగిలెన్ । ఘనకింజల్కవ్యాజం । బునహృదయముఁగఱఁచు
సధికమ్ముగ్గురవస్త్రిన్॥ 330.

సీ॥ (1) ప్రాచీలలాటసంభరితబంధూకప్రసూనచిత్రకచక్ర
సుందరంబు । (2) లోకత్రయీజయత్సేకమన్మథశుభప్రస్థానకల
శాభిభాసురంబు । (3) చటులదిక్కాంతాప్రసాధికాకరధృతాల
క్తకపిండాభిలాలితంబు । (4) యామినీరాజకన్యామణీహస్తసమా
లోలమణికందుకాంచితంబు । గీ॥ (5) రాజితోదయగిరిశిఖరప్ర
ఫుల్ల । విపులమందారసుమగుచ్ఛవిభ్రమంబు । వృలిచెజనలోచ
నోత్సవోజ్జ్వలవిభాభి । మండితంబగుశీతాంశుమండలంబు॥

క॥ చంద్రుఁడలలక్ష్మణాన్వితి । సాంద్రమహోదారురామ
చంద్రునిమఱిని । స్తంద్రానురక్తతారుఁగ । పీంద్రునిఁదలఁపించెఁ
దదనుహితగుణగరిమన్॥ 33౨.

క॥ వినుతింపరక్తమండలుఁ । డనుమ్రృదుకరనికరసహితుఁడు
నువిబుధసదా । వనధుర్యుఁడుశౌర్వరభే । దనచర్యుఁడునగుచు
రాజుదగెరాజనఁగన్॥ 333.

క॥ హిమకరమండలగతరా । గముక్షీణంబయ్యెవిరహికాం
తాహృత్సం । క్రమితమగుఁకరణిజనసం । భ్రమకరముగఁదోఁ
చెధవళిమంబమలరుచిఁ॥ ౩౩౪.

క॥ మారప్రేరితబహుదు । ర్వారవియోగానలంబువడిరగ
లింపఁ । సారెరతిద్రిప్పస్ఫటికో । దారవ్యజనంబునాసుధానిధి
వెలసెఁ॥ ౩౩౫.

సీ॥ (1) భావసంభవసార్వభౌమసంభృతసముద్భాసితశ్వేతా
తపత్రమనఁగ । (2) మానితోదయశైలమానీంద్రహస్తప్రసంగ
తస్ఫాటకలింగమనఁగ । (3) యామినీయమునాఝరాంతరస్థలస
ముజ్జ్వలసమంచితబాలపులినమనఁగ । (4) ఘూర్ణితగగనమహా
ర్ణవప్రోదీర్ణవిశాలలోలవళక్షశంఖమనఁగ । గీ॥ (5) చండతరకాల
కాలోరగాండమనఁగ । గగనగంగాభవశ్వేతకమలమనఁగ ।
వరచకోరతపఃఫలవర్యమనఁగఁ। జంద్రుఁడలరారెబహుకళాసాం
ద్రుఁడగుచు॥ ౩౩౬.

క॥ లోకత్రయజయదీక్షా । స్తోకమనోజాభిషేకశోభితనవ
దూ । ర్వాకలితరజతకలశము । జోకమృగాంకుండుదోఁచెసురు
చిరలీలఁ॥ ౩౩౭.

మ॥ ప్రమదామోహకమారవీరకృతదీప్యత్సారదామోఘు
పిం । డమొతన్మార్యవిభేదకాత్మభవచండప్రాసయుక్మాణచ । క్ర
మొతదుర్భార్యభిమానహారకమహాకామభ్రమచ్చక్రబా । ణమొ
నానొప్పెమృగాంకమండలమురాణఁగాంతినిస్తంద్రమై॥ ౩౩౮.

శా॥ క్షీరాంభోనిధిమగ్నమున్నహుతరాక్షీణామృతాసారవి।
స్తారక్షాళితమాపయిన్నటియుశ్వేతద్వీపసంస్థాపితో । దారప్రాభ

వశోభితంబునగుచందంబొప్పలోకంబువి । స్ఫారస్వచ్ఛసితప్రభం
బొలిచెదీప్యత్చంద్రికాసాంద్రమై॥ ౩౩౯.

ఉ॥ అంతట రాకుమారకుఁడుహర్ష మెలర్పఁగఁగాల్యకృత్యమా।
ద్యంతముఁదీర్చి మేలగుఫలావళినాకలిఁదీర్చిమాలికన్ । జెంతమ
హీజశాఖనటుజేర్చిసఖుండొనగూర్చునవ్వనా। భ్యంతరసాలమూ
లకుసుమాస్తరణాంచితశయ్యనొయ్యనన్॥ ౩౪౦.

ఉ॥ ధూర్తమృగావళిందొలఁగఁదోలుచుమిత్రుఁడుగావనిద్ర
సం । పూర్తిసుఖంచెనంతటనభోజలజాకరసీమకాలకై । వర్తకుఁ
డంధకారతరివర్యమునెక్కి-చరించుచుస్ రయ । స్ఫూర్తిహరించు
మత్స్యములబోలిక్రమంబుగమాసెడారకల్॥ ౩౪౧.

చ॥ ప్రమదమొనర్చెనవ్యమధుపానకృతాదరపుష్పలిణ్నినా।
దముశతపత్త్రిపుస్తకముదాలిచిదివ్యసరఃకృపీటపీ । ఠమునఁబ్రభా
తమౌనిప్రకటస్థితినధ్యయనంబొనర్చును । త్తమమగుసామగాన
మహితంబయియెంతయుఁబాంథకోటికిన్॥ ౩౪౨.

ఉ॥ రాజిలెనాసవార్థవిచరన్మధుపాలిసముల్లసద్రజో । రాజి
మధుప్రపంకిలవిరాజితవారిరుహాలవాలవి । భ్రాజితటాకభూస్థ
లులరాత్రికృషీవలుఁడుంచునాతమో । బీజసమాజవిభ్రమము
పెంపువహించిసమంచితంబుగన్॥ ౩౪౩.

చ॥ భ్రమరవినీలదీధితులుభాసిలెనప్పుడుభానురాకసం । భ్ర
మమునశక్రదూతదెలుపన్మధుసంగతినోలినంబుజా । స్యమువిక
సింపఁగోకిసకియన్వెసఁగూడినసోగృహంబున। గ్నమలినిసంతరించిన
సుగంధయుతాగరుధూపమోయనన్॥ ౩౪౪.

చ॥ అలహరిరాకకుఁగలఁగుసట్టితమోవిభుఁగూడియామినీ।
లలనపలాయనాచరణలాలసబుద్ధివిశాలరోదసీ । నిలయనభోం
గణస్థరజనీకరభాస్వరులూఖలంబునన్ । జలిదికినైసడింపవెలిఁజ
ల్లినబియ్యముఁబోలెఁదారకల్॥ ౩౪౫.

టిప్పణము.

రోదసి = భూద్యాకాశమధ్యప్రదేశము. ఉలూఖలము = రోలు. పోలెను = అనుకరించెను. (ఇది సమాపకక్రియ.)

క॥ ప్రాలెనుడుగణముప్రాతః । కాలకపిప్రచలితాంధకార
తమాల । వ్యాలోలదశదిశాశా । ఖాలూనపతత్సుమప్రకాండ
ముకరణిన్॥ ౩౪౬.

ఉ॥ రాజిలెనన్నఁగూడిద్విజరాజుక్షణక్షణవిస్ఫురత్కళా ।
రాజియుసత్పథక్రమవిరాజియునైయదెవారుణీస్పృహం । దేజముఁ
గోలుపోయిచలిదేరియధోగతినేగెనంచుఁబ్రా । చీజలజాక్షినవ్వెన
నఁజెన్నువహించెనుమఃప్రభావళుల్॥ ౩౪౭.

క॥ స్ఫురదరుణతరుణకేసరి । ఖరనఖరవిదారితాంధకారమ
దాంధ । ద్విరదతనురక్తపూరము । కరణినుషస్సాంధ్యరాగకాం
తులువెలసెన్॥ ౩౪౮.

క॥ భూరినభస్సరసింగల । తారాకుముదములుగోయుతమ
కంబునవే । సారెరవిజూచుఁగరముల । తీరునవొప్పారెఁగిరణదీ
ధితులుదివిన్॥ ౩౪౯.

క॥ ఉదయాచలకూటాంచిత । విదితజపాకుసుమకాంతివిభ్ర
మవిభవా । స్పదమగుచుసాంధ్యరాగము । మదిముదమొదలించె
విబుధమండలి కెల్లన్॥ ౩౪౦.

క॥ త్వంగత్తుంగపతంగతు । రంగఖురాగ్రాహతాబ్జరాగపరా
గా । భంగరుచివిభ్రమంబుబొ । సంగఁబ్రభాతారుణంబెసంగెన్
జదలన్॥ ౩౪౧.

క॥ ప్రకటోదయగిరిగతగై । రికనిర్ఝరవారిపూరరీతిన్దగెన । త్యా
కలంకసాంధ్యరాగా । ధికదీధితిప్రాణిలోకదృక్పర్వముగన్॥ ౩౪౨.

క॥ తారాతండులశబలిత । భూరినభోంగణచరద్విభూషిత
సమయో । దారకృకవాకుచూడా । కారభ్రమఁగొల్పెనుదయ
కాంతిచయంబుల్॥ ౩౪౩.

సీ॥ లలితదినారంభలక్ష్మీకరాగ్రదీవ్యన్నవ్యరత్నదర్పణమనంగ।
వరనభఃపురమహాద్వారగోపురసముత్తంభితాయతహేమకుంభ
మనఁగ। ప్రాచీలలాటసంభరితకుంకుమరజఃస్ఫీతచిత్రకబిందుచి
త్రమనఁగ। బ్రాహ్మాచలాభోగభోగీంద్రసంధ్యారుణాస్ఫటాస్ఫుటి
తరత్నంబనఁగ । గీ॥ చిత్రసంధ్యారుణామోఘసూత్రసంఘ ।
సంగ్రథితపూర్వదిగ్వధూస్వర్ణకాంచి । సంఘటితదివ్యదీనారచ
క్రమనఁగ । బాలరవిబింబమద్భుతభంగిఁదోఁచె॥ ౩౪౪.

టిప్పణము.

ఉత్తంభిత = ఎత్తఁబడిన, చిత్రక = తిలకము, స్ఫటా = ఫణము, సం
గ్రథిత = కట్టఁబడిన, దీనారచక్ర = కాంచనకింకిణీసమూహము.

క॥ ఆరయనారయసంహృత। తారకుఁడనుగోపతిత్వదర్పితుఁ
డునునై। వారిజసఖుఁడుప్రతాపో। దారతఁగడుశక్తివజ్రధరులహ
సించెన్॥ ౩౪౭.

టిప్పణము.

సంహృతతారకుఁడు = పోఁగొట్టఁబడిన నక్షత్రములు గలవాఁడు, సంహరింపఁబడిన తారకాసురుని గలవాఁడు. గోపతిత్వ = కిరణాధ్యక్షత్వము—స్వర్గాధిపత్యము. శక్తివజ్రధరులు = శక్తినిధరించిన కుమారస్వామిని—వజ్రమును ధరించిన యింద్రుని.

ఉ॥ అంతటనిద్రలేచివసుధాధిపసూనుఁడుకాల్యకృత్యమా
ద్యంతముఁదీర్చిమాలికయునాత్మసఖుండునుదానునవ్వనా। భ్యం
తరదివ్యభూరుహఫలాదులనాకలిఁదేర్చిహర్షమ। త్యంతమెలర్పఁ
గొసుమపురాభిముఖుండయిపోయిముందటన్॥ ౩౪౮.

మ॥ భువిశ్రీశౌద్రపురీశరాఘవపదాంభోజద్వయీచింతనో।
త్సవరొద్దంహనుమంతరాయకృతచిత్రశ్లేషహృద్యాంధ్రవా। సవ
దత్తాఖ్యమహాప్రబంధమునశశ్వన్నవ్యసారస్యసం। స్తవనీయం
బగుపూర్వభాగమిదియాచంద్రార్కమైపొల్పగున్॥ ౩౪౯.

సీ॥ అమలాగ్రజన్మమాహాత్మ్యవిశేషంబుసద్వశిష్ఠసగోత్రసం
భవంబు। ఘనమగునాశ్వలాయనసూత్రకథనంబుబడగనాడన్వ
యప్రాభవంబు। మాన్యమానద్వైతమతనిశ్చితత్వంబుసతతత
త్త్వవిచారసంభ్రమంబు। హూణాంధ్రవిద్యాప్రవీణతాధిక్యం

బుకవితారసజ్ఞానకౌశలంబు । గీ॥ తేజరిలున్యాయవాదివృత్తిక్ర
మంబు । విబుధజనతావిధేయతావితరణంబు । గలిగివినయవి
వేకములెల్లలయ నల .. । వాఁడ హనుమంతరాయాఖ్య వరలు
వాఁడ॥ ౩౪౭.

క॥ ఘనగిరిసంస్థానంబన । మునుబహువిఖ్యాతిఁగాంచిమును
కొనిప్రకృతం। బునఁబెనుగొండ సమాఖ్యన్ । వినుతింగనుపురము
నందువెలయుచున్నుండున్॥ ౩౪౯.

ఉ॥ అండంజవాహదివ్యచరణాంబుజభక్తిరతుండుసంచితా ।
ఖండసదాని .. మయసుఖప్రదయోగయుతుండుసత్కృపా । మం
డితదానధర్మపరమానసవృత్తిహితుండుకృష్ణరా । యండననో
ప్పుమజ్జనకుఁనాతతపూర్ణశతాయురున్నతిన్॥ ౩౬౦.

చ॥ అమలినభక్తినాతనినహర్నిశముగ్గనుసన్నసత్పథ । క్రమ
మునఁగొల్చిసాధ్వియనఁగాంతలనెంతయువాసిఁగాంచియు । త్ర
మనిరతాన్నదానకలితస్థిరవృత్తిరహించిమించినా । కమయన
నొప్పుమజ్జననియంచితదీర్ఘసుమంగలీస్థితిన్॥ ౩౬౧.

శా॥ ధాత్రీమండలమండనాయితసమస్తస్త్రైణసమ్మాన్యతా ।
పాత్రీభూతసుశీలసువ్రతసురూపప్రాభవోద్దామ; స । ర్వత్రస్తు
త్యపతివ్రతానుగతభాస్వత్పుణ్యనిస్సీమ; సా । విత్రీనామదనర్చ
మద్దయితసావిత్రీపవిత్రాకృతిన్॥ ౩౬౨.

క॥ కలవార్వురన్నదమ్ములు । నలువురుభగినీజనములునాకున్న
జినా । కలఁగలరుసుతులుముప్వురు । లలినొకకూఁతురునురూపలా
వణ్యనిధుల్॥ ౩౬౩.

క॥ అందఱుపితృహితమానసు । లందఱుబహుసదయహృద
యులందఱునిరతానందితబుధబృందులుమఱి । యందఱుహరిభక్తి
యుక్తినందఱువారల్॥ ౩౬౪.

క॥ ప్రకటమగుశాలివాహన । శకమునఁగులశైలచంద్రసామ
జశశిసం । ఖ్యకుఁగలమన్మథసమకా । ర్తికమాసమునందువిస్తరిం
చితిదీనిన్॥ ౩౬౫.

సమాప్తము.

PRINTED AT THE VAIJAYANTI PRESS, MOUNT ROAD, MADRAS.